ЎЗБЕКИСТОН РЕСУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

З.М.БОБУР НОМЛИ
АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ПЕДАГОГИКА КАФЕДРАСИ

ИЖТИМОИЙ ПЕДАГОГИКА ФАНИДАН МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

АНДИЖОН-2008 ЙИЛ

Ушбу «Ижтимоий педагогика» фанидан маърузалар матни Педагогика кафедрасининг 2007 йил «__» ________ даги №__сонли қарори билан барча таълим йўналишидаги талабалар учун фойдаланишга тавсия этилган.

Тузувчилар: *асс. Ш.Турдиева*
асс. М.Ортиқова
асс З.Азизова

Тақризчи: *доц.А.Тешабоев*

Янги дарсликларни замонавий педагогик ва ахборот технологияларини ўз вақтида ишлаб чиқиш ва жорий этишни таъминлашни алоҳида назорат остига олиш зарур.

Ислом Каримов

МАВЗУ. Ижтимоий педагогика фани хақида умумий маълумот

Р е ж а

1. Ижтимоий педагогиканинг объекти ва предмети.
2. Ижтимоий педагогиканинг функциялари.
3. Ижтимоий педагогика моҳияти ва масаласи.

Келажакда Ўзбекистонни юксак даражада тараққий этган иқтисоди билангина эмас, балки билимдан, маънавий жиҳатдан етук фарзандлари билан ҳам жахонни қойил қилиш лозим. Комил инсон–етук шахснинг шаклланишида Кадрлар тайёрлашнинг миллий модели ва дастури ҳал қилувчи роль ўйнайди.

Миллий модел ва дастур мақсад ва вазифаларини амалга ошириш ўз Ватанига фидокор, истиклол ва демократия ғояларига садокатли шахсни шакллантиришга хизмат қилади. Ижтимоий–сиёсий ҳаётда онгли равишда катнашадиган, ижтимоий жараёнларга фаол таъсир кўрсатадиган. Ўз мамлакатни такдири учун маъсул бўлган шахсни тарбиялаш–Кадрларни тайёрлаш миллий дастўрининг бош мақсадларидан биридир.

Милий истиклол ғояси, ўз моҳиятига кўра, ҳалкимизнинг асосий мақсадларини ифода этадиган, унинг ўтмиши билан келажагини боглайдиган, унинг асрий орзу–умидларига етишишга хизмат қиладиган ғоялар тизимидир.

Миллий истиклол ғояси:

- Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига, миллий ва умуминсоний кадриятларга, демократия принцпларига асосланади;
- Ҳалкнинг асрлар давомида шаклланиб келган юксак маънавиятини, унинг анъаналари ва одатларини, буюк аждодларимизнинг умрбокий меросини ўз ичига олади;
- Эзгулиқ адолат ва хақикат, озодлик ва мустақиллик ғояларини, ҳалк ишончи ва эътикодини ифодалайди;
- Ватаннинг гуллаб – яшнашига, Ватанда тинчлик таъминланишига, ҳалк фаровонлиги ошишига хизмат қилади;
- Жамиятнинг ҳамма аъзоларини, барча аҳоли катламларини миллий ғоя – Ўз бекистоннинг буюк келажаги мақсадларига эришишга сафарбар қилади;

- Миллатидан, тили ва динидан катъий назар, ҳар бир фукарода миллий ифтихор ва кадр – қиммат туйгуларини, Ватанга мухаббатни, ўз аро мурматни, мустақиллик ғояси ва демократияга садокатни тарбиялаши керак;
- Маърифатпарварлик оркали жамоатчилик онгида тараккаёт, эрк ва миллий истиклол ғояларини шакллантиради.

Миллий истиқлол ғояси–ҳар бир ватандошимиз, унинг оиласи, бутун жамият учун Ватан олдидаги бурч ва масъулиятини бажаришнинг маънавий мезонидир. Миллий истиқлол ғояси ана шу талабларга жавоб берганидагина куйидаги асосий вазифаларини бажаришга кодир бўлади:

- Фукароларнинг ёт ғоялардан мустақил дунёқарашини ва эркин тафаккурини, прогрессив ижтимоий онгни шакллантириш;
- Ижодий, эркин фикрлайдиган, ўз билимлари ва кучларига ишонадиган шахсни тарбиялаш;
- Одамларнинг, айникса ёшларнинг, юксак озодлик ва тараккиёт идеалларига ишончини мустаҳкамлаш, чинакам гуманистик эътикодлар мустаҳкамланишига хизмат қиладиган юксак ахлоқий муҳитни яратиш;
- Ватандошларимизнинг ўзлигини англаши, айникса миллий ифтихор ва кадр – қиммат туйгулари, тарихий хотирага садокат, ватанпарварлик, мукаддас кадриятларимизга авайлаб муносабатда булиш туйгулари усишига ёрдам бериш;
- Ҳалкда ор – номус ва ҳалоллик, сахийлик, камтарлик ва бошқа шу каби ахлоқий фазилатларини ривожлантириш;
- Кўпмиллатли ҳалкимиз онгида ъъЎзбекистон – умумий Ватанимизъъ деган эътикодини шакллантириш ва ривожлантириш.

Мамлакатимиз келажаги учун Олий мажлиснинг IX сессиясида қабул қилинган Кадрлар тайёрлаш бўйича миллий дастўрнинг амалга оширилиши жуда муҳим аҳамиятга эга-дейди Президентимиз И.А.Каримов. Бу дастўрни бажариш учун жавобгар кишилар олдига мен қуйидаги вазифаларни қўймокчиман:

Таълим тизимида мазкур тажриба қандай ўтаётганини ва унинг дастлабки натижаларини чуқур таҳлил этиб, таълим андозалари, ўқув режалари ва дастурлари мазмунига ислоҳатларнинг бош мақсадидан келиб чиққан ҳолда, яъни янги авлодни камол топтиришга қаратилган зарур тўз атишлар киритиш даркор.

Ана шу вазифаларни бажариш ижтимоий муносабатларни уйгунлашувига хизмат қилади, даврнинг тобора ошиб бораётган талабларига жавоб беришга кодир бўлган мутлако янгича типдаги шахснинг шаклланишини таъминлайди.

Миллий ғояни руёбга ошириш жараёнида ўз луксиз таълим тизимларини, Кўпрок ҳалк педагогикасида, уйинларда ва шу кабиларда ўз аксини топган прогрессив миллий, маънавий – ахлоқий кадриятлар ва нормаларни кайта тиклаш, ривожлантириш ҳамда ҳозирги ҳаётга, укув – тирбия ишларига жорий этиш билан чамбарчас боғликдир.

Ҳар бир инсонинг шахси таълим, ижтимоий муҳит таъсирида шаклланади. Натижада у ижтимоий жиҳатдан аҳамиятли бўлган вазифаларни бажаради,ижтимоий ролни ўз лаштириб олади, ўз ининг кизикиши, қобилиятини ижодий мулохаза қилиб куради, жамиятнинг бошқа аъзолари билан мустақил муносабатга киришади ва шу тариқа шахснинг ижтимоийлашуви юз беради. **Ижтимоий педагогика маънавий – маърифий фаолиятнинг алоҳида соҳаси сифатида унинг оммавийлиги, барччча аҳоли ўртасида миллий истиклол ғояларини таргибот – ташвикотини кенг олиб бориш имкониятини беради.**

Ижтимоий педагогика предмети саънатдан шахсга таъсир этадиган ғоявий –эмостионал воситалар комплексидан кенг фойдаланиш билан фарк қилиб туради. Ижтимоий педагогика Ўзбекистонда ҳам, дунёдаги бошқа мамлакатларда ҳам ўз ок ва чукур анъаналарга эга. Шунга карамай совет даврида ижтимоий педагогика ютуклари эътиборга олинмади. Бундай муаммоларни шахсга, ҳамкорлик анъаналарига, рахм–шавкатга, миллий анъаналарга бефарқ булиш холатлари билан изохлаш мумкин. Бу ижтимоий тарбия соҳаси мутахассислари олдида турган вазифаларни мураккаьлаштириб юборади. Шунинг учун ҳам ижтимоий педагогикани ривожлантириш ва мазкур йуналишда мутахассислар тайёрлаш муҳим аҳамият касб этади. Мана шунинг учун ҳам ижтимоий педагогика янги соҳа сифатида факат ижтимоий–педагогик мутахассислар давлат ва жамоат органлари бошқармаларинигина эмас, балки мутахассислар тайёрлайдиган тизимни, шунингдек ижтимоий–педагогик фаолиятининг илмий–тадкиқот базасинни ҳам ўз ичига олади. Ижтимоий педагогика якин келажакда ўқитувчи ёки тиббий ходим сингари оммавий касбга айланади, чунки айрим оламнинг ижтимоий касаллигини олдини олиш ва маънавий –ахлоқий огишини даволаш «ижтимоий эпидемия»га қарши курашга нисбатан анча осондир.

Ижтимоий педагогикани фан сифатидаги хусусиятларини англаш учун унинг тадқиқот объекти хусусиятларини ўрганмок лозим. Шу сабаб фанда тадқиқот объкти ва предмети тушунчаси мавжуд. Ижтимоий педагогиканинг тадқиқот объекти за предметини таҳлил қилишдан аввал ижтимоий педагогика терминининг ўзига аҳамият бермок керак. Бу термин ижтимой ва педагогика сўз ларидан ташқил топиб уларни маъносини ўзида жамлайади. Бу бирлик фанда дифферентсация ва интеграция ходисалари билан биргаликда намоён

бўлади. Янги билимларни ўсиши илмий фикрларни реал ҳаётга татбиқ этилиши, янги муалиммларни юзага келиши жамиятни илмга эҳтиёжини юзага келтириш даражаси фаннинг дифферентснатсияси ва махсуслаштириш тендентсияси кўз атилади. Чунончи асосий фан мустақил ривожланувчи хусусий тармокларга ажратилади. Шунингдек бир қатор муаммоларни ҳал қилишда туплам нуктаи назардан бир объектни урганувчи мустақил фан бирлигини ўзида намоён қилувчи интегратсия ходиса кўз атилади. Масалан: педагогикани бошқа фанлар билан алокасида тадқиқотнинг мустақил объектлари алоҳида кўз атилади: фалсафа билан биргаликда таълим фалсафа психология билан ўз аро муносабатда психоло- педагогика, сиёсатшунослик билан бирликда.. Бундай мисолларни Кўплаб келтириш мумкин. Педагогикада кейинги вақтда дифференция ходисаси етарли даражада кучайди. Педагогиканинг мустақил фан сифатидаги тармоклари мактабгача педагогика, махсус педагогика, профессионал педагогика ривожланиб, такомиллашиб бормокда. Ижтимоий педагогика шулар жумласидандир.

Ижтимоий педагогиканинг тадқиқот объекти педагогика урганадиган жараён ва вокелик бўлиб, у масалани муааааааайян, ўзига хос аспектда куради. Унинг ўзига хослиги эса «ижтимоий» деган сўзда ифодаланган. Ижтимоий педагогиканинг объекти инсоннинг ижтимоийлашув жараёнидир. Ҳалкнинг бой мероси, педагогикасидан, фан, маданият, жамият ютукларидан фойдаланиб, ижтимоий педагогика ўз назариясини, методи ва технологиясини ишлаб чикади. Ижтимоий педагогики давлат ва жамият институтларининг маънавий маърифий марказлари фаолияти соҳасидир, бу ерда янги кадриятлар санъати шакллантирувчи ва бирлаштириб турувчи фаолият жамланади. «Ижтимоий» тушунчасида одамларнинг бирга яшаши билан боғлиқ жараёнлар ифодаланган, аммо уларнинг мулокати ва ўз аро алокалари турли шаклларда бўлади. Демақ педагогика ўсиб келаётган авлод тарбияси ва таълими тўғрисидаги фан бўлиб, ижтимоий педагогика эса жамият аъзосини тарбиялаш ва унга таълим бериш тўғрисидаги фандир.

Ижтимоий педагогика жараён ва ходсаларни маълум специфик аспектда ўрганади. Педагогик билимларнинг бу янги тармоги спецификаси «ижтимоий» сўзида намоён бўлади. «умуминсоний тушунча инсонлар ҳаётий фаолияти, уларнинг ўзаро мулокат» формалари бўлган нарса-ходисаларпи ўзида жамлайди. Шундай қилиб, педагогика ёш ўсиб келаётган авлодни тарбияловчи ва таълим берувчи фан асослари ижтимоий педагогика таълим-тарбия жараёнида боланинг жамият ҳаётига киритишни таъминлайдиган аспектни тадкик этади. Инсонни атрофдаги муҳит билан ўзаро алокасига таъсири асосида ривожланишини унинг ижтимонйлашиш жараёни деб таъкидлаш

мумкин. Зеро ижтимоий норма -маданият кадр-қимматлар эгаллаши лозим шунингдек бу жамиятда инсонни ўз қобилиятларини реализатсия қилиниш, назорат қилиш ижтимоий ижтимоий тажрибани эгаллаш (билимлар кадр-қиммат хулк-атвор қоидалари жараёни ижтимоий ходиса деб номланадн. Болани ижтимоийлаштириш мураккаб ва давомли ходисадир. Бир томондан ҳар қандай жамият ўзининг ривожланиш этапида маълум ижтимоий, маънавий кадр- қиммат, ўз ини тўтиши, ахлоқий конун-қоидалар, нормалар ишлаб чикади. Жамият бир авлод шу жамиятдаги конун-қоидаларни эгаллаб унинг тенг хуқуқли аъзоси сифатида яшаб, фаолият кўрсатишни кўз да тўтади. Бунинг учун жамият таълим-тарбия нормаси оркали шахсга таъсир курсатади Иккинчи томондан, атрофдаги оламда содир этилаётган турли ходисалар унинг шаклланишга таъсирини курсатмай қолмайди. Жамият ўзаро муносабатда бўлган ўзаро ҳаракатланадиган хилма-хил ижтимоийи институтларни ўзида намоён қилади. Шулар оркали бола томонидан ижтимоий нормаларни эгаллаш жараёни амалга ошади. Булардан баъзилари болани ривожланиши ва ижтимоий шаклланишига таъсир курсатади, бошқалари эса унинг шахсий сифатларини шаклланишига ижобий таъсир курсатади. Бундай ижтимоий институтлар қаторига оила,таълим, маданият ва дин киради.

Ўз қобилиятини инсон томонидан жамиятда Кўплаб куйдаги жараёнларда амалга ошади;

А) Инсонни жамият билан стихияли ўзаро муносабатда ва унинг ҳаётий жабҳаларига стихияли таълим жараёнида.

Б) Инсонларни у ёки бу категориясига давлат томонидан педагогика нимани ургатадиқ Ижтимоий педагогика инсонларнинг бутун эгалаётганаётган давом этаётган амалга оширадиган ижтимоий тарбияни тадкик таъсир кўрсатиш жараёнида.

В) Инсон ривожланиши, уни тарбиялаш учун кулай шарт—шароитлар яратиш.

Г) Инсон ўз ини тарбиялаши ва ривожлантириш жараёнида.

Шундай қилиб, ривожланиш инсонни шаклланиш жараёни, ижтимоийлаштириш-конкрет ижтимоий шароитлар асосида ривожлантиришдир.

Инсон тарбияси асосан оилада амалга оширилади. Бу холатда биз оилавий педагогика объекти бўлган оилавий хусусий тарбияларида мулохоза юритамиз.

Тарбиялаш диний идоралар оркали амалга ошади. Бунда конфессионал тарбияга дуч келамиз. Тарбиялаш давлат ва жамият томонидан шу мақсадида ташқилотлар оркали юзага келади. Бу ижтимоий педагогика тадқиқот объекти бўлган ижтимоий тарбиялаш жараёни хусусида фикрлаймиз. Ижтимоий

тарбиялаш сиёсатшунослиқ ижтимоий: жараёнининг таркибий кисми ҳисобланади. Ижтимоий педагогика матнда уни ижтимоийлаштириш билан бориш олдида урганади яъни, планета, мамлакат мактаблардаги инсон тарбиясига ижтимоий омиллар таъсир этиш ишлаб чикариш тарбиясида оила, оммавий ахборот воситалар, атрофда одамлар билан мулокот ўрнини куриб чикади.

Ижтимоий педагогикани нима учун урганиш лозим:

Ижтимоий педагогика - фаннинг шундай таркибики унинг воситасида:

Биринчидан инсон ҳаётда маълум сабаблар асос ичида юзага келган ходислар урганилади.

Иккинчидан инсоннинг ривожланиши учун қуллай шароитлар яратишни кўз да тўтади.

Учинчидан таъсир этувчи ходисаларни олдини олади.

Ижтимоий педагогика укув предмети сифатида ижтимоий педагогик фаолият тасвирини ҳарактерлайдиган вазифасини амалга оширади. Бу вазифани амалга ошириш ижтимоий педагогикани урганиш жараёнида талабалар томонидан бир қатор мақсадларни амалга оширшни кўз да тўтади: маълум доирадаги назарий билимларни эгаллаш ва буларни амалда куллаш муаммони олдиндан куриш ва ечишга субъект ва ижтимоий жараёнга кура ижтимоий гуманитик муносабатларни шакллантириш.

Ижтимоий педагогика ижтимоий тарбия муаммосини урганади. Бу ижтимоий пеагогика укув курсини тузилишини ўзида акс эттиради. У ижтимоийлаштириш жарёнини ижтимойи педагогик ходиса сифатида урганади. **Ижтимоий педагогика** педагогиканинг мустақил бир булаги бўлиб у кишилар жамоаси ҳамда алоҳида шахсларга таълим тарбия жараёнидаги ижтимоий муаммолар уларнинг келиб чиқиш сабаблари ҳамда бу муаммо-ларнинг бартараф этилишининг назарий ва амалий жиҳатларини ўргатади. **Ижтимоий педагогика фани** ижтимоий шахснинг ўзига хос миллийлик томонларини тарбия жараёнида ўргатиб боради.

Педагогика ва социал педагогика бир-бирига жуда боғлиқ, лекин улар-нинг фарки шундаки, Педагогика фани ижтимоий шахснинг факат таълим ва тарбияси билан шугулланади. Ижтимоий педагогика эса бола шахсини ва унинг болалигини ҳимоя к;илади.

Ижтимоий педагогика фанининг мақсади ва вазифаси.

Педагогик социология фанинг мақсади жамиятдаги ҳар бир шахснинг ҳаётида учрайдиган ижтимоий муаммоларни бартараф этиш ва ҳал к;илишдан иборат. Таълим ва тарбия масалалари билан шугулланиш, кексалар, қариялар, касал ва боқувчисини йукотганлар, меҳрибонлик уйида тарбияланаётган болалар холидан хабар олиш. Шу жумладан фохишабозлиқ наркомания ва

қонунбўз арликка қарши курашиш. Бу иллатлардан жамиятни, айникса келажак авлодни ҳимоя қилиш зарур.

Ижтимоий педагогика фанинг вазифаси қуйидаги 4 боскични ўз ичига олади.

1. Болани ва усмирни хақикатгуй қилиб тарбиялаш ва вояга етказиш;
2. Шахснинг мустақил фикрлай олиши, муаммога дуч келганида уни мустақил равишда ҳал қила олиши ва ўз муносабатини билдириши;
3. Атрофдаги кишилар билаn эркин ва маданий ҳолда муомала қилишни ўргатиш;
4. Ҳаётдаги ўз олдига қўйган мақсад ва вазифаларини онгли равишда тушунишга ўргатиш;

Ўзбекистонда ижтимоий педагогикани тиклаш ва уни янги босқичга кўтариш учун хорижий мамлакатлар тажрибасини ўрганиш, бу соҳадаги илмий билимлар ва миллий тадбирларни ривожлантириш бу жараён давомида юзага келадиган муаммо ва кийинчиликларни таҳлил қилиш ҳам катта роль ўйнайди.

Ижтимоий педагогика ва ижтимоий ишларининг ривожланиш тарихи жуда якин. Энг аввало, уларни одамларга алоҳида гамхурлик ва эътибор талаб этадиган маданий–тарихий анъана бирлаштириб туради. Ижтимоий педагогика ва ижтимоий ишларда рахм–шавкат, «хайрия», «ёрдам» каби тушунчалар жуда Кўп ишлатилади. Аммо уларнинг аниқ ифодаланган ўзига хос жиҳатлари ҳам бор, мамлакатимизнинг дастлабки ривожланиш босқичида улар расман тан олинган институт сифатида намаён булди, масалан, ижтимоий ишлар аҳолини ижтимоий ҳимоялаш соҳасида ривож топди, ижтимоий педагогика эса, юқорида таъкидланганидек таълим тизимида ва ёшлар ишлари бўйича кумита муассасаларида ривожланди. Ижтимоий педагогик ва ижтимоий ходимлар фаолияти аста-секин кенгайиб, бири иккинчисини тўлдира борди. Ишларини узвий равишда кўшиш, яъни маънавий–мафкуравий, маърифий фаолиятини педагогика билан бирга олиб бориш учун зарур шароит яратиш лозим. Бу ижтимоий педагогика соҳасидаги янги ижтимоий буюртма бўлиб, тадқиқот ишларини йулга куйишда хақиқий жушкинлик касб этади.

Кўпгина мустақил фанларнинг бирлашиб бир объектни ҳар хил нуктаи назардан ўрганганда интеграция муаммоси кузатилади .Масалан, педагогиканинг бошқа фанлар билан тўкнашиши натижасида яна мустақил фанлар юзага келди. Философия билан таълим философияси, социология билан таълим ва тарбия социологияси, психология билан педагогик психология.

Ижтимоий педагогика педагогикадан ажралиб чикди. Унинг кузатув марказида педагогикада ўрганладиган барча жараёнлар намоён бўлади.

Ижтимоий педагогика алоҳида фан ва амалий фаолияг соҳаси сифагида боланинг ижтимоий муҳитда ривожланиши (социумда ривожланиши) билан шуғулланади.

2-МАВЗУ: Ижтимоий педагогика асослари

Дарсда ҳал этиладиган масалалар:

1. Ижтимоий педагогика алоҳида фан ва амалий фаолият соҳаси сифатида.
2. Одам-индивид ва шахс сифатида. Инсон шахсининг моддияти, биологик психологик ва ижтимоий жиҳатларнинг уйгунлашуви;
3. Шахснинг таркиб топишида ирсият, муҳит ва камолот (таълим тарбия);
4. Ривожланиш - шахснинг жисмоний ва ақлий жиҳатдан етишиш жараёни эканлиги;
5. Ўкувчи шахси камолот жараёнинг объекти ва субъекти

Таянч иборалар:

1. Шахс.
2. Биологик ходиса.
3. Педагогик жараён.
4. Одам индивид.
5. Ирсият.
6. Ақлий, ахлоқий, эстетиқ жисмоний тарбия.
7. Ривожланиш.

Фукаролар ўз конститустиявий хуқуқларига, конкрет табиий, иктисодий, ижтимоий–тарихий, миллий маънавий–маданий шароитларга асосланган ахлоқ нормаларига тула риоя этган ҳолдагина ривожлана олади. Ижтимоий таълим ва тарбия тизимидан утган ҳар бир одам–шахс сифатида шаклланади.

Ижтимоий вазифаларни бажариш лаёкатига эга бўлган, ўз ининг кизикиши, қобилиятини ижодий намоиш эта оладиган, жамиятнинг бошқа аъзолари билан мустақил муносабатга кириша оладиган одам шахс сифатида ижтимоий мавкега эришади.

Айни вақтда ижтимоий педагогика ва ижтимоий ишлар амалий фаолияти бир–бирига жуда якин, бу якинлик вазифасига кура, мазмунига кура ва иш методига кўра юз беради, улар хеч қачон бири иккинчисини кесиб ўтмайди.

Президентимиз Ислом Каримов «Миллий истиклол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» китобининг кириш кисмида таъкидлаганидек миллий давлатчиликка доимо хавф бўлган, бор ва бўлади. Бу хавф–хатарини бартараф этиш учун маънавий–маърифий фаолиятни янги боскичга кутариш, миллий истиклол ғоясини жорий этиш масаласида ижтимоий педагогик ёндашувидан

кенг фойдаланиш: дифференстиастиялашган психологик–педагогик дастўрни, янги дарслик ва қўлланмаларни яратиш зарур. Жамият дунё ҳамжамиятининг динамик ўзгариши муносабати билан ўкитиш, тарбиялаш, тарғибот ва ташвиқот ишларини ўзвий равишда кўшиш, яъни маънавий–мафкуравий, маърифий фаолиятини педагогика билан бирга олиб бориш учун зарур шароит яратиш лозим. Бу ижтимоий педагогика соҳасидаги янги ижтимоий буюртма бўлиб, тадқиқот ишларини йулга куйишда хақикий жушкинлик касб этади. Ижтимоий педагогика педагогика соҳасининг педагог фаолияти билан боғлиқдир. Шунинг учун ижтимоий педагоглар педагогика университстларида етишиб чиқадилар. Ижтимоий педагог педагоглик соҳасида асосий боғлиқликларидан бири-соҳа объекти болалардир. Ижтимоий педагог фаолиятининг марказида эса нормал ижтимоий фаолиятдан четлашган-болаларни жамиятдаги тенгдошлари қаторига кайтариш ҳисобланади. Ижтимоий педагогика фанининг объекти ижтимоийлаштиришга мақсад бўлган болалар, уларга ақлий, педагогик психологиқ социал ахлоқий нормалардан четлашган ижтимоий тарбия ола олмаган ва жисмоний, ақлий,психик томондан бўз илишга юл куйиладиган болалар улар ҳаммаси жамиятининг алоҳида ёрдамига мақсаддир. Ижтимоий педагог -факат ўқитувчи эмас, бола қандай укиётганини ва ривожланаётганини тушунадиган ва хис этадиган шахсдир. У бола ҳаётини, кечинмаларини худди ўзиникидагидек тушунадиган ва унинг маънавий, маданий, ахлоқий ривожланишида йулланмалар бера оладиган мутахассис булмоги керак.шунинг учун хақикий педагог факат ўз фанини билибгина қолмай, айни вақтда болалар ва катталар билан ижодий мулокот қила оладиган, ўз устида ишлайдиган инсон булиши муҳим аҳамиятга эга.

Шахс тарбияси ва ривожланиши педагогика фанининг муҳим муаммоси ҳисобланади. Ўсиб ва ривожланиб борувчи инсон тарбия объекти ҳисобланади. Инсоннинг ривожланиши бутун ҳаёти давомида давом этади. Бунда у турли ўзгаришларни жисмоний, руҳий, микдор ва сифат ўзгаришларни ўз бошидан кечиради. Инсонда бўладиган жисмоний ўзгаришларга–бўйиннинг ўсиши, вазнининг оғирлашиб бориши, суяк ва мЎшак тизимларининг ички аъзолари ва асаб тизимининг ўзгариб бориши киради. Руҳий ўзгаришлари эса унинг ақлий ривожига алоқадор бўлади ва инсонда руҳий сифатларнинг шаклланиб бориши, унда ҳаёт учун зарур бўлган сотсиал сифатларни таркиб топиши ҳисобланади. Одам боласининг ривожланиши–бу муҳим жараён ҳисобланади. Шахснинг камол топишида ва унинг хулқига ижтимоий ва биологик омилларнинг таъсир кучи ҳамиша бир хил бўлавермайди. Шахснинг фазилатларини тўғри аниқлаш ва бехато баҳолаш учун уни турли муносабатлар

доирасида, турли вазиятларда кузатиб кўриш лозим. Педагогикада "шахс" тушунчаси "инсон" тушунчасидан фарқли ўларок, у инсоннинг ижтимоий хусусиятларини англатади. Янги жамият бошқа одамлар билан муомалада бўлиши, муносабат ўрнатиш натижасида шаклланиб борадиган сифатларни билдиради. Инсон руҳий хусусиятларини ривожланиши (ақл, ирода, диққат, ҳаракат ва ҳоказо), ҳаётда ўз ўрнини топа олиши, унинг Ватан, ҳалқнингт равнақи йўлида оғишсмай, эътиқод билан хизмат илиш, имонли бўлиши, инсонни шахс даражасига кўтаради. Бундай сифатларнинг рўёбга чиқиши тарбияга боғлиқ бўлади. Фан фаолиятинипг бир соҳаси у янги объектив билим ва кўникмаларни яратади. Инсон ривожланиши жуда кийин протсесс. Ривожланиши ҳар қандай тирик организмга шу жумладан инсонга ҳам хосдир. Ривожланиш ташки ва ички факторлар таъсири остида бўлади. Ташки факторларга: Инсони ураб турган таббиий ва ижтимоий муҳит киради. Болаларда маълум шахсий жиҳатларни шакллаштиришга каратилган мақсадли юналтирилган фаолият киради. Ички факторлар:биологик факторлар киради. Инсон ривожланишга тасир қиладиган факторлар бошқариладиган ва бошқарилмайдиган бўлади. Боланинг ривожланиши протсессида турли фаолиятларга дуч келади: уйин укиш, мехнат, спорт ва бошқалар, турли кишилар билан мулокотда бўлади ота-онаси, ака укаси, кариндошлари дустлари ва бошқалар билан. Турли фаолиятларда турли инсонлар билан мулокотга киришиш натижасида турли ижтимоий кўникмалар хосил була бошлайди.Боланинг нормал ривожланиши учун мулокотнинг аҳамияти жуда каттадир. Болага глобал, экологик факторлар: сув, хаво ифлосланиши ҳозирги кунга келиб кур, саков яъни нуксонли болаларнинг Кўпайиши кўз атилмокда Экологик факторлар натижасида таянч аппарат бўз илишини, шизофрения кон касалликлари каби касалликларга олиб келмокда. Лекин болани ижтимоийлаштиришда протссссида буларни ҳаммасини ҳисобга олиш керак ижтимоийй факторларга: Микро факторлар макро факторлар,мезон факторлар киради. Боланинг ривожланишида социумнинг аҳамияти жуда каттадир Болага энг якин бўлган социумлар булар-оила турли хил гуруҳлар турли хил тугараклардир. Бола бир социумдан иккинчисига утиб юриши мумкин.У факатгина бу социумдан ўзига мос келадиган кулай шароитни кидиради ва шу кидириш натижасида ўзига ижтимоий малака етиштириб боради,бу орттирган малака салбий ёки ижобий булиши мумкин. Боланинг социумда ривожланишига ижтимоий маком шахсининг таъсири жуда катта бўлади.Ижтимоий маком тугма,орттирилган бўлади. Тарбия тарихий вужудга келган ижтимоий ходиса бўлиб, кейин хулкни бошқариш ва белгилаш бир-бирини талаб этадиган ва белгилайдиган таркибий кисмлар-ахлоқий онг ахлоқий фаолият ва ахлоқий муносабатларнинг мураккаб йигиндисидир.

Тарбия-шахсни мақсадга мувофик; такомиллаштириш учун уюштирилган педагогик жараён бўлиб, тарбияланувчиларнинг шахсига мунтазам ва системали таъсир этиш имкониятини беради. Тарбия кишилик жамиятнинг пайдо булиши билан вужудга келди, тараккий этди, жамиятнинг ўзгариши билан тарбия ҳам ўз гариб борди. А.Авлоний тарбия ҳақида гапирар экан шундай деган эди: тарбия бизлар учун, ё ҳаёт, ё момот, ё нажот, ё ҳалокат, ё садокат, ё фалокат масаласидир. Расули акром Набийи мухтарам саллолоху алайху васаллам афандимиз: «Инсонларнинг карами динидадир, муруввати аклидандир, насаби ахлоқдандир, -демишлар». Маълумки инсон бутун умри мобайнида ўзгариб. ривожланиб боради. Лекин болалиқ усмирлик ва успиринлик давридаги усиш нихоятда кучиш кечади. Бола мана шу йлллар мобайнида ҳам жисмоний ҳам рухий жиҳатдан усиши ва ўз гариши туфайли шахс сифатида камолга етади, бунда улар ҳарактерига сингдирилаётган тарбия мақсадга мувофик таъсир этиши натижасида бола жамият аъзоси сифатида камол топиб мураккаб ижтимоий муносабатлар жараёнида жамиятда ўзига муносиб ўрин эгаллайди. Шунинг учун ҳам Л .И.Божович одам шахс булиши учун у психик жиҳатдан ривожланиши, ўз ини бир бутун инсон деб хис қилмоги ўз хусусият ва сифатлари билан бошқалардан фарк қилмоги керак деган эди. Ҳар бир одам шахс сифатида турлича намоён бўлади. Бир одам бошқасидан ўз ини мижози феъл- атвори. қобилияти, ақлий ривожлашга даражаси, эҳтиёж ва кўрсатишлари билан фарқ қилади. Булар одамнинг шахсий, рухий хусусиятлари бўлиб, ана шу хусусиятларининг ривожланиши талим-тарбия чуккисига эриштандан сунг. инсон шахс сифатида ўз ини намоён қила олиши мумкин. Айни вақтда одам атроф муҳитда рун бераётган вокеа ва ходисаларга нисбатан ўз нуктаи назарга ҳам эга булмоги керак. Бу ҳам шахсни бирини иккинчисидан фарклантирадиган белгилардир. Шахс ижтимоий муносабатларда ҳам намоён бўлади. Аникроги ҳар бир ходамнинг мехнатга. кишиларга, жамиятга нисбатан муносабати ҳам турлича ифодаланади. Шахснинг ахлоқий ва фаоллик даражасига хос сифатлари ҳам уни бошклардан ажратиб туради. Шахс хақида гапирилганда табиий холатда шундай савол тугилади. Ҳар қандай одам шахс була оладими Шахс булиши учун нималар қилиш керакқ Бу саволга шундай жавоб бериш мумкин. Инсоннинг Социал мавжудод сифатида шахсга айланиши учун энг аввало. ижтимоий ҳаёт тартиблари ва яхши тарбия керак бўлади. Ана шундай омиллар таъсири остида инсон ривожланади ва шахсга айланади. Педагогика соҳасида тадқиқот олиб борувчи олимларнинг Кўп йиллик изланиш натижалари асосида инсоннинг ривожланишига куйидагича таъриф беришади: Оддийдан мураккабга, куйидан юқорига, эски сифатлардан яхши холатга утиш, янгиланиш янгининг пайдо булиши ва эскининг улиб бориши, микдор ўз гаришнинг сифат ўз гаришга

олиб келувчи мураккаб ҳаракат жараёни деб карайдилар. Зеро, ҳаёт крнунларининг кўрсатишича ҳам ривожланишнинг асосий манбаи карама-каршиликлар ўртасидаги курашдан иборатдир. Инсоннинг муносабатлар доирасига нафакат ўз га кишилар билан алокаси, балки табиатга, жамиятга , ҳаётга, мехнатта бўлган муносабатлари ҳам киради. Мана шундай муносабатлар асносида инсон ўз ининг қобилиятларини, аклини, фаросатини намоён қила бошлайди. Бу билан у ўз хақидаги Ватанига, умуман бутун борликдаги муносабатини ифодалайди. Табиийки, бу фазилатлар факат тарбиянинг махсули бўлиб ҳисобланади. Шунинг учун ҳам инсон ривожланишини унга сингдирилган тарбиянинг натижаси деб қараш мумкин. Шахсини ривожлантириш вазифасини тўғри хал қилиш учун аввало унинг ҳалкига таъсир этувчи омилларнинг табиатини, шахснинг шахсий хусусиятини яхши урганмок лозим. Бунингучун турли муносабатлар доирасига куйиб кўз атиш даркор. Ана шундагина шахснинг ижтимоий хулки маънавий киёфаси, инсоний фазилатлар руёбга чикади. «Ҳар бир инсон, деган эди Фаробий; ўз табиати билан шундай тўз илганки. у яшаш ва юксак етукликка эришмоқ учун Кўп нарсаларга мақсад бўлади, у бир ўз и бундай нарсаларни кулга кирита олмайди ва уларга эга булиш учун инсонлар жамоасига эҳтиёж тугилади. Ху сабабли одам яшаш учун зарур бўлган нарсаларни бир-бирларига етказиб берувчи ва ўз аро ёрдамлашувчи Кўп инсонларнинг бирлашуви оркалигина ўз табиати бўйича интилган етукликка эришув мумкин. Тарбиячининг болага сингдириши лозим бўлган тарбия самарали таъсир этиши учун унинг усиш ва ривожланиш конуниятларини яхши билиш, шахсий хусусиятларини ҳисобга олиши муҳим шартлардан биридир. Болаларга шахсий фаркни уларнинг рухий холатининг турлича намоён булишини, хулки ва қарашларидаги фаркни кайси омил белгилайди деган табиий савол тутилади. Демақ инсон ривожланишда биологик омилми, ижтимоий омилми ёки тарбия омилими кайси, бири етакчи рол уйнайди деган саволга жавоб бериш лозимдай кўринади. Бу; саволга турли тарихий лаврларда турлича ёндошиб, жавоблар берилган. Ҳозирги кунда ҳам бу
масалага турли нуктаи назарлар билдирилмокда. Очикроги, фанда одамнинг шахс сифатида ривожланишига биологик ва Социал омилларнинг таъсири ўртасидаги муносабатни белгилаш борасига мунозара Кўп асрлардан бери давом этиб келмокда. Кўп асирлик мазкур мунозара замирила икки бир-бирига карама қарши нуктаи назар вужудга келган. Улардан бири одам боласининг шахс сифатида ривожланишида табиий-биологик омиллар ҳал қилувчи рол уйнайди деса, иккинчи тоифа олимлар эса ижтимоий вокеалар тарбиянинг муҳим омил эканлигини такидлайлилар. Биринчи гуруҳ олимларининг фикрича одам боласининг ривожланиши тугма имкониятларга боғлиқ бўлиб,

ривожланиш эса усиш ва табиий тугма хусусиятларнинг микдорий ўз гаришларидан иборат экан. Демақ болага она аджида авлод-аждодларидан тугма утган хусусиятларгина ривожланади, деган тушунча келиб чикади. Бу нук;таи назар намоёнлалари тарбиянинг ролини чеклаб ривожланишнинг инкор этадилар. Бундай илмий фараз фанда биологик йўналиш деб ататади. Бу Гтуналишнинг дастлабки намоёндалари кадимги юнон олим ва файласуфлари Аристотсл, Платон, Сукрот ва Демократларнинг педагогик қарашларида ўз аксини топиб. улар одамлар азалдан бири иккинчиси устидан хукмрон булишга. бири камбакал, бири бой бўлиб яшашга ва бунда итоат этиб. бу оллохнинг иродаси деб сабр-токат қилишга даъват этилган. Такдир. толе ҳар кимнинг ҳаётдаги ўрнини белгилаб берган. Ризк-рўз ини. умрини улчаб бсрган. Шу жумладан инсоннинг келажакда қандай инсон булиши ҳам уларнинг наслий сифатларига Кўп жиҳатдан боклиқ деб курсатганлар. Айтиш жоизки, худди шунга якин нуктаи-назарни ХВИ аср фалсафасида вужудга келган «префоризм» окими намоендатарининг фикрларида х;ам учратиш мумкин. Улар одам боласига она пуштидан қандай сифатлар утган булса, факат шу сифатларгина шаклланади деб ижтимоий муҳит ва тарбиянинг ролини чегаралаб куйишади. Инсон шахси ва унинг. хулк-атворнинг ривожланишрха наслнинг ролини юксак баҳолаган яна бир окдм «бихевиоризм» бўлиб, у XX асрънинг бошларида кенг таркалди. Бу окимнинг кўз га кўринган йирик намоёндалари Эдуард Трондайк бихевиоризм таълимотига асосланиб, одамнинг хулк-атвори механиқ стимуллари организмда бевосита тугдирадиган Кўплаб кулинадиган механиқ машклар билан мустаҳкамланадиган соф ташки реактсиялардан иборатдир, дейди. Унинг фикрича, шахснинг барча хусусиятлари. шу жумладан онг ва ақлий қобилият ҳам наслдан наслга ўтади, гуё одамнинг «кўз и, тишлари ва бармоклари каби ақлий қобилияти табиатан берилгандир Инсон «генлар батареяси» бўлиб, улар наслдан-наслга тутма утиб боради ва шахснинг ривожланишини ҳам, унинг келажагини ҳам шулар белгилайди, дейди. Американинг «прогматик» пелагогикасининг атокди вақили Д.Дюи ва унинг назариясининг давомчиси А.Комбслар ҳам шахс ривожланишини биологик омил деб изохлайдилар. Улар ривожланишни факат микдорий ўз гаришдан иборат деб курсатадилар. Одам нима билан тугилган булса, тарбия жараёнида бу сифатлар ва хусусиятлар ўсиб боради. Тарбия ташкаридан киритилган нарса эмас, одам билан дунёга келган хусусият ва қобилиятни ўзгартиради» - дейди Д.Дюи. Дархақикат, педагогика фани одам боласининг шахс сифатида ривожланиб. тараккий этиб боришини ута мураккаб ва карама-қарши жараён деб билали. Унинг шахс сифатида шаклланишида насл ҳам (биологик омил), ижтимоий муҳит ҳам (бола яшайдиган шароит), тарбия ҳам ўз холи ва ўз ўрни билан муҳим рол уйнайди.

Бу ҳар учала омилнинг кайси бири етакчи эканлигини педагогика фани асрлар мобайнила авлод-аждодларимиз туплаган тажрибаларга суянган ҳолда илмий нуктаи назардан исботлаб беришга ҳаракат қилади. Шахс маълум ижимоий тўз илгана махсули. Унинг моҳиятини ижимоий муосабатларнинг ташил этади у яшаётган жамиятдаги конкрет тарихий шароит белгилайди. шахснинг ҳаётий фаолиятида содир бўладиган ижтимоий муҳит унга ҳам ижобий ҳам салбий кўрсатиши мумкин. Зеро, одам ота-боболар тажрибасини урганади, шахе сифатида ривожланиб боради, урганган тажрибаларни такомиллаштиради. Натижада уларни ўз фаолиятида қўллайдилар.. Ана шу яшаётган шароит ва мехнат қилаётган шароит унга булаётган тарбиявий таъсир ва фаолият жараёнидаги активлик туфайли шахсий хусусиятлар вужудга келади, Демақ одам шахсининг жамиятдаги ривожланиши табиат, муҳит ва инсонинг ўз и ўртасидаги мураккаб алокд таъсири остида руй беради, инсон уларга актив таъсир этади ва шу юл билан ҳаётини ўз табатини ўз гартиради. Педагогик ва психологик окимлар шахснинг ривожланишида ирсиятнинг ролига катта аҳамият бериш билан бирга муҳит ва тарбиянинг ролига ҳам юксак баҳо беришади.

Зотан шахснинг камолга етишида ирсият ва биологик омилларнинг ролини инкор этиш асло мумкин эмас, лекин болаларга ўз гармас хусусиятларгина ўтади деб тушунмаслик ўзгарувчан хусусиятлар ҳам унутмаслик керак. Тарихий тараккиёт жараёнид одамнинг анатомик белгилари. ўз гаришлари авлоддан-авлодга мустаҳкамланиб бориши наслдан-наслга ўтиши мумкин. Айни вақтда, одам боласига хос хусусиятлар ҳам ирсият билан ўтади, аммо бу хусусиятларнинг ривожланиши учун улар инсонлар орасида яшаши, алока қилиши муҳим рол уйнашини унутмаслик лозим. Агар болада тугма лаёкатлар булсаю, лекин, уни устиришга ёрдам берадиган ижтимоий, оилавий ва тарбия муҳити булмас экан инсон бўлиб тугилишнинг хожати ҳам юкдир. Мадомики шундай экан, демақ бола ўз лаёкатига мос шароитларда ўсиб зарур фаолият билан шугулланса, лаёкат эрга кўриниб, ривожланиши, аксинча, зарур шароиг булмаса бор қобилият ҳам юк бўлиб кетиши мумкин. Мана шундай нуктаи назар инсон лаёкатининг намоён булиши ва кообилият сифатида ривожланиши тула-тукис ҳаёт шароитига боғлиқ. эканлигини курсатади. Одам боласидаги крбилият кўртакларининг ривожланиши. аввало ижтимоий муҳитга боғлиқ экан. Яна шу нарсани ҳам айтиб утиш керакки. шароит кулай ва нокулай булиши ҳам мумкин. Бутун жахонга маълум ва машхур ўрта осиёнинг буюк алломалари оналаридан бири табиб, бири шоир, бири хандаса, бири мухандис, бири файласуф бўлиб тугилмаган, балки, уларнинг яшаб турган даври, ижтимоий муҳити колаверса оила муҳити уларнинг мана шундай инсонлар бўлиб етишишларида асосий туртки бўлган,

улар яшаб турган ҳаётнинг маъноси, идеал ва вокелиқ ахлоқий хақикат бурч ва борлиқ ахлоқий ҳаётда объективлик ва субъективликнинг ўз аро муносабати, билиш ва кадр қиммат сингари ахлоқий сифатларнинг ута шакллланганлиги ҳам бу каби инсонларни етишиб чикишида асосий туртки бўлади. Ўша даврда инсонпарварлик ғоялари кадр-қиммати. инсонийлик янги ва юксак боскичга кутарилган эди. Шунинг учун ҳам Мирзо Бедил Хакди равишда тарбияда инсон кадр-қимматининг буюклиги хақида гапириб шундай дейди; - «Хазрати инсоннннг хурмат-ехтиромга сазовор эканлигини тан олмаган ҳар кнм малъундир». Дархақикат бундай инсонлар кадриятларимиз дахрси булиши ином Бухорий, Фаробий, Ахмад Яссавий, Юсуф Хос хожиб, Суфи Оллоёр, Абу Райхон Беруний, Абу али ибн Сино, Умар Хайём, Саъдий Схерозий, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Захириддин Муҳаммад Бобур. Мирзо Улугбеқ Мирзо Бедил, Ахмад Дониш ва бошқа Кўпгина мутафаккирларнинг таълим-тарбия ва маърифат хақидаги ғояларидан кенг фойдаланиш ва уларнинг дидактик қарашларини педагогика фанининг риволанишида методик асос қилиб олиш бугунги кун талабидаги ёшларни тарбиялашда муҳим омил бўлиб ҳисобланади.

Индивиднинг социумга киришии мураккаб жараён ҳисобланади.. Бир томондан, индивидга ҳамжамиятлар аъзоси сифатида фаолият кўрсатиш имконини берадиган муайян кардиятлар тизимини (нормалар, намуналар, билимлар, тасаввурларни) ўзлаштириб олишни ўз ичига олади. Иккинчи томандан, шахснинг ўз ижтимоий тажрибасини орттириши ва ўз ини фаол карор топтиришини ўз ичига олади. Ижтимоийлашувнинг самарадорлигини (одамнинг ижтимоий жараёнларга тула – тукис кушилганлигини) билдирувчи энг муҳим курсаткичлар ижтимоий фаоллик ва ҳаракатчанликдир. Ижтимоий фаоллик–шахснинг ижтимоий жараёнларда онгли равишда катнашиши, уларга таъсир кўрсатиш имкониятининг мувжулдигидир. Тоталитар тизим шароитида ижтимоий тизимнинг ҳар қандай жойида одам ижтимоий жараёнларга таъсир курсата олмас, уларни ўз гартириш йулида ижтимоий фаоллик курсата олмас эди. Бу хол одамнинг жамиятдаги ўз ўрнини белгилаб олиши жараёни кўпинча унинг реал истаклари ва интелектуал қобилиятларига боғлиқ булмаслилигига боғлиқ булмаслилигига олиб борар эди. Бинобарин, шахснинг социал роли унинг ижтимоий жараёнлар ҳамда уларни ўз гартириш имкониятлари хақидаги тасаввурларига адекват эмас эди. Индивиднинг социумга киришиши иборат мураккаб жараён ҳисобланади. Бир томондан, индивидга ҳамжамиятлар аъзоси сифатида фаолият кўрсатиш имконини берадиган муайян кардиятлар тизимини (нормалар, намуналар, билимлар, тасаввурларни) ўз лаштириб олишни ўз ичига олади. Иккинчи томандан, - шахснинг ўз ижтимоий тажрибасини орттириши ва ўз ини фаол карор топтиришини ўз ичига олади.

Ижтимоийлашувининг самарадорлигини (одамнинг ижтимоий жараёнларга тула–тукис кушилганлигини) билдирувчи энг муҳим курсаткичлар ижтимоий фаоллик ва ҳаракатчанликдир. Ижтимоий фаоллик–шахснинг ижтимоий жараёнларда онгли равишда катнашиши, уларга таъсир кўрсатиш имкониятининг мувжулдигидир. Тоталитар тизим шароитида ижтимоий тизимнинг ҳар қандай жойида одам ижтимоий жараёнларга таъсир курсата олмас, уларни ўз гартириш йулида ижтимоий фаоллик курсата олмас эди. Бу хол одамнинг жамиятдаги ўз ўрнини белгилаб олиши жараёни Кўпинча унинг реал истаклари ва интелектуал қобилиятларига боғлиқ булмаслилигига боғлиқ булмаслилигига олиб борар эди. Бинобарин, шахснинг социал роли унинг ижтимоий жараёнлар ҳамда уларни ўзгартириш имкониятлари хақидаги тасаввурларига адекват эмас эди. Жамият ҳаёти марказлаштирилган бир шароитда шахснинг ижтимоий ҳаракатчанлиги ҳам, яъни жамиятдаги ўз мавкеини истаклари ва қобилиятларига мувофик ўз гартириш имконияти жуда кам эди. Одамнинг ҳаётдаги ўз ўрни хақидаги тасаввури билан реал мавкеи ўртасида фарк бўлган бир шароитда ижтимоий макомни шахсий талаблар, қобилиятлар ва кадрият йуналишларига мувофик ўз гартириш мумкин эмас эди.

Назорат саволлари.

1. Педагогикани фан сифатидаги хусусиятларини курсатиб беринг.
2. Ижтимоий педагогикани функцияларини айтиб беринг.
3. Ижтимоий педагогика терминига тавсиф беринг.
4. Ижтимоий педагогикани функцияларини санаб беринг.

3- МАВЗУ Ўзбекистон ва чет элда ижтимоий педагогиканинг ривожланиш тарнхн

Режа:

1. Ўзбекистон ижтимоий педагогиканинг ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари.
2. Чел эл ижтимоий педагогика ривожланиш тарихидан.
3. Ижтимоий педагогикани ривожланиш босқичлари

Асосий тушунчалар: Ижтимоий иш, меҳрибонлиқ хайрия.

Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари.

Ижтимоий педагогика фанинг тараққиёт боскичлари.

Ижтимоий педагогика фани бундам 200 минг йил олдин х,ам мавжуд бўлган.Факат унда бу фан педагогиканинг таркибида бўлган. Педагогик

социология фанинг илк кўртаклари Европа ва Осиёда ёзилган .Бу фан асосан 820-829 йиллардан бошлаб ривожланган,ал-батта фан бўлиб эмас. Ҳозирда пед.социология фан сифатида кири-тилган. Педагогик социология социология фанинг интеграстиюн тармоги сифатида. Ҳар бир фан анқ бир хақиқатдан “ўсиб чиқади”, унинг аксини ифодалайди. Илмий билимлар амалий фаолиятидан ўз илган ҳолда ривожлана олмайди. Айнан амалиёт исталган фаннинг манбайи ҳисобланади. Бошқа томондан, барча амалий фаолият ҳам агар илм фан ютуқларига асосланган бўлса янада самарали бўлдаи. Ижтимоий педагогиканинг фан сифатида ҳам, амалий фаолият муҳити сифатида ҳам фарқлайдилар, аслида улар бир-бири билан ўзаро боғлиқ. Амалий фаолият- бу ижтимоий педагўгиканинг аниқ бир бола ёки болалар гуруҳи билан олиб борадиган ишидир.

Ижтимоий–педагогик иш Ўзбекистонда давлат ва жамоат ташқилотлари фаолиятида алоҳида ўринни эгаллайди. «Миллий ғоя–бизнинг ғоя», «Истикболимиз–истиқлолимиз», «Тафаккуримизни ўзгартирган ўн йил» мавзуларидаги тадбирлар бунга мисол бўла олади. Жамоат ташқилотлари, маданият, маориф, санъат муассасалари фаолиятига тегишли бўлган маънавий –маърифий шаклдаги ишлар ҳам шулар жумласига киради. Уларнинг фаолияти ьаргибот ва ташқилот ишларининг куламини кенгайтиради, усаётган авлод тарбиясида янги имкониятлар очади. Маънавий муассасалар яна бир муҳим вазифа бажаради. Гап одамларнинг жамоа бўлиб маънавий ҳаёт кечиришни ташқил этиш устида бормокда. Бу вазифа инсон ва жамиятнинг билиш эҳтиёжини кондириш, уларнинг фаолиятида учрайдиган ходисаларни, мехнатини, турмушини, буш вақтини чукур мушохада қилиш билан узвий боғлиқдир.

Ижтимоий педагогика ўқув фани сифатида ҳам олдинга чиқиши мумкин. Ўқув фани-бу умум таълим ёки махсус таълим муассасалаларида ўрганиладиган предметдир. Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг ривожланиши ўзига хос хусусиятга эга- фан, илмий билимлар соҳасида махсус амалий фаолият ҳамда ўқув фани сифатида. Қадим антик даврлардаёқ болани ҳимоя қилиш мақсадида ўз ижтимоий педагогик тарбияга оид муаммоларни олдинга сурганлар. Эрамиздан аввалги 7-6 асрлар марказий осиё худудида жахон динлари орасида энг қадимги дин зардуштийлик дини хукумронлик қилди. Бу дин инсониятга катта тасир қилди, яни инсонни биринчи ўринга олиб чиқди. Зардуштилар муқаддас китоби “Авесто” (оловга сиғиниш) ўз эрасининг ўзига хос қомусий асари деб ҳисоблаш мумкин. Зардушти динда ахлоқий меёрлар асоси (ахлоқий мезонлар) учликка таянган эди. “Авесто”да-инсон яхши фикрларга эга бўлиши, фақат яхши сўзлар ва сабли ишлар қилиши лозим деб ёзилган (хулқ атвор)1.

“Авесто”нинг катта қисми бўлган “ Яснаъларда инсон камолини кўрсатувчи ахлоқ–одоб мезони анашу учликда хумата (гумата)–яхши фикр, хукта (гукта) – яхши соз ва хварша (гваршта)–яхши ишларда ифодаланади. “Мен яхши фикр, яхши сўз, яхши ишга шон шавкат бахш этаман. Мен яхшиликдан иборат қонунга шон шавкат бахш этаман” (“ясна”, 14), дейилади. “Авесто” тадқиқотчиси А.О.Маковелский инсон фири, сўзлари ва ишларига икки қарамақарши куч: Воху Мана (“Езгу фижр”) ва Апо Мана (“Ёвўз фикр”) таср кўрсатади дейди. Барча фикрлар, сўзлар ва ишлар ичида аслида эзгулик ва ёвўз лик ётади. “Яхши фикр” деганда илохий-қонун рухидаги кишисига меҳрибон бўлиш, мақсадларга кўмаклашишга, ёвузликка қарши курашишга тайёр туриш, кишиларни бахт-саодати учун ҳаракат қилиш, аҳиллик ва дўстлиқ тотувликда яшашга интилиш рухидаги ниятлар ва фикрлар мусаффолиги тушуинилган. Инсон ўз фикри хаёлида бошқаларга хасад қилмаслиги лозим. Яхши ниятли киши дарғазаб бўлмайди ва бошқа жиҳатларга берилмайди. Чунки бундай холатда инсон яхши ниятни ёъқотади, бурч ва адолат хақида унитади ва ножўя ҳаракталар қилади.

Педагогика фани тарихи қадимги даврларига бориб тақалади. Кўп минг асрлар мобайнида педагогика фалсафанинг ичида ривожланди. қадимги замонлардан буён оламда инсоннинг ўрни ва роли, шахснинг ахлоқий шакллланишида маданият ва диннинг аҳамияти баркамол шахс ривожланиши масалалари ва шу кабилар. Шарқ уйғониш даври (9 –11асрлар) қомусий олимлари Абу Наср ал Фаробий (873 –1037) шундай ижтимоий педагогик ғояларни айтиб ўтганларки, болани айни гўдаклик чоғиданоқ тарбиялай бошлашнинг зарурати, шунингдеқ боланинг тарбиясига табиат атроф муҳитнингтасири ва бошқа фикрлар кабидир. 15 –16 асрларда Марказий Осиёда табиатшунос-файласуфлари, тарихчи, шоир ва рассом-мусаввирлари ўз ижодларида ижтимоий фанларга алоҳида этибор билан қараб, табиат сирларини ўрганишга интилганлар. Булар қаторида Нуриддин Абдурахмон Жомий (1414 –1492), Жалолиддин Давоний(1427 –1502), Алишер Навоий (1441 –1501), Хусайн Боиз Кошифий (1440 –1505) ўз асарларида инсон ақли тафаккури, унинг қобиляти, инсоннинг алоҳида ахлоқий хислатлари, инсонийлик ғоялари, болалар тарбиясида умуминсоний қадрият ҳисобланади. Шу жумладан, ўзбек тилини асосчиси буюк аллома, мусиқачи, давлат арбоби, Алишер Навоийнинг ижтимоий педагогик ғоялари, юксак даражада инсонпарварлиги билан ажралиб туради. У инсонни бутун коинотда, бу оламда энг олий мавжудод деб ҳисоблаган. Болани эса оилага қувонч ҳам бахт келтирувчи муқаддас ином сифатида уйни ёритиб юборади деб ҳисоблайди. Инсон ўз фарзандигина эмас, балки келажак авлод бўлган барча болаларни севмоғи шарт деб ёзади шоир. Ижтимоий педагогикага оид фикрларни бизнинг

олим ва алломаларимиз, марифатпарварларимиз, жадидчилик ҳаракати етакчилари, 20 аср бошларида яшаб, ижод қилган алломалар Махмудхўжа Бехбудий (1874 –1919), Мунаввар қори Абдурашидов (1878 –1931), Абдулла Авлоний (1878 – 1934), Абдуқодир Шакурий (1875 –1943), Х.Х.Ниёзий (1839 – 1929) ва бошқаларнинг асарларида ҳам кўплаб келтириш мумкин. Ижтимоий педагогиканинг фан сифатида вужудга келиши 20 аср 20-30 йиллари алоҳида ўрин тўтади. Бу даврда А.Авлоний, А.Шакурий, М.Қори Абдурашидов, Х.Х.Ниёзий, В.Ф.Лубенсов, Н.П.Архонгелиский, О,Шарофиддинов каби педагогларнинг фаолияти муҳим аҳамиятга молик. Улар аввало ижтимоий издан чиқиб кетаётган болаларга ёрдам кўрсатиш, Яни бу алломалар ижтимоий педагоглар бўлиб, улар ташқил этган мактаблар шунингдеқ бошқа педагоглар тажрибаларига таянганлар. А.Авлоний номидаги Х.Г.Чернишевский номодаги болалар тажриба мактаблари ва бошқа муассасалар ижтимоий педагогиканинг амалий манбаи бўлиб ҳисобланадилар. Бироқ Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг ривожи амалга ошмади. Бунда аввалги янги иттифоқ совет педагогикаси ва оша давр педагогикаси ўртасида ажралиш юзага келди. Узоқ йиллар мобайнида Ўзбек марифатпарварлари-педагоглари томонидан тўпланган барча билимлар инкор этилганди. Педагогикада шундай шиор тарқалаганди "Олам зўравонликдир, биз уни илдизи билан қўпорамиз".

Марксист педагоглар томонидан, шу вақтгача бўлган педагогика соҳасидаги октябр тўнтарилишигача бўлган асарларни унитиш талаб этилди. 30 йиллар охирида социализм ғалаба қилганлиги эълон қилинди. Шу вақтдан бошлаб ижтимоий муаммолар хақида сукут сақлаш шарти мустаҳкамланди. Бу муаммолар алоҳида енгил ҳал этиладиган, "есқилик сарқити"деб баҳоланди. Бу эса ўз ўрнида ижтимоий педагогикани фан сифатида ривожланишига йўл бермади. 1991-йил Ўзбекистон Республикаси эълон қилиниши билан педагогиканинг кўпгина соҳаларини, шу жумладан ижтимоий педагогикани ҳам ривожлантириш вазифаси қўйилди. 1997-йил "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури", "Таълим тўғрисида қонун" 91997йил) қабул қилиниши билан манабий-ахлоқий тарбиянинг самарали йўлларини топиш, манавий маданиятни ривожлантириш, шахсни фуқоро сифатида, эркин тафаккурли шахсни шакллантиришнинг энг самарали ёълларини яратиш мақсадида педагогик фан олдига таълим тизимини демократлаштириш ва инсонпарварлаштириш каби вазифалари қўйилди. Республикамизда ижтимоий педагогиканинг илмий ва амалий соҳаси эндигина шаклланмоқда. Мазкур соҳада илмий-тадқиқот ишлари шунчалик долзарбки, бу фан бўйича мамлакатимизда: "Маънавият ва марифат маркази", "Оила" маркази, нодавлат хукуматга қарашли бўлмаган хайрия жамғармаси "Соғлом авлод учун" Ўзбекистон Республикаси Ҳалқ таълими қошидаги ТДПУ (мавкура) ғоявий-

сиёсий кафедралар ва бошқалар Республикамизнинг ҳар бир навбатдаги йилни ижтимоий муаммолардан бирига бағишлаши анана тусига кирган. Масалан: 2001 йил–“Оналар ва болалар” йили деб эълон қилинганди. Шу муносабати билан “Ўсмир ва соғлом турмуш тарзи” деб номланган Республика метогик семинари ўтказилиб, мактабларда “Соғлом авлод тарзи” предмети киритилиб, соғлом турмуш тарзини шақиллантирувчи ижтимоий муаммолар масалалари кўриб чиқилди.

Ўзбекистонда кейинги вақтларда бир катта муаммога бутун бир йилни бағшлаш анъанага айланди. Масалан; 1998 “оила йили”, 1999 “Аёллар йили”, 2000 “Соғлом авлод йили”, 2001 “оналар ва болалар йили”м, 2002 “қариялар йили”, 2003 “Обод ва соғлом маҳалла”, 2004 Мехр ва Муруват йили деб белгилаб, ижтимоий педагогик муаммони амалиётда ҳал этиш ёъллари изланмоқда. Бугунгу кунда кўплаб эмпирик назарий билимлар тўпланган. Уларни тўла англамоқ ва тизимлаштиришни талаб этади. Ўзбекистонда ижтимоий педагогикани келгуси ривожланиши этарли даражада эмас. Ўтмиш алломаларимиз, олим-педагогларимиз асарларни янги нуқтаи назардан туриб ўрганиш, чет эл тажрибаларини ўзлаштириб, Республикамизга мослаштирилган ҳолда мақсадга мувофиқ қўллаш лозим. Чет эл ижтимоий педагогикаси эса кўп йиллардан буён ривожланиб келмоқда, ҳозирги вақтда бу сохода жуда кўп илмий салохиятли билимлар жамланган. Шу сабабали ҳам Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг вужудга келиши ва ривожланишида бошқа мамлакатларнинг тажрибалари муҳим аҳамият касб этади. Бу соҳадаги пивожланиш жараёнида вужудга келган муаммоларни таҳлили, илмий билимлар ва чет элдаги амалий фаолиятни ўрганишнинг ўрни беқиёс.

2.Чет эл ижтимоий педагогикасининг ривожланиш тарихидан.

Ижтимоий педагогика Педагогика фанидан ажралиб чиққанига деярли кўп вақт бўлган эмас. Бироқ педагогика фанинг ўзи ҳам мустақил фан сифатида, фақатгина 17 асрдан бошлаб шақилланган. Бу буюк чех педагоги (1592-1670) Ян Амос Коменский нами ва унинг “Буюк дидактика” асари билан боғлиқ. Бу асрда педагогиканинг тадқиқот предметива принсиплари белгилаб берилган. Шу билан бирга педагогика тарихнинг илдизлари жуда қадимга бориб тақалади. Илгари таъкидлаб ўтганимиздеқ педагогика ўз оқ асрлардан буён фалсафа фани доирасида ривожланиб келди. Шу нуқтаи назардан ижтимоий педагогика педагогика фанидан ёш эмас, доимо педагогиканинг ажралмас таркибий қисми сифатида педагогика фани доирасида у билан ривожланган. Шу сабабли ижтимоий педагогика тарихи муаммолари билан шуғулланувчи олимлар ўз тадқиқот ишларини педагогик тарихи, фалсафа ва барча даврлар ва ҳалқлар ўтмиш алломаларининг педагогик қарашлари билан боғлашлари тасодиф эмас. Агар ижтимоий педагогиканинг ривожланиш даврларига ва шу

нуқтаи назардан қарайдиган бўлсак уни бир қатор босқичларга бўлиш мумкин деб ўйлаймиз:

Ижтимоий педагогикани ривожланишини қуйидаги 3 босқичга булиш мумкин.

Биринчиси–бошлангич давр, қадимги даврдан XVII асргача бўлган даврни ўз ичига олади. Бу тарбия амалиётини тушуниб етиш. Педагогик ва ижтимоий педагогик тафаккурнинг шаклланиши билан боғлиқ. Бу даврда тарбия ижтимоий вокелик сифатида тиклана боради, унинг шаклланиши стихияли тарздан англанган фаолиятга айланди, тарбиянинг турли назариялари вужудга келди. Антик даврлардаёк ижтимоий – педагогик ғоянинг тамал тоши куйилган эди, яъни таълим ва тарбия «Бешикдан тобутгача» давом этади, дейилганди. Тарбияни ёшликдан бошлаш, бунда боланинг табиатни, атроф – муҳит таъсирини ҳисобга олиш, катталар, энг аввало, ота – оналар нуфўзига суяниш лозим.

Иккинчи босқич, XVII – XIX асрларни ўз ичига олади. Бу ижтимоий педагогиканинг ғоялари ва илмий концепцияларини ривожлантириш, фан сифатида тикланиш даври бўлган эди.

Ғарбда уйғониш даврида эса бола тарбиясида инсонийлик ғояларини илгари суриш ривожлана борди. Бу даврда италян педагоги, инсонпарвари Витаррино Да-Фелтре (1378 –1446) "қувонч уйи" деб номланган биринчи мактаб-интернати ташқил этган олимнинг фикрларини киритиш мумкин.

2– 7–19 –асрлар. Ижтимоий педагогика фанини фан сифатида вужудга келиши ва фан ривожидаги илғор ғоялар билан ҳарактерланади. 18 ва 19 – асрлар жахон маданияти тарихидан буржуадемок-ратик инқилоби босқичи сифатида жой олган. Йирик олим (педагоглар, файласуфлар, психологлар) ижтимоий педагогик муаммолар ечимини изладилар. Улар жамият ва давлат билан ҳамкорликда бу муаммолар ечилишини изладилар. Тарбия масалалари жамиятни қайта ташқил этиш ғоялари билан кўриб чиқилди. Бу даврлар ижтимий-педагогик ғояларда барча инсонлар тенг хуқуқли, эркин, озод бўлишлари лозим эканлиги хақидаги фикрлар кўтарилган. Бу босқичда ижтимоий педагогика муаммолари амалий-ижтимоий педагогика билан ўз вий алоқада ривожланади. Ўш давр етук педагогиклари болаларни турли муаммога бағишлаб, этим қаровсиз болалар учун болалар уйи, боғчалар, мактаб ва бошқа муассасалар ташқил эфтдилар. Бугун 19 аср давомида педагогикадан ижтимоий педагогиканинг ажралиб чиқиши жараёни узоқ давом этади. Шу билан бирга унинг ривожланишига фалсафа ва педагогикадан ташқари психология, Социологиям, антропотология (инсонни келиб чиқиши ва ривожланиши хақидаги фан), тиббиёт ва бошқа фанлар катта тасир кўрсатди.

Лекин ижтимоий педагогикадан ажралиб чиқиши жараёни билан бирга бошқа жараён ҳам унинг интегратсия жараёни (лотинча интеегер-яхлит) яни бошқа фанлар билан бирлашиши давом этади. 19 аср охирида ижтимоий педагогика-педагогик фанининг мустақил соҳаси бўлиб ажралиб чиқди. Бу ходиса А.Дистерварг, Равул Ноторо ва бошқаларнинг номалари била боғлиқ.

3. Учинчи босқич-20 асрнинг бошидаги ижтиноий педагогиканинг мустақил фан сифатида ривожланиш даври. Бу даврни текис ёки осон давр деб айтиб бўлмайди. Ҳозирги кунгача турли давр олимлари ижтимоий педагогика бошқа педагогик фикрлар орасида қандай ўрин тутиши хақида тортишувлар мавжуд: у фан ҳисобланадими ёки амалий фаолиятнинг соҳасими; ижтимоий педагогика ва ижтимоий ишлар қандай муносабатлар бор ва бошқалар. Кўпчилик давлатларда “педагогика” ва “ижтимоий педагогика” умуман ишлатилмай-ди. Масалан: АҚШдаги ўқув юртларида педагогика ўрнига талабалар “таълим фалсафаси”ни ўрганадилар, одамларга амалий ёъналтириш соҳаси ижтимоий ишга талуқли, бироқ, ижтимоий хизматлар орасида айнан турли муаммолари мавжуд бошқаларга ётдам кўрсатишга хизмат қиладиган мутахасислар бўлса ҳам. Белгияда “ортопедагогика” терминидан фойдаланилади, у “махсус педагогика” ва ижтимои педагогика тушунчаларига яқин. Россияда ижтимоий [педагогика ривожланиши-фан соҳаси сифатида ҳам ва профессионал амалий фаолият соҳаси сифатида ҳам ва ўқув фани сифатида-ўз хусусиятларига эга. Ижтимоий педагогиканинг мустақил фанга ажралиб чиқишида шарт-шароитларни 19 асрнинг К.Д.Ушинский, Л.Н.Толстой каби машхур педагоглари ва бошқалар асарларида топиш мумкин. 19 асрнинг 20-30 йилларида А.С.Макаренко, С.Т.Шатский каби педагогиклар фаолиятларида етук бўлиб қолган болалалрга ижтимоий-педагогик ёрдам кўрсатишга қаратилган эди. Лекин 30-йиллардан кейин Социализим ғалаба қозонгани эълон қилингандан кейин ҳамма ижтимоий муаммолар иккинчи даражали бўлиб қолди. Уларни ўтимиш қолдиқлари деб атаб улар хақида гапирмасликка ҳаракат қилинди. 20 асрнинг 90 йилларида Россияда ижтимоий психологиянинг ривожланишининг янги даври бошланди. Улар бу йилларда “Юқоридан” императив (лотинча императивус) фармон, яни этирозларни қабул қилмайдиган, танқидга ёъл қўйилмайдигани қўйилди. Бу ижтимоий психолагиянинг илмий ва амалий соҳалари билан бир вақтда бир-биридан ажралган ҳолда ривожланишига олиб келди. Амалиёт фанга таяна олмади, чунки фан ҳам амалда ёъқ эди, фан хақида хеч нарсани билиб бўлмас эди, чунки амалий фаолият эндигина шақилланар эди. Бу ижтимоий педагогиканинг оқув фани сифатида ташқил топишида ҳам тасирини кўрсатди, бу ҳам ижтимоий педагогик фаолият ва фан ривожланиши билан бир вақтда содир бўлди. Фанинг ва амалиётнинг ташқил топганлиги “ижтимоий

педагогика” фанида бугунги кунда ҳамкўплаб ҳал қилинмаган, тортишувлар масалалари бор. Бу обектив холатлар ижтимоий педагогиканинг фан сифатида ривожлантиришини секинлаштирувчи омиллар ҳисобланади. Лекин амалиёт талаблари Россияда шунчалик жиддий ва долзарб эдики, натижада фаннинг бу соҳаси билан кўплаб илмий жамоалар шуғуллана бошладилар. Россия таълим академияси ижтимоий педагогика маркази, ижтимоий таълим Академияси Москва, Санкт-Петербург, Тула, Экатеринабург ва бошқа шаҳарлар педагогик Унвериситетларда “ижтимоий педагогика” факултетлари ташқил этилди. В.Г.Бочарова, М.А.Галагизова, А.В.Мудрик каби ва бошқа олилар ижтимоий педагогика бўйича назарий тадқиқотлар борадилар. Ижтимоий педагогика билан бир вақтда 20 аср 90 йилларида Россияда ижтимоий ишлар институти критилди. Ижтимоий ишларнинг вазифаси аҳолининг ижтимоий ҳимояланган қисмига ёрдам кўрсатиш бўлда. Ижтимоий педагогика ва ижтимоий ишларнинг ривожланиш тарихи бир бирига жуда яқин. Бирнчи навбатда уларнинг маданий тарихий ананалари, алоҳида ғомхўрлик ва этиборини талаб қилувчи одамларга муносабатлари уларнинг бирлаштиради. “Меҳрибонлик”, “Хайрия”, “Ёрдам кўрсатиш” ва бошқа тушунчалар ижтимоий педагогика ва ижтимоий ишларда кенг фойдаланиш бежиз эмас. Аммо улар яққол ифода этувчи ўзига хослиги ва фарқларга эга. Уларнинг умумийликлари ва ўзига хосликлари нималардан иборат қ Биринчи навбатда бу уларнинг обектив ёки адресатига тааллуқлидур. Ижтимоий ишчи кўз олдида инсон бўлади, лекин ҳар қандай эмас фақатгина инсонга мувофаққитятлиги бўлиши, фаровонлиги жамиятнининг хақиқий азоси, текис ҳаёт кечиришида муаммолари бўлган инсон бўлди. Инсонинг ҳаёти давомида юзига келадиган муаммолар ҳар бир одамда учрайди. Улар психологиқ тиббий, хуқуқий, моддий ва бошқа хусусиятли бўлиши мумкин. Улар инсонга боглиқ бўлмаган ташқи омиллар (екологиқ ижтимоий техноген, миллатлараро ва бошқа катализаторлар) ёки ички шахслар аро (жисмоний ёки психик ривожланишида соғлиги яхши эмаслиги) билан бўғлиқ мумкин. Шундай қилиб ижтимоий ишлар обекти ичтимоий ҳаёт давомида ёрдамга мақсад бўлган инсон ҳисобланади деб айтишимиз мумкин, яни инсон ёшидан қатий назар ижтимоий обективдир. Ижтимоий педагогика эса унинг ижтимоийлашиши – индивиднинг ижтимоий субектига айланиши жараёнида ёрдам кўрсатилиши керак бўлган бола билан шуғулланади, яни бола шаклланаётган, ривожланаётган шахс. Бу обективларни таққослаш ана шув икки фанни нималар яқинлаштиришини (ижтимоий ҳаёт давомида ёрдам кўрсатиш) ва обектни фарқ қилишини (катта одам ва бола) яққол кўрсатади. Бу нуқтаий назардан ижтимоий ишларда ёрдам кўрсатилаётган одамни одатда сссссса деб аташлари ижтимоий педагогика эса одатда бола сўзи ишлатилиши ҳам тасдиқлаши мумкин. Шундай қилиб, турли

мамлакатларда тарихий ва маданий ананалари жамиятнинг ривожланиш даражасига, педагогика ва ижтимоий педагогиканинг ривожланишига қараб терминалогияларида бирлаштирувчи нарсалар ҳам бор. Умумийлиги шундан иборатки, ҳар қандай жамият ҳам “доимий муаммоларни” болаларнинг ривожланиши, тарбияси ва таълимим, айниқса рухий камчиликлари ва дефекти бўлган болаларнинг муаммоларини ҳар доим ҳал этиб келган, ҳал этмоқда ва ҳал этади. Ижтимоий педагогика ва 1-навбатда немис фани педагогикаси ривожланиши тарихи катта хисса қўшган, шининг учун Германияда ижтимоий педегокиканинг ривожланиш тарихини кўриб чиқамиз, унинг 100 йилдан ошикроқдир. Ижтмоий педагогика” термини 1844-йили К. Магер томонидан тарбия хақидаги очиқ илмий мунозарагаа киритилган ва кейинчалик А.Дистерверк томонидан тарқатилган. Ана шу тушунча пайдо бўлган патдан то ҳозирги кунгача немис адабиётларида уни 2 турлича талқини мавжуддир.

Биринчи талқин (К. Магер) – Ижтимоий педагогика тарбиясининг ижтимоий томони билан бир умумийликка эга. Иккинчи талқини (А. Дистерверг) – Ижтимоий педагогика маълум ижтимоий шароит , вазиатларда педагогики ёрдам сифатида иштирок этади. Биринчи йўналиш вақиллари. К. Магер , XX асрда П. Наторн (20-йиллар) , Э. Борнешанн, Ф. Шлипер (60-йиллар), Д. Легелер (80-йиллар) ва бошқалар бўлган. Паол Наторн (1854- 1924) ижтимоий педагогикани умумий педагогиканинг бир қисми, аспекти сифатида қарайди. П.Наторн ижтимоий педагогиканинг учта асосий вазифасини кўрсатади: Биринчи боланинг жинсий ҳаёти билан боғлиқ, унинг ҳаётида, даврасида ва атрофидаги яқин одамлари билан алоқада ривожланади. Иккинчи идораси билан боғлиқ, у мактабда шақилланади ва билим беришни амалга оширилиши билан боғлиқ, шу билан бирга болада имотсионал ижтимоий ва маторли (ҳаракатланиши) қобилятлари ривожланади. Учинчи-ақил-умумийликда очиб берилади. П.Наторн ижтимоий педагогиканинг ҳамма ёшдаги одамлар учун педагогика деб ҳисобласақ унинг вазифаси-ёшларда бирдамлик ва жамоатчилик асосларни тарбиялаш ҳисобланади. П.Наторн фикрини давом эттириб, бу йўналишнинг вакиллари ижтимоий педагогикани интегратив (бирлаштирувчи) фан сифатида қарайдилар. Шу мазмунда Е.Борнешаннинг талқин қилиши этиборга лойиқ. У ижтимоий педагогикани давоми педагогикасини иқтисодий педагогикани ва бошқаларни бирлаштирувчи фан сифатида қарайди. Унинг вазифалари ижтимоий гуруҳлар ва ижтимоий жамиятда индигдуал мустақилликка ёрдам кўрсатиш. Жамиятнинг маданияти ва инсонпарварлик ривожланиши хақида қайғуришдан иборат. Озининг қўшилувчанлиги сабабли ижтимоий педагогика тарбиянинг ҳамма соҳаларига кириб боради, яни у педагогиканинг принципларидан бири

сифатида иштирок этади. Шундай қилиб, анна шу талқинга биноан ижтимоий педагогика тарбиянинг принципи сифатида иштирок этади. Иккинчи ёндошиш А.Дистерварг (40-50 йиллар, 19 аср), Г.Нол, Г.Боймер (XX аср, 20-30 йиллар), К.Моленгауер (50 йиллар) ва бошқалар асарларида акс эттирилган. А.Дистерверг бошлаб бу ёъналиш вақиллари ишчи синфнинг ижтимоий ҳимояланмаганлиги, ҳалқ таълими каби ўз даврининг ижтимоий масалаларига жавоб топишга ҳаракат қилдилар. Геман Нол (1879-1960) ижтимоий педагогиканинг вазифаси агарда оила ва мактаб бирор бир сабабга кўра ўз вазифаларини бажара олмай қолганда зарур бўлдиган шошилинч тез ёрдам кўрсатишдан иборат деб ҳисоблайди. Г.Нолиннинг фикрича, П.Наторинникидан анча ишончли аниқ ва амлий кўринади. Унинг ғоялари 1992 йил қабул қилинган ёшларнинг хайрия кўрсатиш фаолиятлари хақидаги қонунда ўз аксини топди-бу ёшларни мактабдан ташқари бошқарадиган Германиядаги биринчи давлат хужжати эди. Шу даврдан бошлаб ижтимоий педагогика амалда «шошилинч ижтимоий педагогикаси» бўлиб қолди, у ёшларни тарбиялашда оилада ва мактабда мавжуд бўлган камчиликлар ўрнини тўлдириши керак бўлган. Гертруда Боймер биринчи йўналиш тарафдорларидан фарқли равишда ижтимоий педагогика педагогиканинг принципи эмас, балки ташқилий қисми деб ҳисоблаган. Оилада ва мактабда тарбияга тааллуқли бўлмаган ҳамма нарса ижтимоий пердагогиканинг муаммосидемактир деб ҳисоблайди у. К. Мо-ленгауер бошпанасизлик хақидаги тушунчани ривожлантиради. Агарда алоҳида ижтимоий институтлар боланинг бу муаммосини ҳал этиб беролмас экан, деб ҳисоблайди у, унда тарбиянинг янги ёъналишини яратиш зарурлиги юзага келади-яни давлат ёрдами дейди у. Шу буилан бирга ижтимоий педагогика маданий мазмунни етказиш билан эмас, балки ўсиб келаётган авлоднинг ривожланиши ва жамиятга қўшилиши жараёнида юзага келадиган муаммоларни ҳал этиш билан шуғулланишимиз керак деб ҳисоблайди. Ҳозирги вақтда ижтимоий педагогиканинг асосий ёъналишлари тўла ишаб чиқилган бўлса ҳам аммо бу ҳали ҳамма муаммолар ўрганиб бўлмаган деб ҳисоблайдилар. Ижтимоий назариясининг умумий кўриниши ҳали ҳам ноаниқча қолиб келмоқда деб ҳисоблайдилар ҳозирга давр немис олимлари. Улар бундан кейин ҳам шундайлигича қолади, чунки аралаш фанларнинг (психолағоя, Социологоиа, ижтимоий ишлар ва бошқалар) ижтимоий педагогика назариясини тўла тасвирлаб бериш имконини бермай келяпти. Бу холат ҳар қандай фаннинг ривожланиш жараёни учун табиийдир. Бошқа томондан эса у ижтимоий педагогика назарий мунозаралар майдони XXИ асрда анча кенгайди деганини билдиради. Ижтимоий педагогиканинг фан сифатида ривожланиши билан бирга Германияда ижтимоий педагогика фани соҳасида мутахасислик профессионал фаолият соҳаси ҳам фаол ривожланди

(яни ижтимоий педагогика). 1908 йилдан бошлаб махсус педагогалрни тайёрлаш бошланди, XX асрнинг 70-йиллари бошларига келиб Германия универиситетларида олий малумотли педагогикаларни тайёрлаш бошланди. Шуни айтиш керакки Германияда ижтимоий педагогика билан бир қаторда XX аср давомода билим ва амлий фаолият мустақил соҳаси сифатида ижтимоий ишлар ҳам фаол ривожланиб келди. Аммо ижтимоий педагогикал ва ижтимоий ишларда профессионал фаолиятда умумийлик мавжуд. Шунинг учун Германияда улар ягона стандар билан бошқарилади. Бу стндартда бу мутахасисларни номлари синонимлар орқали дефиз орқали ёзилади: ижтимоий ишчи-ижтимоий педагогик. Инсон тарбияси асосан оилада амалга оширилади. Бу холатда биз оилавий педагогика объекти бўлган оилавий хусусий тарбияларида мулохоза юритамиз. Тарбиялаш диний идоралар оркали амалга ошади. Бунда конфессионал педагогика тадкик бўлган диний конфессионал тарбияга дуч келамиз. Таряиблаш давлат ва жамият томонидан шу мақсадида этилган ташқилотлар оркали юзага келади. Бу ижтимоий педагогика тадқиқот объекти бўлган ижтимоий тарбиялаш жараёни хусусида фикрлаймиз. Ижтимоий тарбиялаш сиёсатшунослиқ ижтимоий жараённинг таркибий кисми ҳисобланади. Ижтимоий педагогика матнда уни ижтимоийлаштириш билан борлш: алоҳида урганади яъни, планета, мамлакат мактабларпдг, инсон тарбиясига ижтимоий омиллар таъсир тарбиясида оила, оммавий ахборот воситалар, атрофда одамлар билан мулокот ўрнини куриб чикади. Педагогика ушбу тарбия муассасаларида болаларга таълим-тарбия бериш услубияти ва назарияси сифатида юзага келди ва ривожланди. XIII аср охирларида ўсмир ва йигитларни тарбиялаш ҳам педагогика объектига айланди. XIX асрнинг иккинчи ярмида педагогика тизимида ижтимоий тарбия доираси кенгая борди. Биринчидан унинг таркибига ёшларнинг ва катта ёш таркиби гуруҳлари тарбия кира бошлайди, иккинчидан тизимга кирмаган ёки нормаларини бўз иб намоён қилувчи ёш категориялари кайта тарбиялаш ва аддаптация қилиш жараёнини ўз ичига олади. Ижтимоий педагогикага ҳарактерли бўлган муаммога изланиш бизда, худди чет эл каби 70 йилларда юзага келди. Бу таълим тизимини тўтишига боғлиқ. ҳолда намоён булди. Бизда бу кизикиш муаммога боғлиқ, методик тавсияларни юзага келишида кўз атилади. Чет элда ижтимоий педагогикани назарий муаммоларини ишлаб чикиш. 50—60 йилларда Германияда юзага келди, лекин Европа, Германия ва АКШда XIX асрдан бошлаб Давлат институтлари томонидан ташқил этилган, ижтимоий фаолият термини остидаги фаолият таркала борди. Унинг мазмуни оила ҳалкнинг туби гуруҳларига ёрдам, мактаб укув-тарбия муассасаларининг тарбиявий кучи интегратсиясидан иборат. Шунингдек ижтимоий тарбия амалга ошадиган шароити, унинг мазмуни, методикаси моҳияти

ёритилади. Бу ўқув курси инсонларни ижтимоий тарбиялаш ижтимоийлаштириш муаммосини тавсифи билан тугатилади.

МАВЗУ : Ижтимоий педагогиканинг метод ва шакллари

Режа:

1. Методлар ҳақида тушунча.
2. Ижтимоий педагогиканинг методлари.

Методлар -ўрганилаётган обектнинг моҳияти ва қонуниятларидан келиб чиқиб, борлиқни амалий ва назарий ўзлаштириш усулларидир ижтимоий педагогика эса педагогиканинг бир соҳаси бўлиб, унинг методлари ни педагогикада қўлланадиган тарбиялаш ва ўқитишнинг анъанавий методларига таянамиз, бошқа томондан ижтимоий таълим ва ижтимоий тарбиянинг ижтимоий педагогика ва ижтимоий фаолият билан ўзариб бормокда. Яна шуни ёдда тутиш керакки, бунинг диққат марказимизда бола ва уни ўраб турган ижтимоий муҳит туради ижтимоий педагог эса болага муаммоларни уни ижтимоийлашиш жараён ҳал қилишга ёрдам беради . Ижтимоий педагогика бола билан бевосига ёки билвосита -оила, дўстлари, болалар жамоаси орқали таъсир ўтказади. У қандайдир қисқа муддатли вазифаларни бажарилиши ёки, бола билан узоқ вақт давомида ишлаши мумкин.оқлиқлигини ҳисобга оламиз. Ижтимоий педагог методлар орқали боланинг онги , хулқи хис-туйқуларига мақсадга мувофиқ тасир ўтказилиш ҳамда уни ўраб турган ижтимоий муҳитга таъсир ўтказилиши мумкин. Методлар - боланинг ижтимоийлашилиши ва тиклашда ҳамкорлик қилувчи, позитив ижтимоий тажриба тўплашида ёрдам берувчи ижтимоий педагог ва боланинг ўзаро боқлиқ хатти- ҳаракатлари усулларидир . Ижтимоий педагогика ҳам педагогиканинг энг янги соҳаларидан бири бўлиб, ижтимоий - педагогик фаолият янги шаклланаётгани учун унинг методлар тизими хақида гапириш жуда эрта. Шунинг учун ижтимоий педагог ўз амалий фаолиятида педагогика, психология ва ижтимоий ишдаги методлардан кенг фойдаланади. У шаклланиши босқичида ўз касбий фаолиятни бажариш учун ижтимоий педагог алоҳида усуллардан ташқил топган методларни эгаллашин керак. Методлар, усуллар ва воситалар шу тариқа бир-бирлари билан боқлиққи, методлар ва усуллар холат да воситалар ролини бажариши мумкин. Ижтимоий педагогик фаолиятда ишонтириш ва машқ қилиши методлари кенг қўлланилади, Бу методни қўллашнинг хусусияти шундан иборатки, ижтимоий педагог қайсидир сабабларга кўра одоб - ахлоқнинг умум қабул қилинган меёрлари шаклланмаган ёки нотўғри шаклланган бола билан иш олиб борадилар. Шу жамиятга қабул қилишган ҳаёт меёрлари, улар тўғрисидаги тўғри ва аниқ тасаввўрнинг юзага келиши, охир - оқибатда шахснинг ишончи унинг ҳаётдаги ўрнини шакллантиради, билим ва улар хақидаги тасаввур

билан боқлиқ. Ишонтириш методи жамиятда қабул қилинган меёрларни бола хулқи ва фаолиёти мотивларига кўчиришга ёрдам бериб, эътиқодни шакллантиради. Эътиқод-бу боланинг маънавий билимларининг хақиқийлиги ва адолатлилига қатъий ишонч бўлиб, у шахснинг ахлоқий фаолиятга ва ҳаракатига ички хохишдир. Эътиқод - бу муайян ҳаракатнинг зарурлиги ва тўғрилиги тушунтириш ва исботлашдир. Ишонтириш жараёнида ижтимоий педагог боланинг онгли, хис - туйқулари ва иродасига таъсир ўтказади. Ишонтириш методи мақсадга эришиши учун болаларнинг психологик хусусиятлари, уларнинг хулқи, қизиқишлари, шахсий тожрибасини ҳисобга олиш зарур. Ишонтиришнинг асосий қисми талаб қилишдир. Унинг асосий вазифаси шундан иборатки, болалар олдига вазифа қўйилиб, ахлоқ - одоб қоидаларининг мазмунини уларнинг онгига етказиши ва келгуси фаолият мазмунини аниқлашдан иборат. Ишонтириш қуйидаги педагогикага маълум бўлган методлар орқали амалга оширилади, яъни хикоя, лектсия, сухбат, диспут.

Хикоя ва лектсия-бир киши ижтимоий педагог томонидан олиб бориладиган методнинг монологик формаси. Хикоя кичик ёшдаги болалар билан ишлашда қўлланилади, у ўз оқ вақт чўзилмайди, аниқ ва равшан фактларга асосланади. Лекция катта ёшдаги болаларга қўлланилади, вақти ўз оқроқ бўлиб, мураккаб ахлоқий тушунчалар (гуманиум, дустлиқ яхшиклик) ни очиб беради. Сухбат ва диспут-диалогик шаклдаги усул, бунда болаларнинг ишлаш муҳим. Сухбат - бу савол-жавоб методи ижтимоий педагог сухбатни шундай олиб бориши керакки , саволларни нафақат у , балки болалар ҳам берсин. Ўсмирлар учун дисКўп методи қўлланади, бу метод фикрларини шакллантиради. Шундай қилиб ишонтириш - бу маълум ахлоқнинг тўғрилиги ва зарурлигини тушунтириш ва исботлаш. Агар ишонтириш бола онгини "программалаштирса, машқ қилиш билим-кўникма ва малакаларини шакллантиради. Машқ қилиш охир- оқибатда болаларда одоб-ахлоқни шакллантириши учун зарур. Ахлоқий машқлар деганда, болалар фаолияти ва ҳаракатларининг зарур бўлган кўникма ва одат хосил бўлиб, мустаҳкамланишга қадар бўлган кўп марта такрорланувчи ҳаракатга айтилади. Кўникма ва одатларнинг шаклланиши қуйидаги усуллардан иборат : вазифани қўйиш, унинг бажарилиши қоидаларини тушунтириш ва талаб уйготиш, амалда қилиб кўрсатиш, амалий машкни ташкил қилиши, талаб куйиши, талабни бажаришни зслатиш ва униг бажарилишини кўз атиб бориш. Малака ва одат ўртасида маълум дистантсия бор. Бу малакани шакллантирамиз кейин маъум вақт мунтазам мустаҳкамлаб бориб, уни одатга айлантирамиз. Машқ қилиши методининг унумлилиги ижтимоий педагогнинг машқ қилишини ўйин шаклида ташқил қилиши орқали ошади. Машқ қилиши ва ишонтириш методлари ўзаро чамбарчас боқлиқ. Ижтимоий

педагогик методлар орасида муҳим гуруҳни корректсия методлари ташқил қилади, унга рақбатлантириш ва жазолаш методлари киради. Ижтимоий-педагогогика тарих гувохлик берадики, рақбатлантириши ва жазолаш-бола шахсига таъсир қилишининг мураккаб усуллари. Рақбатлантириш ва жазолаш бир мақсадга йўналтирилган - яъни маълум ахлоқий сифатларни бола ҳарактерида шакллантиради. Лекин бу мақсад турли йўллар билан амалга оширилади: рақбатлантириш ҳаракат ва холатни маъқуллайди, жазолаш нотўғри ҳаракат ва фаолиятни қоралайди, унга ёмон баҳо беради. Жазолаш ва рақбатлантириш бола ҳаракати ва унинг оқибати орасидаги муқаррар боқлиқликни эслатади (рақбатлантириш - қониқиш, жазо - норозилик). Ижтимоий педагогнинг амалий фаолиятида бу методларнинг турли хил турлари қўлланилиши мумкин. Модомики болаларда адашиш ва хато қилиш хос экан, қайта ишонтириш, огохлантириш, қизиқишларини ўзгартириш ва жазолаш методларни қўллаш мумкин. Қайта ишонтириш бола онгидан нотўғри тасаввурлар, хато ҳаётий планларни ақлий тасаввурлар ва қарашлар орқали суриб чиқариш. Бу ишонтириш методинииг бир туридир. Огохлантириш ижтимоий педагог ва педагог фаолиятига кенг қўлланиладн ва у бола нотўғри ҳаракатни олдини олади ва нотўғри фаолиятга йўл қўймайди. Юқорида кўриб чиқилган методлар ижтимоий педагогикада алоҳида эмас балки бир- бири билан боқлиқ ҳолда қўлланилади.

МАВЗУ: Ижтимоий педагог ва унинг касбий сифати

РЕЖА

1. Ижтимоий педагог таълим тизимида
2. Ижтимоий педагог касбий фаолиятининг хусусиятлари
3. Ижтимоий педагогик фаолият
4. Ижтимоий педагог вазифалари
5. Ижтимоий педагогларни" Касбий мажбуриятлари"

Ижтимоий педагогларни касбий тайёрлаш узлуксиз таълим тизимда амалга оширилади. Ижтимоий педагогларни касбий тайёрлаш икки турдаги ўқув юртларида олиб борилади: ўрта касбий таълим муассасалари (литсей ва коллежлар) ва олий касбий таълим мактаблари (Институт ва унивсрситетлар). Ўрта касбий таълим муассасаларида кичик синфларла ва мактабгача тарбия муассасаларида тарбияланувчи болалар билан ишловчи педагоглар тайёрланади. Ўрта маълумотли педагогларнинг асосий вазифаси болаларга қийин вазиятларпи сингаб ўтишда ёрдам беради, болаларнинг ишонишига кўмаклашувчи фаолият турларини ташкиллаштириш. Болаларнинг ривожланиши учун зарур шарт-шароитлар яратиш, уларнинг ота—оналари билаи ҳамкорлик қилиш, ўз малакасини ошириш мақсадида мустақил равишда

ўқиб боришдан иборатдир. Ўрта касбий таълим билим юртини тугатгач улар олий таълим муассасида ўз ўқишини давом эттириши мумкин. Ижтимоий педагог факат ўқитувчи эмас, бола қандай укиётганини ва ривожланаётганини тушунадиган ва хис этадиган шахсдир. У бола ҳаётини, кечинмаларини худди ўзиникидагидек тушунадиган ва унинг маънавий, маданий, ахлоқий ривожланишида йулланмалар бера оладиган мутахассис булмоги керак.шунинг учун хақикий педагог факат ўз фанини билибгина қолмай, айни вақтда болалар ва катталар билан ижодий мулокот қила оладиган, ўз устида ишлайдиган инсон булиши муҳим аҳамиятга эга. Таълим жараёнини ижтимоийлаштириш натижасида ўқувчи инсон моҳиятини англайди. Ўз ҳаёти довомида инсон тўғрисида хосил қилинган тушунчалар асосида, шахс хақикий фукаро бўлиб етишади. Инсонпарварликка асосланган таълим – ижтимоий фанлар ва ёндош фанларнинг функстияларини кенгайтиради, таълим жараёнини, мутахассис шахси ва унинг дунёқараши яхлитлигини таъминлайди. Таълимни инсонпарварлаштиришдан кўзланган асосий мақсад ёшларга тегишли билим, кўникма, малака, малака бериш, уларнинг инсоний дунёқарашини шакллантиришдан иборат. У булажак фукаролар томонидан инсонлар фаолиятининг турли соҳаларида инсонпарварлик ғояси ва кадриятларини амалга оширишнинг асоси бўлиб хизмат қилади. Таълимда методологик хайёт тажрибасига зиддиятли холатларда ижтимоий мослашув моделини ишлаб чикишни тақозо этади:

- ижтимоий–шахсий хайёт тажрибасига асосланган мунтазам давом этадиган жараён ҳисобланади;
- реал вазиятдан келиб чикиб, зиддиятли холатларида ижтимоий мослашув моделини ишлаб чикишни такозо этади;
- мавжуд амалдаги холатга доим мослашиш жараёни ҳисобланади;
- шахслараро алокаларни камраб олади;
- шахснинг шаклланиш жараёнини йуналтиради.

Ижтимоий педагог касбий фаолиятининг хусусиятлари — "Ижтимоий педагог" мутахассиси "педагог" сўзидап олинган бўлиб, аввало ўқитувчи маъносини англатади. Шу боис мазкур лавозимнинг жорий этилганидан сунг айнан ўқитувчиларнинг биринчи ижтимоий псдагоглар бўлгани ажабланарли эмас. Ижтимоий педагогларни кайта тайерлаш бўйича курслар тингловчиларинипг аксарият к;исмини дам ўқитувчилар татиқил этади. Яна шуни таъкидламок. жоизки, ижтимоий псдагогларнипг касбий тайсргарлиги қам педагогик олий укув юртларида амалга оширилади. Дарҳақикат, педагог на ўқитувчининг касбий фаолиятида Кўпгина умумийликлар мавжуд. Бу иккала касбнинг ҳам объектн бола, унинг ривожланиши ва ижтимоий шаклланишидир. Бу нарса уларнинг якинлигини яна бир бор тасдшдшйди. Ўз навбашда мазкур

мутахассиликларпинг касбий фаолияти уларнинг ўзига хос хусусиятларини аник;лашга имкон берувчи бир катор тафовутларга ҳам эга. Ўқитувчи ўз ининг асосий таълим беритп вазифасини бажарар экан, ёш авлодга билим ва жамият томонидан орттирилган ижтимоий маданият тажрибасини ўргатади. Ушбу жараёнда бола тарбияланади ва шакллантирилади. Ижтимоий педагогнинг диккат марказида эса болани жамиятга мослашиб кстишига ердам беришдир.

Ижтимоий педагогик фаолият

Педагогик фаолият-таълим ва тарбия оркали ижтимоий-маданий тажрибани беришга юналтирилган каспий фаолият туридир. Бу фаолият таълим стандартлари. укув режалари, дастурлари билан белгиланади. Ижтнмоий педагогик фаояият-болага ижтимоийдашуви жараёнида (боланинг жамиятга кириши) ёрдам кўрсатишга каратилган касбий фаолият туридир. Бола билан булиши мумкин турли хил таълим муассасалари, ташқилотлари, бирлашмадари ижтимоий педагоглар билан амалга оширилади.

Ижтимоий педагогик фаолият ҳара доим , яни аниқ. бир болага ва ижтимоилашув, жамиятга интегратсия жараёнида юзага келадиган муамоларини ҳал этишга юналтирилган бўлади. 5-м.

Касбий фаолият тузилмаси-ҳар қандай фаолият ўз тузилмасига эгадир. Улар фаолият элементларининг ўз аро боғлиқлигини ва ўз аро шартларипи апикдайди. Ижтимоий педагог фаолияти тўз илмаси куйидаги компонстлардан иборат: субъект (фаолиятни амалга оширувчи томон), объект (фаолият йуналтирилган томон), мақсад (фаолият оркали нимага интилинади), вазифа (фаолият орқали нималар амалга оширилади), воситалар(фаолият кайси усул ёки техника ёрдамида амалга оширилади). Ижтимоий педагог фаолиятининг объекти жамиятга мослашиш жарайнидаги ёрдамга мақсад болалар ва ешлардир. Бу тоифага интеллектуал, рухий, ижтимоий нук;сони бор болалар, шунингдеқ жисмоний, рухий еки ақлий шаклланиши бузилган болллариинг катта кисми (кўзи ожиз, кар—соков, ақлий ожиз ва борлалар стсрсбрал фалажлигига чалингаплар) киритилади. Улар жамиятнинг алоҳида меҳрига мақсаддир. Агар болапипг жамиятдаги шаклланиши нормал кечса упда ижтимоий педагог ердами зарур булмайди. Бордию, ота-оналар ва мактаб унинг шаклланиши, тарбиялапиши ва таълим олишини таъминлай олмаса у ҳолда ижтимоий педагог хизмати ксрак бўлади. Ижтимоий педагог фаолиятининг мақсади боланинг рухий сигиллиги ва хавфсизлиги учун шароит яратиш, унинг оиласи, мактаби ва атрофидаги унга салбий таъсир кўрсатувчи омиллардан огохлантирувчи ва уларни енгиб ўтувчи ижтимоий, хуқуқий, рухий, тиббий ва педагогик муаммоларини комплекс равишда ҳал этиш мақсадида турли мутахассилар (рухиятшунослар, тиббий ходимлар,

ижтимоий ходимлар ва юристлар) ҳамда маъмурий органлар ва идораларнинг (таълим, соглик.ни сакдаш, ижтимоий ҳимоя соҳасидаги) мазкур масалага йуналтирилган сайъи-ҳаракатларини мувофикдаштириб туришда воситачи була олиши керак. Ижтимоий педагог фаолиятидаги муҳим йуналиш-бу БМТ конвенциясида эълон қилинган боланинг яшашга, соглом шаклланишга, таълим олишга, ўз к.арашларини эркин ифода этишга, камситишнинг ҳар қандай туридан ҳимоялашга каратилаган хуқуқдарини ҳимоя қилишдир. Ижтимоий педагог фаолиятидаги яна бир йуналиш-бу болани шаклланишига кумаклашувчи ижтимоий лойиҳалар ва дастурлар, хусусий ташаббусларни ишлаб чикишда иштирок этишдир. Шундай қилиб, ижтимоий педагог фаолиятига қуйидаги вазифаларни бириктириш мумкин: .

— ташхис қуйиш
— башоратчилик
— воситачилик
— тўғрилаш ва кайта тиклаш
— ҳимоялаш
— огохлантириш ва профилактик
— эвристика (ижодий фикрлаш)

Педагогнинг барча фаолияти воситалар ердамида амалга оширилади. Булар сафига мақсадга эришишда зарур бўладиган барча ҳаракатлар, предметлар, куроллар, усуллар ва технологияларни киритиш мумкин. Ижтимоий педагог касбий фаолият субъскти сифатида: шахсий тавсиф ва касбий омилкорлик. Ижтимоий педагогнинг шахсий тавфсифномаси куриб чиқиладиган булса, аввало мазкур фаолият субъектини-ўз соҳасини мукаммал билувчи мутахассини белгилаб олишимиз зарур бўлади. У бола хаётидаги ижтимоий ва бошқа қийинчиликларни чуқур фаркдай билади ва унга ёрдамга кела олади. У умуназарий ва махсус билимларга малака ва кўникмаларга, маълум даражадаги қобилиятга эга бўлади. Хуш ижтимоий педагог ким. Унинг рухий сурати ва шахсий тавсифномаси қандайқ Қайси соҳалар унинг фаолияти доирасига тсгишлиқ У бошқа касб эгаларидан нимаси билан фарк қилади. Кундалик хастда биз касб инсон онгида, унинг хатти-ҳаракатларида ва дунсқарашида ўзига хос из колдиришига гувох. буламиз. Психологияда бу парса "касбий менталлик" деб аталади. Менталлик-бу инсоннинг оламга муносабатипи ва унинг кундалик хатти-ҳаракатларини акс эттирувчи маълум ижтимоий—руқий қарашлар ва кадриятлар мажмуидир. Менталлик ўзида индивиднинт ижтимоий ва мадапий тажрибасини мужассамлаштиргаи бўлиб, инсоннинг к;айси ижтимоий к.атламга, ешга, жинсга, миллатга ва касбга мансублиги билан аникданади. Психологик тадқиқотларда касбий менталлик маълум бир касб эгаларига хос бўлган хусусият сифатида эътироф қилинади.

Ҳозирги педагогнинг муҳим вазифаларидан бири миллий истиклол ғоясини болалар ва ўқувчилар онгида шакллантириш тадбирлари ва механизмларини ишлаб чикиб, уни амалга оширишдан иборатдир. Мамлакатимиз Президенти И.Каримов шундай деган эди: ъъЭндиги вазифамиз шундан иборатки, миллий истиклол ғояси тушунчалари асосида кенг жамоатчилик зиёлийлар, илм–фан ва маданият намояндалари, аввало, маънавий–маърифий соҳа ходимлари миллий мафкурани такомиллаштириш, унинг асосий тамойилларини одамлар калбига ва онгига сингдиришга каратилган ишларни янги боскичга заруръъ. Мана шунинг учун ҳам яратиладиган қўлланмалар мазмунида миллий истиклол ғояси асосий ўринни олиши лозим.

Олий таълим муассасаларида педагоглар икки босқичда ўқитилади. Биринчи босқичда яъни бакалавриатда мутахассис ўзи танлаган соҳа бўйича 4 йил давомида таълим олади. Иккинчи боскич магистратурада давом эттирилади. "Ижтимоий педагог" соҳасига тегишли барча мутахассиларнинг ҳам умумий ўзига хос хусусиятлари мавжуд бўлади. Бир қатор тадқиқотчилар уларнинг шахсий тавсифномаси сифатида индивидуал—рухий хусусиятлар ва махсус қобилиятларни кўрсатмокда. Кузатувчанлиқ вазиятга тез йўлга туша билиш, фахм— фаросат билан сеза олиш, ўзини бошқа одам ўрнига қўя олиш ва унинг хиссиётларини тушуна билиш, ўзини бошқара олиш ва рефлексия (фикр юритиб уни таҳлил қилиш) махсус қобилиятлар жумласидандир. Шунингдек ижтимоий педагог дилкашлиқ одамлар билан ишлай олиш, қизиққонлиқ ўз фикрини ўтказа олиш, бахсли вазиятларда йўл топа билиш, тиришқоқлик каби ижтимоий соҳанинг барча ходимларига хос хусусиятларга ҳам эга бўлмоқи даркор. Хорижий тадқиқотчилар ҳам педагогнинг индивидуал-рухий хусусиятлари тўғрисида ўз фикрларини билдиради. Масалаи, Буюк Британиялик олимлар бундай хусусиятлар қаторига юқори даражадаги ақлий салохиятга эгалиқ тартиблилик ва ўз-ўзини бошқара билиш, жисмонан кучлилиқ одамларга қийин вазиятларда ёрдам бера олиш, чидамлилиқ сезгирлик кабиларни киритади. АҚШнинг машхур психологларидан саналган Ж. Холанд ўзининг "ўзига йўналтирилган қидирув" методикасида ижтимоий соҳа касби эгасига хос хусусиятни кўрсатган. Булар реалистлик (хаққонийлик), тадқиқотчилиқ артистлиқ ижтимоий, тадбиркорлиқ конвентсионал хусусиятлардир. У ижтимоий педагогга хос инсонпароварлиқ идеаллиқ масъулиятлилиқ ахлоқлилиқ хушмуомалалиқ илиқлиқ одоблилиқ ўзгаларни дўст тута олиш каби хусусиятларни ҳам кўрсатади. Ижтимоий педагог касби инсонлар ўртасидаги муносабатлар тизимида фаолият юритувчи кўпқиррали соҳа бўлиб, педагогнинг қайси ишда ишлашидан қатъий назар

одамлар билан ва аввало болалар билан ишлашга йўналтирилган. Мулоқот жараёнида педагог кўпли рухий оқирликни ва чарчоқни ўзида синашига тўғри келади. Шу боис унинг асаб тизими ҳам мустаҳкам бўлиши даркор. Бу нарса унга ижтимоий-педагогиқ рухий—терапевтик жараёнларда эмотсионал қийинчиликлар билап тўқнашувда ёрдам беради. Ижтимоий педагогга хос яна бир ҳарактер бу "Мен -образидир" Бу нарса педагогнинг ўзига нисбатан ижобий муносабатда бўлишини ҳамда бошқалар томонидан ўзига юқори баҳо берилишини ифодалайди. Мазкур ҳарактер педагогга бошқа одамлар билан эркин мулоқот қилиш ва уларни осон қабул қилиш имконини беради. Ижтимоий педагогнипг қуйидаги шахсий фазилатларини алоҳида ажратишимиз мумкин:

- Инсонийлик хусусиятлари (меҳрибонлиқ бошқалар манфаатини устун қўйиш, ўз шахсий қадр-қиммати хисси)

хусусиятлар (рухий барқарорлиқ юқори даражадаги хиссий ва иродавий хусусиятлар)

— рухий таҳлилчилик хусусиятлар (ўзини идора қила олиш, ўзига танқидий қараш, ўзини баҳолай олиш)-рухий-педагогик хусусиятлар (киришувчанлиқ гапга чечанлик.)

Юқорида келтирилган хусусиятлар билан танишар эканмиз, хар қандай одам ҳам ижтимоий-педагогик фаолиятни олиб бориш қобилиятига эга бўлавермаслигига ишонч хосил қиламиз. Ҳар бир педагогнинг касбий омилкорлиги, яъни унинг ўз фаолиятини олиб боришга амалий ва назарий томондан тайёрлиги меъёрий-хуқуқий хужжатлар ёрдамида тартибга олинади. Мазкур хужжатлар ўз ичига мутахассис педагогнинг касбий мажбуриятлрини, мехнат тавсифномасини, билим ва малакасини олади. Резюме (қисқача хулоса)

ИЖТИМОИЙ ИШ – аҳолининг ижтимоий ҳимояланмаган қатламларига ёрдам кўрсатиш ҳисобланади. Ижтимоий ишларнинг обекти инсон ҳисобланади, лекин ҳамма эмас, балки фақатгина муаммолари бўлганлари (екалогиқ ижтимоий, техноген, миллатлараро кескин ўзгаришлар, бўз илишлар натижасида) ёки соғлом бўлмаган, жисмоний ёки психик нуқсонлари бўлганлар ҳисобланади.

Маданият-жамиятнинг тарихий малум бир ривожланиш даражаси., ижтимоий куч, инсон қобиляти, одамлар ҳаётий фаолияти шаклини ташқил этиш усули, асосан улар томонидан яратилажак маддий ва манавий қадирятлар билан белгиланади.

МУРУВАТ КЎРСАТИШ–мақсадларга ёрдам, хайрия-саховат алоҳида шахслар ёки ташкилотлар томонидан мақсадларга, ёки аҳоли гуруҳларига беминнат ёрдам бериш. Рахм-шавқат, марҳамат, рахмдиллиқ барчага ёрдам бериш, ёки ўзгаларни кечириш, ғамхўрлик қилиш, инсонпарварлик.

ХАЙРИЯ – (мақсадларга ёрдам, хайр-саховат) – мақсад одамларга ёки аҳолининг ижтимоий гуруҳларига хусусий шахслар, ёки ташқилотлар томонидан бепул ёрдам кўрсатиш.

МЕҲРИБОНЛИК (МИЛОСЕРДИЙЕ) – (мехр-саховат) (рахим, шавқат, марҳамат, рахимдиллик) – рахимдиллиқ одамийлиқ инсонпарварлик юзасидан кимгадир ёрдам кўрса тиш, ёки кимнидир кечириш авф этиш.

"**Касбий мажбуриятлар"** -Болаларни ижтимоий ҳимоя, қўллаб-қувватлаш, ҳамда бу борада хизмат кўрсатувчи муассасалар тўғрисида зарур ахборотлар билан таъминланади.

-Инсон ва бола хуқуқини ҳимоя қилишга каратилган, турли тоифадаги болаларнинг хақ-хуқуқларини таъминлашга, болаларни хуқуқий жиҳатдан тарбиялашга йўналтирилган ижтимоий-хуқуқий ёрдамни курсатиш.

-Рухий ва эмоционал ёрдамга мақсад болаларга ижтимоий-реабилитацион ёрдам кўрсатиш.

-Кам таъминланган оилаларда яшовчи болаларнинг маиший ҳаётини яхлитлаш мақсадида уларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш.

-Бемор болаларга зарур тиббий—ижтимоий ёрдамни кўрсатиш. Алкоголизм, гиёхвандлик билан шугулланувчи вояга етмаганларни даволаш. Ижтимоий педагогдан куйидгича.касбий билимлар талаб этилади :

-Ўз фаолиятининг меъёрий—хуқуқий асосини (қонунлар, фармонлар, қарорлар ва йўрикномалар), ижтимоий педагогика назарияси ва тарихини, турли муҳитларда турли тоифа болалари билан ишлашнинг мстодикасини ва тсхнологиясипи, бола шахсини, унинг жисмоний, маънавий ва ижтимоий шаклланиттшни урганувчи психологияни

; одамларнинг уюшма ва гуруҳдари (Оила, мактаб ва мсхнат коллективи) ни урганувчи Социологияни; ўз касбий тадқиқот фаолиятини ижтимоий бошқарша ва рсжалаштириш мстодини билиш. ва куйидаги касбий мала-калар талаб этилади: Тахдид қила олиш қобилияти. Боланинг шаклланишида унга муҳитнинг салбий ва ижобий таъсир курсатувчи ҳаракатларини аниқлаб таҳлил қила билиш;

Башоратчилик қобилияти: фаолият олиб бориш усулларини бслгилаб олиб уни аниқ. мақсад томон юналтириш, дуч кслиши мукин бўлган муаммоларни олдиндан кура билиш ва ҳисобга олиб, вақтни тўғри таксимлаш; Лойиҳалаштира билиш—фаолиятпи аниқ бир лойиха асосида, тарбияланувчининг шарт—шароитлари ва мавжуд муҳит талабларини ҳисобга олиб, аниқ бир тартибда олиб боринг ўз фаолиятининг ҳар бир боскичида ижобий ва салбий натижаларипи тўғри таҳлил қила олиш; киришувчанлик—яъни болани эшитиш ва тинглай олиш, бола билан мулокот раёнини осонлаштириш, бола муаммосини тўғри тушуниш учуй зарур ахборот

ва маълумотларни туплаш.

Ижтимоий педагог фаолияти соҳалари Ижтимоий педагог лавозими бугунги кунда иккита идорада — таълим муассаларида ва ёшлар иши бўйича муассаларда жорий этилган. Ёшлар иши бўйича идораларда мазкур лапозим 8 хил муассасада руйхатга киритилган. Булар: болалар клублари, болалар ижоди марказлари, ёшлар ётокхонаси, усмирлар дам олиш масканлари, ёшлар таълим марказлари, касбий юналтириш марказлари, бандлик марказлари, болалар на ёшлар мехнат биржаларидир. Таълим соҳасида эса педагог 6 хил муассаса руйхатига киритилган. Булар: мактабгача тарбия ташқилотлари, умумтаълим муассалари, умумтаълим интсрнатлари, боқувчисини юқотган болалар учун учун умумтаълим идоралари, махсус таълим муассалари, бошлангич касбий таълим муассаларидир. Ижтимоий педагог лавозими мазкур икки идорада жорий этилган булсада, аслида уларга бўлган талаб яна ҳам кенгрок. Бундай лавозим деярли барча ижтимоий соҳаларда жорий этилган. Улар согликни саклаш муассаларида (рухий носоглом, гиёхванд болалар учун), аҳолини ижтимоий ҳимоялаш муассасаларида (имконияти чеклангап усмирлар реабилитация марказларида, вояга етмаганлар реабилитация марказларида), ички ишлар органлари тармогидаги муассаларда (махсус ёпиқ давоми йўқ экан.)

Ижтимоий педагогик ишлар фаол ғоявий – ахлоқий имкониятларга эга, у шахс хулкида пайдо бўлган салбий элементларга қарши курашда муҳим омилга айланади. У ижтимоий фикрни шакллантириш йули билан жамоада соглом маънавий – ахлоқий муҳит хосил қилишга таъсир курсатади, илгор ижтимоий кадриятларни мустаҳкамлайди, шахс кадр – қимматини таъминдайди, конунни хурмат қилишга ургатади. Бу айникса бугунги кунда, жамият маънавий янгиланиш жараёнини бошидан кечираётган бир даврда муҳим аҳамиятга эга. Тарбиявий фаолиятнинг муҳим резервларидан яна бири – оммавий таргибот билан боғлиқ бўлиб, ғоявий – тарбиявий ишларнинг барча шаклларида гайрат ва ташаббус талаб этилди. Бунда давлат ва жамоат ташқилотлари томонидан оммавий – ташқилий тадбирлар утказиш, кечалар, байрамлар, расм – русмлар, урф – одатлар, жумладан «Наврўз », «Хотира ва кадрлаш куни» ва бошқа тадбирлар муҳим аҳамиятга эга. Оммавий ишларда ижтимоий – тарбиявий муваффакиятларга омманинг ижтимоий – маданий фаолият йуналишини чукур англаган ҳолдагина эришиш мумкин. Бу, биринчи навбатда. Педагогик тамойиллар асосида маърифий муассаса ишларини ташқил этишда ва методикасида ўз ифодасини топади. Тадбирларни факат ғоявий йуналишини эмас, айни чогда ижтимоий – педагогиқ ижтимоий – психологик моҳиятини англаш, ташқилий ишларда унинг механизмларга таяниш зарур. Ижтимоий педагогик ва ижтимоий ходимлар фаолияти

астасекин кенгайиб, бири иккинчисини тулдира борди. Ижтимоий – педагогик бошқарув ва ижтимоий жараёнларни назорат қилиш объекти сифатида ёшлар жиноятчилигининг олдини олиш мактаб, ички ишлар булими, вояга етмаганлар жиноятчилигига қарши кураш органларининг биргаликдаги тадбирлари тизими доирасида амалга оширилиши керак. Шундан келиб чикиб дастлабки талаблар олга сурилади: мазкур фаолият самарадорлиги учун хизмат қиладиган объектив жараёнлар ва ходисаларни ҳисобга олиб бориш; тарбиянинг нокулай шароитига ва шахсни нотўғри йулга киришнинг бошланишига ўз вақтида эътибор бериш мақсадида ижтимоий – педагогик истикбол методларидан фойдаланиш; усмир шахснинг индивидуал – психологик ва ижтимоий сифатларини ҳисобга олиш. Ўзбекистон Республикаси ички ишлар вазирлигининг 1994 йил 29 декабрдаги 332 – сонли буйругининг иловасида келтирилган методик тавсиялар мазкур ишларни амалга оширишда муайян ёрдам беради. Тарбиявий фаолиятнинг муҳим резервларидан яна бири – оммавий таргибот билан боғлиқ бўлиб, ғоявий – тарбиявий ишларнинг барча шаклларида гайрат ва ташаббус талаб этилди. Бунда давлат ва жамоат ташқилотлари томонидан оммавий – ташқилий тадбирлар утказиш, кечалар, байрамлар, расм – русмлар, урф – одатлар, жумладан «Наврўз », «Хотира ва кадрлаш куни» ва бошқа тадбирлар муҳим аҳамиятга эга. Оммавий ишларда ижтимоий – тарбиявий муваффакиятларга омманинг ижтимоий – маданий фаолият йуналишини чукур англаган ҳолдагина эришиш мумкин. Бу, биринчи навбатда. Педагогик тамойиллар асосида маърифий муассаса ишларини ташқил этишда ва методикасида ўз ифодасини топади. Тадбирларни факат ғоявий йуналишини эмас, айни чогда ижтимоий – педагогиқ ижтимоий – психологик моҳиятини англаш, ташқилий ишларда унинг механизмларга таяниш зарур. Миллий онгни уйготиш ва шакллантириш ўз ини англахдан бошланади. Миллий гурур – бу ўз юртининг тарихини билиш, ҳалкнинг маданий меросини ҳимоя қилиш, милллий кадриятларни тиклаш, ўз лигини англаш ва намоён этиш кабиларни билдиради. 1910 – 1920 йилларда ҳалкнинг энг фаол вақиллари – жадидлар маърифатпарварлик воситасида ҳалкнинг каддини кутариш ва жахон ҳамжамиятининг муносиб иштирокчилари қилиш ғоясини олга сурдилар. Буни урганиш шуниси билан муҳимки, уларнинг етук авлодни тарбиялаш, мустақилликни мухофаза қилишда маънавий мерос вазифасини утайди. Ўз бек зиёлилари Ватан озодлиги учун кахрамона курашни XX аср бошларида бошладилар, мустақилликка эришишда уларнинг роли шундаки, аввало барча миллатларни тинчликда, тотувликда яшашга чорладилар. Маънавий – маърифатчилик ишларини янги боскичга кутариш учун барча таълим муассасаларида таргибот ва ташвикот ишларни амалга ошириш зарур.

Афсуски, бугунги кунда ҳамма ўқувчи давлат рамзлари уларнинг маъноси билади, деб булмайди. Президентимиз таъкидлаганидек «Миллий рамзларимиз бизнинг миллий гururимизни кутаришга хизмат қилади. Уларнинг ҳар бири улкан дарслиқ тарбиянинг кучли воситасидир». Мана шунинг учун ҳам жойларда давлат рамзлари асосида курик – танловлар, мунозаралар утказиш мақсадга мувофик. Ҳар бир одам давлат рамзларини бутунлай ёки кисман билмай туриб, уйлаб курсин, шу давлатнинг муносиб фукаросиман, шу ҳалкнинг углиман ёки кизиман дея оладимиқ Миллий онгни шакллантиришда давлат рамзларининг буюк аҳамияти борлигини тушуна олади. Биз улуг Амир Темур васиятини бажаришимиз керак: «Сизнинг вазифангиз улуг обу – хурматимизни, миллатнинг бахти ва фаровонлигини ҳимоя қилиш, уларнинг дардига малҳам булишдан иборатдир». Бизнинг энг катта ютугимиз ўз бойлигимизга ўзимиз эга бўлганимиздадир. Бинобарин, уларда миннатдорчилиқ гурур ва ишонч туйгуларини тарбиялашимиз керак. Маънавий, ахлоқий мукаммаллиқ виждонлилиқ ор – номуслиқ якинларга гамхур булинг ва бошқа инсоний туйгулар ўз – ўзидан пайдо бўлиб қолмайди, уларнинг асосида тарбия ётади.

да мусТарбия жараёни – уни тиклаш, ривожлантириш ва ҳаётда жорий қилиш, таълим, миллий, маънавий – ахлоқий кадрият ва нормалар билан бевосита боғлиқ. Улар ҳалк педагогикаси, урф – одатлари, байрамлари, уйинлари ва бошқаларда ўз ифодасини топади». Маънавият ва маърифат» маркази, «Маърифатпарварлар», «Олтин мерос», «Тарихчилар», «Файласуфлар» ва бошқа жамоат ташқилотлари, жамгармалари юқорида куйилган вазифаларни ҳал этишга катта имкониятларига эгадир. Тарбияси «кийин» усмирлар аномаллиги укишда (укиши кийин, ёмон кечали, дангаса) ва хулкида (интизом ва тарбияга риоя қилмайди) намоён бўлади. «Кийин болалар» - жамиятга зид йуналишдаги, бекарор ахлоқли, иродаси буш, педагогик таъсирига доим қаршилик курсатиб келувчи ёшлардир. Мактаб микёсида улар Кўп учрамайди (бир синфда икки – учтадан). Аммо синф, мактаб ҳаётига, унинг ахлоқий муҳитига жиддий таъсир курсатади. «Кийин» болалар ўқувчиларнинг кам кисмини ташқил этса ҳам улар укув – тарбиявий ишларда баркарорликка жиддий тусик бўладилар. Улар мактабда ва ундан ташкарида (оилада, кучада, дам олиш жойларида ва х.к.) тартибсизликни вужудга келтирувчилар ҳисобланади. Шунинг учун ҳам «кийин» болалар мактабда ҳам, ундан ташкарида ҳам ўқитувчи ва барча жамоат эътиборида туриши керак.

Тарбияси кийин бўлганларнинг келиб чикишининг ижтимоий – психологик ва психологик – педагогик сабаб ва омилларни беш гуруҳга

ажратиш мумкин:

1. Нокулай оилавий муҳит, ота – оналари ўртасидаги зиддиятли вазиятлар.
2. Укишга бўлган кизикишнинг пасайиб кетиши ва шу муносабат билан укишдан совиб кетиши (60 – 70 % вояга етмаган жиноятчилар бир синфда икки йил укиган).
3. Ижтимоий фаоллиги паст ва мактаб жамоасида нокулай холат мавжуд.
4. Микромуҳитнинг салбий таъсири, салбий референт гуруҳ таъсири.
5. Бирор фаолият юзасидан ўз мойиллигини, кизикишини намоён қилиш имконияти булмаслиги.

Психолог – педагогик нуктаи назаридан усмирлар билан ишлайдиган катта ёшдагилар куйидаги қоидага риоя қилишлари лозим: Кўп насихат қилаверманг; усмир хис – туйгуларини хурмат қилинг; ҳаётда мустақил булишга ургатинг; Кўп дакки бераверманг; дук – пуписа қилманг. Психолог – педагогик нуктаи назаридан усмирлар билан ишлайдиган катта ёшдагилар куйидаги қоидага риоя қилишлари лозим: Кўп насихат қилаверманг; усмир хис – туйгуларини хурмат қилинг; ҳаёттақил булишга ургатинг; Кўп дакки бераверманг; дук – пуписа қилманг. Ижтимоий – педагогик бошқарув ва ижтимоий жараёнларни назорат қилиш объекти сифатида ёшлар жиноятчилигининг олдини олиш мактаб, ички ишлар булими, вояга етмаганлар жиноятчилигига қарши кураш органларининг биргаликдаги тадбирлари тизими доирасида амалга оширилиши керак. Шундан келиб чикиб дастлабки талаблар олга сурилади: мазкур фаолият самарадорлиги учун хизмат қиладиган объектив жараёнлар ва ходисаларни ҳисобга олиб бориш; тарбиянинг нокулай шароитига ва шахсни нотўғри йулга киришнинг бошланишига ўз вақтида эътибор бериш мақсадида ижтимоий – педагогик истикбол методларидан фойдаланиш; усмир шахснинг индивидуал – психологик ва ижтимоий сифатларини ҳисобга олиш. Ўзбекистон Республикаси ички ишлар вазирлигининг 1994 йил 29 декабрдаги 332 – сонли буйругининг иловасида келтирилган методик тавсиялар мазкур ишларни амалга оширишда муайян ёрдам беради.

Девиант хулқ –атворли болаларни реабилитация қилиш йўллари

Тарбияловчи функция болани атроф муҳитга киришиши таълим тарбия жараёнида аддаптатсия, ижтимоийлаштириш жараёнини амалга ошришни кўз да тутуди. Ижтимоий реабилитация болалар учун давлатни болаларга рамхурлиги Ижтимоий-реабилитатсион функция. Рухий жисмоний нуксонга эга болалар таълим- тарбия болаларни тарбиялаш функцияси педагог томонидан амалга оширилади.

1. Бола онгида барча жонли мавжудотга мухаббат ижодий тушуниш,

виждонийлик туйгусипи тарбиялаш лозим

2. Атрофдаги одамлар билан мулокотга киришишга урганиш ҳаёт мақсадида ва мазмунини англатади.

3. Атрофдаги оламни тушуниш унинг рухида маънавий хусусиятларни, жамиятдаги хуқуқий нормаларини ривожлантириш.

4. Ўз - ўзига хурмат, мустақиллик хис- туйгусини шакллантириш.

5. Бола орасида, мехнатда ва мактабда му ни оилада тенгдошлари, катта ёшдаги одамлар локотга киришиш малакасини шакллантириш. Одамлар орасида шахс ва жамият ўртасида келишмовчиликларни бола атрофидаги муҳитдаги ижтимоий муносабатлар, хуссусий нормаларга таяниб фарклашга ўз ҳаётини ташқил қилишни ўзини индивидуаллиги, вазифалари хусусиятларининг ривожлантиришни тарбиялашга каратилган деб эътироф етиши жоиздир.

МАВЗУ: Ижтимоий педагогика мезонлари ва принцплари

Режа:

1. Педагогика ва ижтимоий педагогика мезонлари.

2. Ижтимоий педагогика Принциплари:

а) тарбиянинг табиат билан уйгун булиш Принципи;

б) маданият билан уйгун булиш Принципи;

в) гуманизим Принципи.

Асосий тушунчалар: мезон ва принииплар, ижтимоий педагогик фаолият, ижтимоий таълим ва тарбия, табият билан, уйгунлашув, маданият билан уйгунлашув.

1. Педагогика ва ижтимоий педагогика мезонлари.

Фан билимлар тизими унинг тушунчалари ва мезонларида акс этади. Тушунчалар-мавжуд дунёни идрок этиш жараёнидаги акс этилиши шақилларидан бири. Ҳар қандай фан ривожланиш жараёнида тушунчалар фан мезонига бирлашади, кенгаяди ва кайта хосил қилинади. Мезонлар янада умумий, фундадектад «аслий» деб аталмиш тушунчаларни бирлаштиради. Бу тушунчалар дан мазкур фанда ишлатиладиган каратилган тушунчалар хосил бўлади. Охирги йилларда педагогикада фаркланиш жараёни кучайди. Кўпгина янги илмий соҳадар юзага келди, булар сонига ижтимоий педагогика ҳам кирди. Педагогиканинг ҳар бир янги илмий соҳаси ўзига хос хусусиятларга эга. Бу хусусиятлар унинг мезон ва тушунчалари тизимида ўз аксини топали. Ижтимоий педагогика мезонларини куриб чикишда аввалламбор биз педагогика мезонларини ажиратамиз. У (педагогика) бошқа фанлардан нимани ўз лаштирганини, кайси мезонлар асил ўз иники эканлигини куриб чикамиз. Сунг у бошқа фанлардан нимани ўз лаштирганини на к.айси тушунчалар ўз

иниқилигини билиш учун педагогика мезонларини ижтимоий педагогикага лойҳалаштирамиз. Малумки, педагогика бошқа фанлар тушунчаларини ўз лаштиради ва улардан кенг фойдаланилади, масалан «шахс», «ривожланиш», «фаолият», «саттсиализаттсия» (ижтимоилашув), «жамият». Унинг асил мезонлари «таълим», «тарбия» ва «укитиш» ҳисобланади. Ҳозирги кунда шунингдек умум кабул кдлинган «педагогик фаолият» мезони ҳам киради. Ижтимоий педагогика асд мезонларига «ижтимоий педагогик фаолият», «ижтимоий таълим» ва «ижтимоий тарбия» киради.

2 Ижтимоий педагогика принцплари.

«Принцип» сўз и лотинча «ршклргит» сўзидан хосил бўлган «асос», «бошланиш» ни билдирали. Ҳар қандай фан учун ишлатилган муаян кридалардан келиб чикалиган ўз Принциплари мавжуд. ФанларПринцип ва кридалар бизга боғлиқ булмаган ҳолда мавжуд. Улардан четга чикиш мумкин эмас, акс ҳолда педагогик фаолият бе фонда балки ҳам зарарли бўлади. Ижтимоий педагогика педагогикадан ажиралиб чикди, табиийки ўз асосида шу фан Принципларига таянади. Педагогикадаги Принциплар шахс таълим тарбиясининг умумий юналишини бсради ва аниқ педагогик вазифалар ҳал этиш учу насос бўлиб хизмат қилади. Бироқ шу фан ривожланишининг ҳар бирдаври учун педагогика Принциплари хақидаги масала мунозаралидир. Замонавий давр ҳам бундам мустасно эмас. Ҳар ким олимлар у ёки бу Принципларни олга суради ёки янгича маълумотларни изохлайди. Бу борада ижтимоий педагогикада янада Кўп кийинчиликлар юзага келмокда, аммо унинг дунёвий балогат ёшига (100 йтелдан ортик) карамай Ўз бекистонда бу фан энди ўз ининг биринчи кадамларини куймокда. Биз 3 та Принципни Кўплаб чикамиз тарбиянинг табиятга уйгун булиши тўғрисидаги Принцип, тарбиянинг маданий уйгун булиши Принципи ва гуманизим Принципи. Шу Принциплардан ҳар бири ижтимоий педагогикада ўз ининг талкинига ва ўзига хос хусусиятига эга.

А). Тарбиянинг табиятга уйгун булиши Принципи.

Тарбиянинг табиягга уйгун булиши- ижтимоий педагогика Принципи, шунга кура ижтимоий педагок ўз амалий фаолиятида боланинг таббий ҳолда ривожтаниш омилларига таянади. Тарбиянинг тарбияга уйгун булиш Принципи илк бор славян педагоги Ян Амос Каменский (1592-1670) билан унинг «Буюк дидактика» (1632) деган энг асосий ишида тарифланган. Каменский, инсон табиятининг бир кисми ва у табиятнинг бир кисми сифатида унинг энг асосий, умумий крнунларига буй сунади, деб ҳисобланади. Каменскийнинг фикрича, табиатнинг бу конунлари усимликлар ва хайвонлар оламида ҳам шунингдеқ инсонга ннсбатан ҳам ўз тасирини указиб туради. Каменский нафакат табиятнинг услубий конунларига. Бола шахси

психалогиясига ҳам таянади. У боллар успиринлар ва ёш йигитларнинг ёшига оид тафсифига таянган ҳолда ўз болалар таълим-тарбияси тизимини илгари суради, асослайли ва куради. Каменскиндан анча илгари шарк; уйгониш даври буюк олими энтсиклопедиячиси ва мутафаккири Абу Али Ибин Сино (980-1037) ўз асарларила тарбиянинг табиятта уйтун булиш хақида гапирган эди. Масалан «уй рўз гор тутиш» хақидаги асарида Ибин Сино ёзган эдики, инсон ақилли мавжудод шунинг учун табиятда алоҳида ўрин тўтади ва унинг конунларига кура ривожланади. «Ёлгон хислатларни кайта тарбиялаш» асарида эса Ибин сино ёзадики, кимки ахлоқсиз инсонни тарбияломогчи булса унда у уни ҳар тамонлама крганиши инсоннинг табияти қоидаларини билиши керак. Натижада тарбиянинг табият билан уигун булиши Принципи Кўпкина буюк педагоклар томонидан ўз педгогик ва ижтимоий педагогик назариялари куриш асоси сифатида олинган эди. Масатан, Франсуа фалсафачиси Жан Жак Руссо хисоплаган Эдики, бола тарбияси табият билан уйгун равишда амалга оширилиши керак. У ёзадики, «болалар ката булишидан илгари бола булиши керак». Схеттсар педагоги Иягон Генрих Песталотстси етим ва каровсўз болалар учун муассасалар ва болалар уйини яратган, у ҳисобладики, табият мақсади-инсон табии кучлари ва ко билиятларини рифожлантиришдир, бунда ривожланиш ҳар томонлама ва уйгун булиши лозим. Немис олими педагоги Адолф Дистервич ҳам И.Г.Песталотти кетидан бу нинииипни энг муҳим тарбия принтсиии леб ҳисоблаган. Ўз ишларида ёзган Эдики, талим-тарбия жараёнида ёш ва индивидуал хусусиятларини этиборга олиши лозим. Тарбия билан уйгун булиши Рус классик педагогиклари ишларила ҳам ўз аксини топган. Ушинский ўз ининг асосий «инсон тарбиястшинг мавзуси сифатида» деган психалогик педагогик асарида ёзган эдики, бола тарбияси ва таълими учун тарбий Принциплари ва крйидаларини билиш, балки инсон табияти асосий конунларини билиши уларни ҳар бир аниқ бола учун ҳар бир аниқ. ҳолда тадбик қила олиши лозим. Ушинский физялогия гигиена ва псигалогия (диккат, хотира, тасаввур, ирода) асосларини урганиш заруриятини асослаб берди, унинг асоси сўз лаш қобилиятини ахлоқий эстетик ва диний хислари, дидактикани урганишга угиш мумкнн. Шарқ уйгониш даври мугафакир -ентсиклапетчнси Лбу Насир Фаробий (873-950) 1) педагогиканинг мустақил фап сифатида ажиралиб чикишига кадар ўз асарида тагахлаган эдики. инсон табиятнинг энг олий атроф муҳитнинг ҳар тамонлама идрок қилишиш мумкин. Абдулла Авлоний (1878-1934) «Туркий Гулистон ёхуд ахлог» деган асарида турли шахс ахлоқий хислатларини тарбиялашга ката этибор беради. Унинг асарини ўз бек тилида езилган педагогика бўйича биринчи дарслик дсб ҳисоблаш

мумкин. 1)Педагогика мустақил фан сифатида Я.А.Каменскийншгг «Буюк дедактика»(ХУ11 аср) деган асаридан сунг ажиралиб чикли, унда дидактика Принциплари ва педагогик жараён конуниятлари аниқ тарифланган. Фаробий педагогикани мустақил фанга ажратган сиёсий (фукоро) фан таркибига киритган. Унинг фикрича, болаларда ижобий ахлоқий хислатларини тарбиялашда атроф муҳит катта ўрин тўтади. У бола шахсининг табий камолатига ишонарди, бола табиятдан гўз аллик ва мехр окибат билан куйган равишда тугилади. Ижтимоий педагогикада тарбиянинг табият билан уйгун булиши Принципига амал қилиб, куйидаги қоидаларга таяниши лозим:

- болалар ёши хусусиятларини этиборга олиш;
- болалар хусусиятларини этиборга олиш;
- меёридан читта чикиш билан боғлиқ. бўлган болаларнинг индивидуал хусусиятларини этиборга олиш;
- бола шахсидаги ижобий, кучли томонлари таяниш;
- бола ташаббускорлигини ва мустақиллигини ривожлантриш.

Б) Маданият билан уйгун булиш Принципи.

Бу Принцип тарбиянинг табият билан уйгун булиши Принципининг давомидир. Унинг зарурияти инсон табияти билан шартланган. Инсон биалогик мавхудод сифатида тугилади, шахс бўлиб эса бир авлоддан иккинчи авлодга шахс тарбияси ва ривожланиши жараёнида ўтадиган ўз ини тутиш ижтимоий тажрибани ўз лаштириб етишади. Антик жамиятдаги фалсафачилар ва педагоклар шахс шақиланиши ва маданият ўртасидаги чукур боғлиқликни таҳлил кдлганлар. Шу нарсага Шарк Уйгониш даври мутафакирлари ва интсиклапедчилари бўлган Фаробий, Беруний, Ибн Сино, Навоий ҳам ўз асарларида ҳам таянганлар. Бунда иккита муҳим тезис белгиланди: шахс маданияти оркали шақилланади, ҳар қандай маданият асосан бойлиги эса инсондир. Утмиши фалсафачи ва педагокларн ҳисоблардики, маданият юкрри ахлоқий инсонни шақиллантиришнинг зарурий ва энг муҳим омилидир. Маданият билан уйгун булиш Принципи педагогикада А.Дистервич (ХИХ асир) билан илгари сурилган. У ҳисоблардики, тарбия қилишда жой ва вакл1 шарт шароитларини яни инсон тугилган вакл: ва жойини. бир сўз билан айтганда бутун замонавий маданиятни этиборга олишга зарур. Бутун инсоният ҳар бир ҳалк ва ҳар бир авлод маданият ривожланишининг малум бир порокасида туради бу аждодлар.

МАВЗУ: Таълим социологияси

Режа:

1 Таълим социологияси хақида тушунча

2 Таълим социологиясини давр талаби

3 Ижтимоий таълим констепстияси унинг принцплари

Ижтимоий таълим (ҳамжамият оркали таълим бериш) – ташаббускор гуруҳлар, ҳамжамиятлар, жамоалар, одамларнинг ўз ини ўз и бошқарадиган уюшмалари ҳаёти ва ихтиёрий фаолиятининг бир кисми сифатида мунтазам, ўз луксиз таълимни ташқил этиш констепстияси ва амалиёти.

Ижтимоий таълим констепстияси куйидаги ғоят муҳим принстипларини ўз ичига олади:

- у айрим одамларда ҳам, гуруҳда ҳам ўз кучларига ишонишни ва уларга таянишни ривожлантиришга каратилган;
- у ҳамжамиятда, ҳамжамият билан биргаликда ва ҳамжамият учун таълимнинг вариянтлилиги принстиплари асосида (яъни унинг объктив хилма – хиллигини эътироф этиш ва ушбу хилма – хилликни таълим амалиётида руёбга чикариш асосида) амалга оширилган ўз луксиз таълимни куллаб – кувватлайди;
- у ҳамжамиятдаги одамларнинг муаммолари ва эҳтиёжларига таълим жараёнининг бошлангич нуктаси деб муносабатда бўлади, шу сабабли тугилаётган ижтимоий – иктисодий муаммоларни мустақил ҳал килиш мақсадида самарали укитиш ва конкрет профессионал тренинг шаклларини аҳамиятли деб берилади;
- у очикдир ва мушкул ахволда тушиб колган одамлар эҳтиёжига ҳамда болаларнинг муаммоларига айникса ҳамдардлик билан карайди, уларни педагогика ва психология нуктаи назаридан куллаб – кувватлашга каратилган мухсус мақсадларни куяди;
- у мавжуд маориф тизимининг хилма – хил таълим хизматларини таъминлаш борасидаги ишини тулдиради ва ҳар бир одамнинг айнан ўзига керакли ва таълим стандартлари ҳамда тасдикланган укув режалари билан белгилаб куйилганига караганда анча кенг маълумот олишга имкон беради.

Ижтимоий таълим, биринчидан, укиш ва ўз ини ривожлантириш турли шаклларда (факат мактаб ёки профессионал таълим шаклида эмас) амалга оширилишни ва одамлар бутун умр буйи мустақил укишни давом эттиришларини, иккинчидан, таълим бериш – давлатнинг мутлак вазифаси эмас, балки бутун жамият бу хақда гамхурлик қилиш ва фаолият кўрсатишини тан олишга асосланган. Шу сабабли ҳар қандай ҳамжамият ўз муаммо ҳамда вазифаларини ўз ини ўз и ташқил этиш ва ўз ини ўз и бошқариш асосида ҳал қилиш учун турли (мукобил ва вариантли) таълим тизимларини ташқил этиш мумкин. Мамлакатимизнинг утган йилларидаги менталитетида ижтимоий

таълимни тушиниш мафкуравийлаштирилган тарбиядан, таълимни ижтимоий – сиёсий мақсадлар билан чегаралаб куйилган тизим деб тасаввур қилишдан иборат эди. Жамиятдаги ўз гаришлан таълимга ҳам, ҳамжамиятга ҳам, уларнинг ўз аро алокасига ҳам қарашларни анча кенгайтирди. Таълим ва ҳамжамиятларга мультимаданий тизимлар деб караладиган булди, бу тизимларда ҳамжамият индивиддан юқори туриб, унинг ривожланишини белгиламайди, балки турли индивидлар биргаликда ҳаёт кечирадиган, турли одамларнинг биргаликдаги ҳаракатлари амалга ошадиган жонли макон дебҳисобланади. Бунга гуруҳлар: ота – оналар (болалар билан бирга); таълимнинг конкрет шаклларидан манфаатдор бўлган ишбилармон одамлар ва тадбиркорлар; ўз таълимини такомиллаштиришдан ва ўз билимларини ривожлантиришдан манфаатдор бўлган ҳамма одамлар (яъни, мутахассислар ва мутахассис булмаганлар) киритилиши мумкин. Ҳамжамиятда, ҳамжамият оркали ва ҳамжамият учун шундай тушиниладиган таълим – таълим жараёнларига киритилган (шу жумладан мажбурий ўрта таълим доирасида ҳам) одамлар алокалари ва биргаликдаги ҳаракатларнинг бевосита амал қилувчи, динамик ижтимоий – маданий ва ижтимоий таълим тизимидир. Бу, шунингдек ъъкуйиданъъ чикадиган шахсий таълим эҳтиёжларининг, кизикишларининг ва ташаббусларининг (холбуки давлатга қарашли таълим тўз илмалари ъъюқориданъъ чикадиган социал – таълим манфаатлари ва мақсадларидир) намаён булиш ва ўз ини ўз и руёбга чикариш соҳаси ҳамдир.

Ижтимоийлаштирилган таълим икки инсон ўртасидаги муомала маданиятини шакллантиради, ҳаётнинг маъносини ва йуналишларини аниқлашга, жамиятда ўз ўрнини топишга, ўз имкониятларини чамалаб куришга имкон беради. Табиий – илмий таълим инсон билан табиат ўртасидаги муносабатни, унинг табиий ривожланиш тамойиллари ва конуниятларини ҳамда ўз лаштиришнинг мақсадга мувофик усулларини утказади.Технологик таълимда инсон илмий – техника ютуклари, унинг тамойиллари, методлари, ҳозирги замон технологиясини ўз лаштиради.Бу факат ишда эмас, балки турмушда, комунникастия соҳасида, маданий ҳаётда ҳам керак. Кадрлар тайёрлаш миллий дастуннинг инсонпарвона моҳияти шундаки, бунда таълим – шахсни шакллантириш ва ривожлантириш шакли ва усуллари сифатида кабул қилинади.

Бу укитиш ва тарбиялаш мақсади, мазмуни, методи ва воситаларини аниқлашда ҳал қилувчи роль уйнайди. У ўқитувчи билан ўқувчи ўртасида таълим жараёнидаги ўз аро муносабатларида ўз гариш ясайди, ўқувчилар фаоллиги ва мустақиллигини ошириш ўз ини ўз и кашф этишининг субъекти бўлиб колади. Таълимни ижтимоийлашририш укитиш субъекти – ўқувчига ўз

қобилияти ва ички имкониятларини очишга ёрдам беради. Миллий дастўрнинг ижтимоий мазмуни туфайли таълимда янги кадрият ўз ифодасини топади. Ўқувчининг шахсий кизикишлари ва интилишлари биринчи ўринга чикади, бунда таълим олувчи ўз имкониятларини тула очишга муяссар бўлади.

Мазкур, муаммада инсонпарварлик таълими билан ижтимоийлаштириш ўртасидаги муносабат муҳим аҳамиятга эга. Бу факат масаланинг моҳиятини белгилаш учун эмас, балки айни вақтда таълимда бошланган ижтимоий ўз гаришларни амалга оширишда ва ҳаётга жорий этиш йуллари ва воситаларини аниқлашга ҳам муҳим аҳамиятга эга. Ижтимоий таълим. Ижтимоий таълим (ҳамжамият оркали таълим бериш) – ташаббускор гуруҳлар, ҳамжамиятлар, жамоалар, одамларнинг ўз ини ўз и бошқарадиган уюшмалари ҳаёти ва ихтиёрий фаолиятининг бир кисми сифатида мунтазам, ўз луксиз таълимни ташқил этиш констепстияси ва амалиёти. Ижтимоий таълим констепстияси куйидаги ғоят муҳим принстипларини ўз ичига олади:

- у айрим одамларда ҳам, гуруҳда ҳам ўз кучларига ишонишни ва уларга таянишни ривожлантиришга каратилган;
- у ҳамжамиятда, ҳамжамият билан биргаликда ва ҳамжамият учун таълимнинг вариянтлилиги принстиплари асосида (яъни унинг объктив хилма – хиллигини эътироф этиш ва ушбу хилма – хилликни таълим амалиётида руёбга чикариш асосида) амалга оширилган ўз луксиз таълимни куллаб – кувватлайди;
- у ҳамжамиятдаги одамларнинг муаммолари ва эҳтиёжларига таълим жараёнининг бошлангич нуктаси деб муносабатда бўлади, шу сабабли тугилаётган ижтимоий – иктисодий муаммоларни мустақил ҳал қилиш мақсадида самарали укитиш ва конкрет профессионал тренинг шаклларини аҳамиятли деб берилади;
- у очикдир ва мушкул ахволда тушиб колган одамлар эҳтиёжига ҳамда болаларнинг муаммоларига айникса ҳамдардлик билан карайди, уларни педагогика ва психология нуктаи назаридан куллаб – кувватлашга каратилган мухсус мақсадларни куяди;
- у мавжуд маориф тизимининг хилма – хил таълим хизматларини таъминлаш борасидаги ишини тулдиради ва ҳар бир одамнинг айнан ўзига керакли ва таълим стандартлари ҳамда тасдикланган укув режалари билан белгилаб куйилганига караганда анча кенг маълумот олишга имкон беради.

Мамлакатимизнинг утган йилларидаги менталитетида ижтимоий таълимни тушиниш мафкуравийлаштирилган тарбиядан, таълимни ижтимоий – сиёсий мақсадлар билан чегаралаб куйилган тизим деб тасаввур қилишдан иборат эди. Жамиятдаги ўз гаришлан таълимга ҳам, ҳамжамиятга ҳам,

уларнинг ўз аро алокасига ҳам қарашларни анча кенгайтирди. Таълим ва ҳамжамиятларга мультимаданий тизимлар деб караладиган булди, бу тизимларда ҳамжамият индивиддан юқори туриб, унинг ривожланишини белгиламайди, балки турли индивидлар биргаликда ҳаёт кечирадиган, турли одамларнинг биргаликдаги ҳаракатлари амалга ошадиган жонли макон дебҳисобланади. Бунга гуруҳлар: ота – оналар (болалар билан бирга); таълимнинг конкрет шаклларидан манфаатдор бўлган ишбилармон одамлар ва тадбиркорлар; ўз таълимини такомиллаштиришдан ва ўз билимларини ривожлантиришдан манфаатдор бўлган ҳамма одамлар (яъни, мутахассислар ва мутахассис булмаганлар) киритилиши мумкин. Ҳамжамиятда, ҳамжамият оркали ва ҳамжамият учун шундай тушиниладиган таълим – таълим жараёнларига киритилган (шу жумладан мажбурий ўрта таълим доирасида ҳам) одамлар алокалари ва биргаликдаги ҳаракатларнинг бевосита амал қилувчи, динамик ижтимоий – маданий ва ижтимоий таълим тизимидир. Бу, шунингдеқ ъъкуйиданъъ чикадиган шахсий таълим эҳтиёжларининг, кизикишларининг ва ташаббусларининг (холбуки давлатга қарашли таълим тўз илмалари ъъюқориданъъ чикадиган социал – таълим манфаатлари ва мақсадларидир) намаён булиш ва ўз ини ўз и руёбга чикариш соҳаси ҳамдир. Ижтимоий педагогик ишлар фаол ғоявий – ахлоқий имкониятларга эга, у шахс хулкида пайдо бўлган салбий элементларга қарши курашда муҳим омилга айланади. У ижтимоий фикрни шакллантириш йули билан жамоада соглом маънавий – ахлоқий муҳит хосил қилишга таъсир курсатади, илгор ижтимоий кадриятларни мустаҳкамлайди, шахс кадр – қимматини таъминдайди, конунни хурмат қилишга ургатади. Бу айникса бугунги кунда, жамият маънавий янгиланиш жараёнини бошидан кечираётган бир даврда муҳим аҳамиятга эга. Тарбиявий фаолиятнинг муҳим резервларидан яна бири – оммавий таргибот билан боғлиқ бўлиб, ғоявий – тарбиявий ишларнинг барча шаклларида гайрат ва ташаббус талаб этилди. Бунда давлат ва жамоат ташқилотлари томонидан оммавий – ташқилий тадбирлар утказиш, кечалар, байрамлар, расм – русмлар, урф – одатлар, жумладан «Наврўз », «Хотира ва кадрлаш куни» ва бошқа тадбирлар муҳим аҳамиятга эга. Оммавий ишларда ижтимоий – тарбиявий муваффакиятларга омманинг ижтимоий – маданий фаолият йуналишини чукур англаган ҳолдагина эришиш мумкин. Бу, биринчи навбатда. Педагогик тамойиллар асосида маърифий муассаса ишларини ташқил этишда ва методикасида ўз ифодасини топади. Тадбирларни факат ғоявий йуналишини эмас, айни чогда ижтимоий – педагогиқ ижтимоий – психологик моҳиятини англаш, ташқилий ишларда унинг механизмларга таяниш зарур.

Ижтимоийлаштириш инсонпарварликнинг моҳиятини тушуниб етишга

кумаклашади, инсонни тоталитаризм асоратларидан ҳалос этади, ўз лигини англатади. Бу мақсадга билимсиз эришиб булмаслиги маълум нарса.Таълимни ижтимоийлаштириш инсонни бу дунёда борлигини англашга имкон беради.У фаолият усулларини англаш ва самарали излаш, ўз ига, бошқаларга, табиятга нисбатан уйгун муносабатда булиш имкониятини беради.

Ижтимоий таълим (укитиш)

Ижтимоилашув жараёнида бола жамият, ижтимоий муносабатлар. Ижтимоий маком ва ўринлар, ижтимоий ўз ни тутиш меёр ва кридалари хакдда Кўпгина билимларни ўз лаштиради. У шунингдек интегратсиясн ва жамиятта киришита ёрдам бералиган турли хил малака ва кўникмаларни егаллайди. Агар нормал болада нормал бола (жисмонан ва психик соглом) тугилса, унда унинг жисмоний, психик ва ижтимоий шақилланиши маълум крнунларига кура содир бўлади. Бола аввал жисмоний маконни ўз лаштиради, унда юлини топишга урганилди: эмаклаш, утириш, юриш, югириш ва хокозо сунг кучани ўз лаштирилди. Бола якин кишиларини ажратади отани, онани, ака-укаларини ўз исмига эгалигига урганади, унта жавоб беришни бошлайди. Болада ижтимоий хуш куришлар, хис туйгулар, ижтимоий тажриба шақиланади. Бола ижтимоий ривожланишда нутқ хазинасидаги бор нарса тил ёрдамида бола дилига ўтади. Тилда ҳалк; тарихи, ҳарактери, одатлари, анъналари сакланиб колади. Тилни ўзлаштириб, бола ҳалк маданияти, ижтимоий тажриба ва ижтимоий анъаналарни ҳам ўзлаштиради. Энг муҳим бўлган бола ижтимоий ривожланиши уйинларда содир бўлади. Уйинлар ёрдамида болалар турли хил ижтимоий роллар билан танишади. Агар болалар жисмоной ва психик камчиликлар билан тугилса, унла ижтимоий тажрибани ўз лаштирилиши анча мураккабдир. Агар бундай бола оддий оилада тугилса бу хақда боланинг ижтимоий тикланиши Кўп холла бунга тайёр булмаган ота-оналар зиммасига туланади. Бола ўзи учун зарур бўлган муҳитларидан ташкарида, масалан, чакалоқ уйида, сунгра болалар уйида тарбияланса бошқа гап. Бу ҳолда баъзи бир ижтимоий ролларни табиий йўл билан ўзлаштириш булмайди: ота-она. ака-ука бошқа кариндошлар. Бундай холларда болаларда муайян бир билим ва малакаларини шақиллантиришга имкон берадиган, улар ижтимоий тажрибани ўз лаштирилишига ва жамиятда уларнинг энтегратсиясига ёрдам берадиган махсус методиклар ва технaлогиялар мавжуд булиш керак. Мактабда укитиш жараёнида бола аввалом бор академик билимларини олади. Бироқ шу билан бирга ижтимоий меёрларини, курсатмаларини, кадриятларини, ролларни янада муффакиятли ўз лаштирилишини таминлайдиган маълум бир ижтимоий билим, малака ва кўникмаларни эгаллаши лозим, бола ижтимоилашувига ёрдам берадиган ижтимоий билимларини бериш ва

ижтимоий малака ва кўникмаларни шақилантириш мақсадга каратилган жараени ижтимоий укитиш деб аталади.

Ижтимоий таълим, биринчидан, укиш ва ўз ини ривожлантириш турли шаклларда (факат мактаб ёки профессионал таълим шаклида эмас) амалга оширилишни ва одамлар бутун умр буйи мустақил укишни давом эттиришларини, иккинчидан, таълим бериш – давлатнинг мутлак вазифаси эмас, балки бутун жамият бу хақда гамхурлик қилиш ва фаолият кўрсатишини тан олишга асосланган. Шу сабабли ҳар қандай ҳамжамият ўз муаммо ҳамда вазифаларини ўз ини ўз и ташқил этиш ва ўз ини ўз и бошқариш асосида ҳал қилиш учун турли (мукобил ва вариантли) таълим тизимларини ташқил этиш мумкин.

Ижтимоийлаштирилган таълим икки инсон ўртасидаги муомала маданиятини шакллантирад, ҳаётнинг маъносини ва йуналишларини аниқлашга, жамиятда ўз ўрнини топишга, ўз имкониятларини чамалаб куришга имкон беради. Табиий – илмий таълим инсон билан табиат ўртасидаги муносабатни, унинг табиий ривожланиш тамойиллари ва конуниятларини ҳамда ўз лаштиришнинг мақсадга мувофик усулларини утказади.Технологик таълимда инсон илмий – техника ютуклари, унинг тамойиллари, методлари, ҳозирги замон технологиясини ўз лаштиради.Бу факат ишда эмас, балки турмушда, комунникастия соҳасида, маданий ҳаётда ҳам керак. Кадрлар тайёрлаш миллий дастуннинг инсонпарвона моҳияти шундаки, бунда таълим – шахсни шакллантириш ва ривожлантириш шакли ва усуллари сифатида кабул қилинади.

Бу укитиш ва тарбиялаш мақсади, мазмуни, методи ва воситаларини аниқлашда ҳал қилувчи роль уйнайди. У ўқитувчи билан ўқувчи ўртасида таълим жараёнидаги ўз аро муносабатларида ўз гариш ясайди, ўқувчилар фаоллиги ва мустақиллигини ошириш ўз ини ўз и кашф этишининг субъекти бўлиб колади. Таълимни ижтимоийлашририш укитиш субъекти – ўқувчига ўз қобилияти ва ички имкониятларини очишга ёрдам беради. Миллий дастўрнинг ижтимоий мазмуни туфайли таълимда янги кадрият ўз ифодасини топади. Ўқувчининг шахсий кизикишлари ва интилишлари биринчи ўринга чикади, бунда таълим олувчи ўз имкониятларини тула очишга муяссар бўлади. Мазкур, муаммада инсонпарварлик таълими билан ижтимоийлаштириш ўртасидаги муносабат муҳим аҳамиятга эга. Бу факат масаланинг моҳиятини белгилаш учун эмас, балки айни вақтда таълимда бошланган ижтимоий ўз гаришларни амалга оширишда ва ҳаётга жорий этиш йуллари ва воситаларини аниқлашга ҳам муҳим аҳамиятга эга. Ижтимоийлаштириш инсонпарварликнинг моҳиятини тушуниб етишга кумаклашади, инсонни тоталитаризм

асоратларидан ҳалос этади, ўз лигини англатади. Бу мақсадга билимсиз эришиб булмаслиги маълум нарса.Таълимни ижтимоийлаштириш инсонни бу дунёда борлигини англашга имкон беради.У фаолият усулларини англаш ва самарали излаш, ўз ига, бошқаларга, табиятга нисбатан уйгун муносабатда булиш имкониятини беради. Таълим жараёнини ижтимоийлаштириш натижасида ўқувчи инсон моҳиятини англайди. Ўз ҳаёти довомида инсон тўғрисида хосил қилинган тушунчалар асосида, шахс хақикий фукаро бўлиб етишади. Инсонпарварликка асосланган таълим – ижтимоий фанлар ва ёндош фанларнинг функстияларини кенгайтиради, таълим жараёнини, мутахассис шахси ва унинг дунёқараши яхлитлигини таъминлайди. Таълимни инсонпарварлаштиришдан кўз ланган асосий мақсад ёшларга тегишли билим, кўникма, малака, малака бериш, уларнинг инсоний дунёқарашини шакллантиришдан иборат. У булажак фукаролар томонидан инсонлар фаолиятининг турли соҳаларида инсонпарварлик ғояси ва кадриятларини амалга оширишнинг асоси бўлиб хизмат қилади. Таълимда методологиг ҳаёт тажрибасига зиддиятли холатларда ижтимоий мослашув моделини ишлаб чикишни ткозо этади:

- ижтимоий – шахсий хайёт тажрибасига асосланган мунтазам давом этадиган жараён ҳисобланади;

- реал вазиятдан келиб чикиб, зиддиятли холатларида ижтимоий мослашув моделини ишлаб чикишни такозо этади;

- мавжуд амалдаги холатга доим мослашиш жараёни ҳисобланади;

- шахслараро алокаларни камраб олади;

- шахснинг шаклланиш жараёнини йуналтиради.

Ижтимоий таълим.

Ижтимоий таълим (ҳамжамият оркали таълим бериш) – ташаббускор гуруҳлар, ҳамжамиятлар, жамоалар, одамларнинг ўз ини ўз и бошқарадиган уюшмалари ҳаёти ва ихтиёрий фаолиятининг бир кисми сифатида мунтазам, ўз луксиз таълимни ташқил этиш констепстияси ва амалиёти. Ижтимоий таълим констепстияси куйидаги ғоят муҳим принстипларини ўз ичига олади:

- у айрим одамларда ҳам, гуруҳда ҳам ўз кучларига ишонишни ва уларга таянишни ривожлантиришга каратилган;
- у ҳамжамиятда, ҳамжамият билан биргаликда ва ҳамжамият учун таълимнинг вариянтлилиги принстиплари асосида (яъни унинг объктив хилма – хиллигини эътироф этиш ва ушбу хилма – хилликни таълим амалиётида руёбга чикариш асосида) амалга оширилган ўз луксиз таълимни куллаб – кувватлайди;

- у ҳамжамиятдаги одамларнинг муаммолари ва эҳтиёжларига таълим жараёнининг бошлангич нуктаси деб муносабатда бўлади, шу сабабли тугилаётган ижтимоий – иктисодий муаммоларни мустақил ҳал қилиш мақсадида самарали укитиш ва конкрет профессионал тренинг шаклларини аҳамиятли деб берилади;
- у очикдир ва мушкул ахволда тушиб колган одамлар эҳтиёжига ҳамда болаларнинг муаммоларига айникса ҳамдардлик билан карайди, уларни педагогика ва психология нуктаи назаридан куллаб – кувватлашга каратилган мухсус мақсадларни куяди;
- у мавжуд маориф тизимининг хилма – хил таълим хизматларини таъминлаш борасидаги ишини тулдиради ва ҳар бир одамнинг айнан ўзига керакли ва таълим стандартлари ҳамда тасдикланган укув режалари билан белгилаб куйилганига караганда анча кенг маълумот олишга имкон беради.

Ижтимоий таълим, биринчидан, укиш ва ўз ини ривожлантириш турли шаклларда (факат мактаб ёки профессионал таълим шаклида эмас) амалга оширилишни ва одамлар бутун умр буйи мустақил укишни давом эттиришларини, иккинчидан, таълим бериш – давлатнинг мутлак вазифаси эмас, балки бутун жамият бу хақда гамхурлик қилиш ва фаолият кўрсатишини тан олишга асосланган. Шу сабабли ҳар қандай ҳамжамият ўз муаммо ҳамда вазифаларини ўз ини ўз и ташқил этиш ва ўз ини ўз и бошқариш асосида ҳал қилиш учун турли (мукобил ва вариантли) таълим тизимларини ташқил этиш мумкин.

Мамлакатимизнинг утган йилларидаги менталитетида ижтимоий таълимни тушиниш мафкуравийлаштирилган тарбиядан, таълимни ижтимоий – сиёсий мақсадлар билан чегаралаб куйилган тизим деб тасаввур қилишдан иборат эди. Жамиятдаги ўз гаришлан таълимга ҳам, ҳамжамиятга ҳам, уларнинг ўз аро алокасига ҳам қарашларни анча кенгайтирди. Таълим ва ҳамжамиятларга мультимаданий тизимлар деб караладиган булди, бу тизимларда ҳамжамият индивиддан юқори туриб, унинг ривожланишини белгиламайди, балки турли индивидлар биргаликда ҳаёт кечирадиган, турли одамларнинг биргаликдаги ҳаракатлари амалга ошадиган жонли макон дебҳисобланади. Бунга гуруҳлар: ота – оналар (болалар билан бирга); таълимнинг конкрет шаклларидан манфаатдор бўлган ишбилармон одамлар ва тадбиркорлар; ўз таълимини такомиллаштиришдан ва ўз билимларини ривожлантиришдан манфаатдор бўлган ҳамма одамлар (яъни, мутахассислар ва мутахассис булмаганлар) киритилиши мумкин. Ҳамжамиятда, ҳамжамият оркали ва ҳамжамият учун шундай тушиниладиган таълим – таълим жараёнларига киритилган (шу жумладан мажбурий ўрта таълим доирасида

ҳам) одамлар алокалари ва биргаликдаги ҳаракатларнинг бевосита амал қилувчи, динамик ижтимоий – маданий ва ижтимоий таълим тизимидир. Бу, шунингдек ъъкуйиданъъ чикадиган шахсий таълим эҳтиёжларининг, кизикишларининг ва ташаббусларининг (холбуки давлатга қарашли таълим тўз илмалари ъъюқориданъъ чикадиган социал – таълим манфаатлари ва мақсадларидир) намаён булиш ва ўз ини ўз и руёбга чикариш соҳаси ҳамдир.

МАВЗУ : Тарбия социологияси

Педагогиканинг асосий мезони-тарбия. Тарбия- ижтимоий ҳаётнинг абадий ва умумий мезони. Педагогика болалар тарбиясини шахс ахлоқий хислатларини шақиллантиршпнинг мақсадга каратилган жараёни сифатида куриб читсади.

Бирок бу тарбия жараёни ҳардоим ҳам етарли даражада самарали булмайди. Юқорида ижтимоий таълим вазифасини куриб-чикиб, курсатдики, болада муаян бир ижтимоий билим. малака ва кўникмалар шақилланиши керак уларнинг шақилланиш жараёни масалан. отага, онага бўлган гамхур, этиборли, меҳрибон, рахимдил муносабатларнинг шақилланиши билан боғлиқ. Агар қандайдир сабабга кура болада ижтимоий билимлар шақилланмаган булса, демак мунасабатлар шақилланмаган, яни унга зарур бўлган ижтимоийлашувда қандайдир мос хислатлари ҳам шақилланмаган. Шунинг учун ижтимоий педагогик фаолият жараёнида боладаги шундай ижтимоий аҳамаиятга эга бўлган хислатлар шақилланган булиши керак-шуни ўз и ижтимоий тарбияни вазифасидир. Яни ижтимоий тарбия деганда муваффакиятли ижтимоийлашув учун зарур бўлган ижтимоий аҳамиятли бола шахси хислатларининг шақилланиши мақсадга каратилган жараёни тушинилади.

Тарбия жараёни – уни тиклаш, ривожлантириш ва ҳаётда жорий қилиш, таълим, миллий, маънавий – ахлоқий кадрият ва нормалар билан бевосита боғлиқ. Улар ҳалк педагогикаси, урф – одатлари, байрамлари, уйинлари ва бошқаларда ўз ифодасини топади». Маънавият ва маърифат» маркази, «Маърифатпарварлар», «Олтин мерос», «Тарихчилар», «Файласуфлар» ва бошқа жамоат ташқилотлари, жамгармалари юқорида куйилган вазифаларни ҳал этишга катта имкониятларига эгадир. Тарбияси «кийин» усмирлар аномаллиги укишда (укиши кийин, ёмон кечали, дангаса) ва хулкида (интизом ва тарбияга риоя қилмайди) намоён бўлади. «Кийин болалар» - жамиятга зид йуналишдаги, бекарор ахлоқли, иродаси буш, педагогик таъсирига доим қаршилик курсатиб келувчи ёшлардир. Мактаб микёсида улар Кўп учрамайди (бир синфда икки – учтадан). Аммо синф, мактаб ҳаётига, унинг ахлоқий муҳитига жиддий таъсир курсатади. «Кийин» болалар ўқувчиларнинг кам кисмини ташқил этса ҳам улар укув – тарбиявий ишларда баркарорликка

жиддий тусик бўладилар. Улар мактабда ва ундан ташкарида (оилада, кучада, дам олиш жойларида ва х.к.) тартибсизликни вужудга келтирувчилар ҳисобланади. Шунинг учун ҳам «кийин» болалар мактабда ҳам, ундан ташкарида ҳам ўқитувчи ва барча жамоат эътиборида туриши керак. 5-м. Тарбияси кийин бўлганларнинг келиб чикишининг ижтимоий – психологик ва психологик – педагогик сабаб ва омилларни беш гуруҳга ажратиш мумкин:

1 Нокулай оилавий муҳит, ота – оналари ўртасидаги зиддиятли вазиятлар.
2 Укишга бўлган кизикишнинг пасайиб кетиши ва шу муносабат билан укишдан совиб кетиши (60 – 70 % вояга етмаган жиноятчилар бир синфда икки йил укиган).
3 Ижтимоий фаоллиги паст ва мактаб жамоасида нокулай холат мавжуд.
4 Микромуҳитнинг салбий таъсири, салбий референт гуруҳ таъсири.
5 Бирор фаолият юзасидан ўз мойиллигини, кизикишини намоён қилиш имконияти булмаслиги.

Психолог – педагогик нуктаи назаридан усмирлар билан ишлайдиган катта ёшдагилар куйидаги қоидага риоя қилишлари лозим: Кўп насихат қилаверманг; усмир хис – туйгуларини хурмат қилинг; ҳаётда мустақил булишга ургатинг; Кўп дакки бераверманг; дук – пуписа қилманг.

Девиация ва унинг турлари

Жамият томонидан кабул қилинган хатти - ҳаракатлар,ъ қоидалар ва меъёрлардан чекинган ўсмирларни орир ёки тарбияси кийин ёки тарбияси оғир ўсмирлар деб аташади. Тарбияси кийин ўсмирлар деганда турли хил сабабларга кўра педагогик таъсирларга қарши чикувчи болалар тушунилади. Жамиятда урнатилган меъёр ва қоидаларга риоя қилмайдиган шундай тарбияси орир ўсмирларни илмда девиация деб аташади. Аевиант хатги — ҳаракат — бу психик соғлом шахслар томонидан меъёрий қоидаларни бузиш холларидир. Девиация — бу ижтимоий педагогик муаммо бўлиб, инсон рухий оламидаги, унинг атрофидаги муҳитнинг ўзгариш холлари билан борлик. Бу хол, айникса, ўсмир ёшдаги болаларга хосдир. Чунки бу ёш энг кийин ва мураккаб давр бўлиб, бу ёшдаги болаларнинг анатомо — физиологиқ интеллектуал, ахлоқий ва бошқада жих.атларида ўзгаришлар руй беради. Бу ўзгаришлар уз навбатида уларнинг психикасида ўзгаришлар руй беришига замин яратади. Уларнинг ижтимоий статусида, жамоада узини тўтишида ўзгаришлар руй бериб, уларни кўпрок; «Мен кимман?» - деган савол кийнайди. Девиация уз ичига девиант, делинквент ва криминал хатги — ҳаракатларни бирлаштиради. (девиант хатги — ҳаракат — бу кичик ижтимоий муносабатлар (сила, мактаб) зҳамда ҳарактер, жинсий ва ёш хусусиятлари жиҳатидан яхин кичик ижтимоий гуруҳларга хос ижтимоий меъёрлардан, хатги — хдракатлар

ва хоидалардан ориш, чекинишнинг бир туридир.! Яъни бу турдаги зҳаракатни интизомсизлик деб ҳам аташ мумкин. Агрессия, чақириқ, ишда ва мехнат фаолиятида уз бошимчаликка йул куйиш, болалар ва ўсмирларнинг ичқиликка берилиши, дайдиб юришлари, олифтагарчилик қилишлари, ассоциаль ҳаракатларга берилиш кабилар девиант ҳаракатларнинг асосий кўринишларидир. Маълум вазиятларда болалар ва ўсмирларнинг шу каби хатги — ҳаракатларни намоён этихи девиант ҳаракатларнинг типик хусусиятидир. Делинквент хатти - ҳаракат - девиант ҳаракатлардан фаркли улароқ улар вазият таъсирида эмас, балки юқоридаги каби ассоциаль ҳаракатларнинг доимий ҳарактерга эга булишидир. Делинквент ҳаракатларнинг қуйидаги турлари мавжуд:

- хақоратлаш, хўрлаш, азоблаш ва ундан хузурланиш каби агрессив босқинчилик ҳаракатлар;
- кичик урриликлар, таъмагирлиқ автотранспорт ва бошқада керакли буюм ва анжомларни урирлаш каби моддий фонда кўришга қаратилган уз шахсий манфаати йулидаги ҳаракатлар;
- наркотиклар сотиш ва таркатиш.

Криминал хатти — ҳаракат — бу жиноий жавобгарчиликка тортилишта ёши етган шахсларнинг хухукларга зид зҳаракатлари бўлиб, уларъустидан жиноий иш кузгатилиш жараёнидир. Криминал ҳаракатларга девиант ва делинквент ҳаракатлар асос яратади.

Девиант ҳарактерларнинг асосий сабаблари

Болалар, ўсмирлар ва умуман баъзи жамият аъзоларининг жамият тан олган меъёрларга зид келувчи хатти — ҳаракатларни намоён этиши — бу бирданига, уз —узидан бўладиган ходиса эмас. Яъни Ўша инсонларнинг шундай йул тўтишига нимадир сабаб бўлади. Яъни ҳар бир фазилат уз тарихига эга. Инсоннинг ривожланиши бир —бири билан узвий боғлиқ болтан турли хил факторларга борлик: ирсий, муҳит, тарбия, иисоннинг шахсий амалий фаолияти ва х.к. Вояга етмаган ёшлар орасида девиант ҳаракатларни вужудга келтирувчи қатор факторлар мавжуд. Жумладан:

1. Биологик факторлар, яъни болаларнинг ижтимоий ҳаётга мослашувини мураккаблаштирувчи нохуш физиологик ва анатомик холатлар: Уларга:

- генетик (ўта ақли зайфлар, кўрлар, карлар ва х.к),
- психофизиологик (яъни инсон организмига салбий таъсир кўрсатувчи, соматик ҳаракатларни, аллергиялар ва токсик касадликларни вужудга келтирувчи турли хил зиддиятлар, кимёвий моддалар, энергиялар ва х.к),

• физиологик (атрофдагиларда нохуш кайфият уйғотувчи ташки киёфа, тилнинг дудуклиги ва х..к)

2.Психологик факторлар, яъни инсондаги психопотологик ёки акцентуант (хаддан ташкари) холатлар. Бу факторлар асаб касалликлари (психопатия, неврастения каби касалликлардир)

3.Ижтимоий—педагогик факторлар, яъни болалик давридан бошлаб мактаб, оила ва жамоатчилик тарбиясидаги нуксонлар.

4.Ижтимоий — иктисодий факторлар, яъни бу жамиятдаги ижтимоий тенгсизликдир: жамиятнинг бойлар ва камбараллар деб ажратилиши, ҳалқнинг маълум қисмининг кашшокланиб колиши, ойлик маошининг камлиги, шнсизлиқ инфляция ва х.к.

5.Маънавий— ахлоқий факторлар. Уларга биринчидан, жамиятдаги маънавий кадриятларнинг кадрсизланиши, инсонларнинг маънавий кашшокланиши кирса, иккинчидан, муйян жамиятнинг ундаги руй бераётган девиант ҳаракатларга бефарқлиқ локайдлик киради

Девиация концепциясида реабилитация, профилактика ва коррекция иасалалари Девиант хатти — ҳаракатдаги болалар ва ўсмирларга нисбатан профилактика, реабилитация ва коррекция ишлари амалга оширилади. Реабилитация — бу бола шахсининг хуқуқи, хуқуқий статуей, соғлиги, ишга лаёкатсизлигини тиклашга қаратилган комплекс, кўп даражали, боскичли ва динамик тизимдир. У профилактика ва коррекция сингари аспектларни уз ичига олади. Профилактика — бу реабилитация тизимидаги шахснинг ривожланишидаги у ёки бу чекинишларни йукотишга шарт-шароитлар яратишга қаратилган тадбирлардир. У кўпрох ижтимоий музхит билан боғлиқдир. Коррекция — бу ҳаётий чекинишларга учраган болалар ва ўсмирлар билан олиб бориладиган аник фаолият ҳисобланади5

Мавзу. Ижтимоий педагогнинг реабилитацион хизмати модели ва механизми

Режа:

1.Болалар ва ўсмирларга ёрдам кўрсатиш мажмуасининг умумий концепцияси.

2.Болалар ва ўсмирларга ёрдам кўрсатиш хизмати структураси ва тузилих тамойиллари.

3.Таълим тизимидаги худудий реабилитацион хизмат.

4.Реабилитацион хизматни бопҳариш модели ва уни амалга ошириш механизми.

Махсус статистиқа ва социологик тадқиқотлар шуни кхрсатадики, кўплаб мамлакатларда болалар ва уемирлар ночор ахволда яшамокдалар. Бу ночорлик уларнинг :

• психологик ва физиологик сорлирининг сусайишида;

• хак —хуқуқларининг бузилишида;

• уларга нисбатан куч ишлатилишда;

• алоҳида педагогик фаолият талаб этиладиган ҳамда ижтимоий келиб чиқиши паст сила фарзандларининг мактаблардан сикиб чикарилишида;

• ишга жойлаштиришда умумдавлат тизимининг иш олиб бормаслигида;

•дефекта бор, ақлий ёки жисмонан заиф ёшларни иш билан таъминлаш муаммоларининг назардан четда колганлигида намоёк бўлмокда.

Бу масалалар балоғатга етмаган болалар орасидаги жиноятчилик сонининг ортиб боришига сабаб бўлмокда. Шунинг учун ҳам:

1 Болалар ва ёшларнинг ижтимоий ҳаётини соғломлаштиришга.

2. Уларнинг ички маънавий дунёсини соғломлаштиришга дойр чора-тадбирлар керак бўлади. Бунинг учун:

• болалар ва уемирлар ривожланишининг бузилиш сабабларини аниклаш, уларни ҳал этиш усул ва воситаларини аниклаш

• нормаль шахсни ривожлантиришта қаратилган тарбия жараёнини адекват таҳлил этиш.

Вояга етмаган ёшларнинг психологик кризисини бартараф этиш фақатгина жамиятни (иктисодий, маънавий ва сиёсий) соғломлаштириш ва умуминсоний кадриятлар асосида шахсни ривожлантиришни таъминлайдиган тарбия тизимини яратиш асосида амалга оширилади. Бунда энг асосий вазифалардан бири болалар ва ўсмирларга ёрдам кўрса-гаш тизимини тубдан ислох қилишдир. Бу тизим болалар ва ўсмирларнинг маънавий — ахлоқий соғлигини, конституцион хак —хуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилади. Булардан бири болалар хуқуқини ҳимоя қилиш хакидаги Конвенциядир. Болалар ва ўсмирларга ёрдам кўрсатиш хизмати структураси ва тузилиш тамойиллари Ёрдам кўрсатишнинг реабилитацион хизмати болалар ва

ўсмирларга ижтимоий — хуқуқий, психологик тиббий ва педагогик жхатдан ку"ллаб кувватлашни таъминлашга қаратилгандир. Бу хизмат уларнинг:

• турмуш шароити ва тарбиясини жадаллаштиришга кумак бериш оркали;

• шахсий мол мулкка эгалик хуқуқларини ҳимоя қилиш оркали;

• вояга етмаган ёки экстремал (масалан ҳалокатга учраган) холатларга тушган, шароити оғир оила фарзандларига турли хил ёрдам бериш оркали;

• калтис гуруодаги оилалар ва вояга етмаганларга ёрдам бериш оркали;

• кашандачиликка ружу куйган оилаларнинг, экстремал холатларнинг кўрбон бўлган ёки ота — онасиз колган вояга етмаган болаларга турли хил ёрдам бериш оркали амалга оширилади.

Ижтимоий хуқуқий, психологик —тиббий ва педагогик ёрдам қуйидаги тамойилларга асосланади:

конунга мувофиқлик;

инсонпарварлик;

адолатпарварлик;

демократия;

ташқилотчилик ва назорат;

дифференциал ва индивидуал ёндошиш;

уз вақтида ёрдам бериш;

ёрдамнинг етарли ва комплексли булиши;

илмий асосланганлик ва хизмат кўрсатишда худудни ҳисобга олиш.

Худудий тамойилдан келиб чиккан ҳолда хизмат кўрсатиш маълум давлат органлари томонидан амалга оширилади. Хизмат тажрибаларини умумлаштириш, илмий методик тавсиялар бериш, хизмат кўрсатиш ходимларининг малакасини ошириш учун шаҳар, вилоят, туман ва Республика илмий методик марказларини ташқил этилади. Уларнинг энг асосийси туман ижтимоий хизмат кўрсатиш ташқилотидир. Болалар ва ўсмирларга ёрдам кўрсатишнинг туман хизмат бўлимлари қуйидаги структурадан ташқил топган:

1.Психолого — тиббий, педагогик ёрдам кўрсатиш.

2.Касб танлаш бўйича маслахат бериш бўлими.

3. Ташқилий ахборот бўлими.

4. Методик ишлар бўлими.

5.Оилавий ҳаётнинг уйкунлигини таъминлаш ва жинсий тарбия бўлими.

6.Ўқитувчи ва тарбиячилар билан маслахат бериш ишларини

олиб бориш бўлими

Таълим тизимидаги худудий реабилитация хизмати бир худудда болалар ва ўсмирларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш хизмати маълум контингент асосида худудни инобатга олиш тамойилидан келиб чикиб амалга оширилади. Таълим тизимининг реабилитация хизмати—бу ҳар бир боланинг яхши ривожланишини ва ижтимоийлашувини таъминловчи, уларни комплекс ҳолда реабилитация қилишта қаратилган элитар, адаптив ташқилотлар (мактаблар), профилли (кесим) ташқилотларнинг умумий хизматидир. Реабилитация қилиш хизматининг асосий мақсади болаларнинг ривожланишидаги, зулк — атворидаги, фаолиятидаги камчиликларни олдини олиб профилактика қилих ва кайта тиклашдан иборатдир. Реабилитация қилиш хизматининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

• болалар ва ўсмирларларнинг ривожланишидаги ўзгаришларнинг (деформацияланиш) сабабларини аниклаш;

• уларни бартараф этишнинг восита ва усулларини топиш;

• таълим—тарбия ва яшаш шароитини жадаллаштириш;

• нормаль шахснинг шаклланишига қаратилган адекват (бир хил) педагогик жараённи вужудга келтириш;

• махсус реабилитацией хизматга мақсад болаларга коррекцией ривожлантирувчи махсус дастурлар асосида ҳар томонлама ёрдам бериш ва х.к.

Реабилитация қилиш тамойиллари:

•худуддаги иктисодий, ижтимоий, худудий узига хосликларни кнобатга олиш;

• реабилитацией тадбирларнинг хилма — хиллиги;

• педагогиқ ижтимоий психологик ва биологик методларнинг бирлиги;

• боскичлилиқ

•индивидуаллиқ гуманистиқ ёндошиш. Реабилитацион хизмат кўрсатишнинг аҳамияти:

• боланинг сорлигинн, кизикиши ва хуқуқларини ҳимоялашдан;

• девиация холатидаги ривожланишни олдиндан профилактика қилишдан;

• педагогик жараённи инсонпарварлаштиришни ташқил этишдан иборатдир.

Реабилитация қилиш объектлари ва субъектлари:

1.Ижтимоий — педагогик жиҳатдан ҳаровсиз колган болалар

2.Вояга етмаган хуқуқбузарлар, девиант, дезадаптацияланган болалар ва етимлар.

3.Психосоматик ва асабий, рухий касалланган болалар.

Реабилитацион хизматни бошқариш модели ва уни амалга ошириш механизм»

худуддаги ижтимоий маданий вазиятларнинг узига хослиги реабилитацион хизматнинг маълум моделини яратиш имконини беради. Бу модель бола ва ўсмирларнинг:

1.Умуморганизмини реабилитация қилиш (тиббий)

2.Шахс сифатида реабилитация қилиш (психологик)

3.Ижтимоий субъект сифатида (ижтимоий)

4.Фаолият субъекти даражасига кўтаришга ҳаратилган реабилитацион хизмати булйши керак. Бу қуйидаги шаюғдаги кўринишга эга бўлади:

Болалар ва ўсмирларни комплекс реабилитация қилиш модели

Тиббий реабилитация педагогик реабилитация субъект таълим фаолияти субъекти

Тарбияси оғир бола

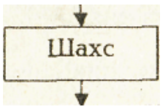

Ижтимоий субъект

Реабилитация

Психолог

Худудий реабилитацион хизмати ходимларининг фаолияти самарали кечади, агарда улар қуйидаги механизм асосида фаолият юритсалар:

• реабилитацион хизмат кўрсатишда муассасалараро умумҳамкорлик

• реабилитацион хизмат кўрсатишни илмий методик таъминлаш

" реабилитацией хизматда кадрлар масаласи

• реабилитация қилиш объектларини танлаш ва диагностика қилиш

реабилитация субъектларининг келишуви асосида фаолият

МАВЗУ: ОИЛА ИЖТИМОИЙ ЖАМИЯТНИНГ БИР БЎЛАГИ ЭКАНЛИГИ

Оиланинг типалогияси.

Оиланинт типалогиялари мавжуд бўлади: психалогик педагогик сатпиалогик. Ижтимоий педагокнинг фаолияти вазифаларига комплекс типалогияси жавоб беради, у жамилтда ижтимоий мослашуви даражаси бўйича фарк куйиладиган оиланинг турт катигориядаги типларини ажратишни кўз да тўтади:

1. Югори даражаси-мустаҳкам оилалар.
2. Ўртача даражаси-хафи бор оилалар гуруҳи.
3. Паст даражаси-нотинч (бахтсиз) оила.
4. Жуда паст даражаси-асоттсионал оилалар.

1.Тинч бахтли оилалар ўз вазифаларини бажара оладилар; ижтимоий педагок ёрдамига деярли мақсад эмас. Бундай оилалар мослашиш крбилиятлари химсобига, яни моддий, психологик ва бошқа ички имкониятларга асосланган қобилияти ҳисобига ўз боласининг талдаб-ихтиёжларига тезликда мослашиб олади ва уни тарбиялаш. ривожлантириш масалаларини муваффакяятли ҳал этади. Манолар пайдо бўлган холларда уларга ргжти .кгоий педагокнинг бир марталик ёрдами (маслахати) йетарли бўлади.

2. Хавфи бор гуруҳи оилалар қоидаларидан бир канча четланиши билан ифодаланади (туда булмаган оила, кам таминланган оила ва шукавбилар). Булар оиланинг мослашиш крблиятини пасайтиради. Улар болаларни тарбиялаш вазифаларини ўз ларининг Кўп кучларини ишлатиб бажарадилар, шунинг учун ижтимоий педогок оила холатини кўз атиб бориши керак ва керак бўлганда ўз вақтида ёрдамини таклиф этиши зарур.

3. Нотинч оилалар.

Бу ҳаёт фаолияти бирор бир соҳасила ёки бир вақтда бир нештасидан паст ижтимоий мавкзтога эга бўлган оилалар масалан оила даромади паст даражада ёмон психологик муҳит, меданият даражаси паст. Бунлай оилалар уларга юклатилтан вазифаларни бажара олмайдилар, уларнинг мослашиш крблиятлари паст, оолани оилали тарбиялаш жараёни ката кийинчиликлар билан угади. натижаси кам бўлади. Бундай турлаги оила учун ижтимоий педагок томонидан фаол давомий ёрдам керак бўлади.

4. Ассаттсионал оилалар.

Ота-оналар хулки ёмон, конунга хилов равишда хлёт кечираётган оилалар ва бу оилаларда яшаш-турмуш шароитларн эпг олдий санитар гигених талабларга жавоб бермайди. Бундай оилаларда одатта болалар тарбияои билан

хечким шугуланмайди, болалар каровсиз крладилар, ярим оч бўлиб ривожланишда ортда коладилар, ота-оналар, бошқалар томонидан ҳам жабирланадилар, ижтимоий педагокларнинг бундай оилалар билан ишлашлари, хуқуқни ҳимоя қилиган оргинлари билан биргаликда ҳамда васийлик қилиш органлари билан ҳамкорликда олиб борилиши керак.

Оилага ижтимоий-педагогик ёрдам шақиллари.

Чет Эл амалиётида мақсадларита ўз оқ вақтли ва хорижия ваклли ишлар шақиллардан фойдаланиб ижтимоий педагогик ёрдам кўрсатиш бой тажрибалар тупланган. қисқа вақтли шақиллари орасида олимлар кризисинтервент ва муоаммоли-юналтирилган моделни ўз аро алокаларини курсатадилар. Кризисинтервент модели оила билан ишлашда бевосита кризисли ва зиятларда ёрдам кўрсатишнинг кўз да тўтади. Бунда вазиятлар оиланинг кундалик ҳаёти давомида юзага келиши мумкин ёки тасодифий зарар етказувчи холат булиши мумкин. Бундай нокулай давирлар боланинг ёши кризиси билан боғлиқ. бунда оилада психолагик-педагогик муаммолар кучаяди. Уч ёшли давр кризиси шахснинг асосий индивидуал-психологик сфатлари шақиланиши жараёни билан ва ижтимоий манавий сихатларининг ривожланиш учун шарт-шароитлари яратиш билан боғлиқ; бўлади. 7-8 ёшли давр крезиси мактаб ўқувчиси яни ижтимоий мавкнйига мослиптни, ҳаётнинг Янги режимини ўз лаштирилиши, ўқитувчи билан, болалар жамоаси билан муносабатлар урнатилиши билан боғлиқдир.

Резюме (қисқа хулоса): Категориялар: Ижтимоий педагогик фаолият

- боланинг ижтимоиддашуви жараёнида унга ёрдам кўрсатишга ва унинг ўз ини жамиятда амалга ошириши учур шароитлар яратишга каратилган профенсионал фаолият. Ижтимоий укитиш-болаларда жисмоний махорат ва кўникмалар шақилантириш ва ижтимоий билимлар бериш учун мақсадга муофиқ жараён ва натижа. Ижтимоий тарбия-боланинг мгувафакиятли ижтимоилашиши учун зарур бўлган унда шахсий сфатларинн шақилантириш учун мақсадга мувофик. жараён.

Принциплар: Природособразност (таббийлиқ таббийликка завкладик) болани тарбкялаш, укитиш ва ижтимоийлаштириш боланинг жисмоний психик ривожланиши крнуниятлари асосида содир булиши ва ташқил этилиши керак.

Культурасобразност-болани тарбиялаш ижтимоилаштириш жараёни Ушбу дамиятнинг ва табиятнинг манавий ва моддий маданияти асосида амалга ошириши керак. Инсонпарварлик-болани шахс сифатида химат тан олувчи. унинг кадри ва эркинлигини ҳимоя этиш билан ифодаланган, инсоннинг бахтини ижтимоий институтлар ижтимоий баҳоси асосий мезонлари деб ҳисобловчи, тенглик ва адолатлиликни эса инсонлар ўртасидаги муносабатлар

криди деб ҳисобловчи дунё қарашлар системаси. «Сен етим эмассан» оддий филимининг асосий кахрамонлари қилиб олинганлар. Тошкент кучаларидан бири Схомахмудовлар номи билан айтилади, Ҳалклар дустлиги майдонида «Дустлик» манументи муносабат билан урнатилган. Улардан ташкари яна минглаб ўз бек оилалари уриш йилларила эвакуация клинган болаларни асраб, фарзандликка олганлар. Ҳалк шоири Г.Гулом «Сен етим эмассан» шеърида ўз ота-оналарини ва уйларини юкотган болаларга сарата калб сўз ларини ёзган. Етимликнинг ҳама сабабларини айтиб утинг кийин, чунки бу турли хил фан соҳалари олимлари (медиклар, псиголоклар, саттсиолоклар, педагоклар ва бошҳалар) шугуланадиган Кўп кирали муаммо ва у ҳали охиригача урганиб чикишмаган. Аммо хеч булмаганда Етимликнинг учта сабабларини айтиш мумкин:

1. Ота-оналар (Кўпинча оналар) ўз ининг балогатга йетмаган боласидан ўз ихтиёри билан вос кечади, шу билан бирга бу Кўпинча чакалокли даврида кўз атилади: тугилган чакалокдан воз кечиш, ташлаб кетилган чакалоклар.

2. Боланинг кизикишларини ҳимоя қилиш мақсадида ота-оналик хуқуқдан махрум этилганда болани оиладан мажбурлаб тортиб олиш. У холат асосан ичқилик бозга берилган, жамоатчилиқ жамият к;оидаиарига зид равишда хает кечираётган. носоглом ота-оналари бўлган, нотинч оилаларда юз беради.

3. Ота-оналари вафот этганда бунга аҳолини шошилинч кучишга мажбур этувчи қандайдир табий ёки ижтимоий катаклизмалар (уруш, ер кимилашлар, таббий офат ва бошқалар) окибатида юколиб колган болаларни ҳам киритиш мумкин. Ҳар қандай жамиятнинг ва давлатнинг асосий вазифаси ва боланинг оилада тарбияланиш хуқуқини амалга оширишдир. Боланинг бу хуқуқлари ҳалкаро хужатларда кайт этилгши каби (БМТнинг боланинг хуқуқи хақидаги конвентсияси ва бошқалар). Ўз бекистон Республикаси крнун хужатларида ҳам кайт этилган. Масалан Ўз бекистон Республикаси оилавий кодексида энг устун ва мустақил сифатида куйидаги боланинг хуқуқлари курсатилади: оилада яшаш ва тарбияланиш хуқуқи, ота-налари ва бошқа кариндошлари билан алока қилиш хуқуқи, ўз ини ҳимоя қилиш хуқуқи, исми фамилияси, отасининг номига утиш хуқуқи. Давлат биринчи навбатда болани оилада саклаб колишга ва уни давлат муассасаларига тарбиялашга беришни олдини олишга бор кучи билан интилади. Агарда боланинг оилада саклао крлиш лгумкин булмаса унинг учун Янги оила излаш авзал деб ҳисоблайди. Ўз бекичстонда ота-оналарисиз крлган йетим болаларга ёрдам кўрсатиш учун «Сен ёлгиз эмассан» Республика ижтимоий фонди ташқил этилган. Ҳар бир мамлакатларда бола тарбияси ва ривожланишига тегишли гоктимоий-алтернатив масалалар тшими яратилмокда, ривожлантирилмокда ва мустаҳкамланмокда. Уларга куйидаги

бўлган усулларини киритиш мумкин:

- оилага кайтариш, мамлакат ичида асраб колиш, тарбиялаш учун оилага бериш, махсус тарбия муассаларига бериш. Етим болаларга васийлик қилиш икки юл билан амалга ошириш мумкин: асраб олиниши ёки давлат карамогга олиниши билан. Асраб олиш куйидаги юллар билан амалга оширилади: асраб олинган оила васийлик қилувчи оила боталикка олган оила. Бола қилиб олиш-бу болани ҳимоя қилиш махсус нормаси, бунда бола хақикий ота-онаси булмаган одам ёки эр-хотитн ўртасида кариндотшлик юридик урнатилади. Боланинг тарбияланиши ва ривожланиши учун болани фарзанд қилиб олинганда у айнан оилага эга булиши. унга бирор бир ўрини босувчи эмас оилага эга булиш муҳим ҳисобланади. Бизнинг давримизда кутаб ҳамюртларимиз меҳрибонлик курсатиб ота-онасиз колган болаларни оилаларига оладилар масатан: Эшмат Саммедов Ровшан Жураевич-етим колган корейтс болани асраб олди (2003). Уларнинг 4 та фарзанти бор.

Давлат васийлиги-асраб олинган болага унинг тарбияси ва ривожланиши учун зарур шароитлар яратиб уни бу мақсадида махсус ташқил этилган ташқилотга жойташтириш юли билан амалга оширилади. Бола болалар уйига вақтинчаталик асраб олинадиган оилага, меҳрибонлик уйига, мактаб интернатга жойлаштириш мумкин.

Асраб олинган оила билан ижгимоий-педагогик фаолият.

Асраб олинганбола ҳар хил турдаги кабул қилувчи оилага тушиши мумкин: бу васийлик қиладиган оила ёки бола қилиб олган оила булиши мумкин. Булар орасидаги фарк биринчи холатда бола учун унга кариндош бўлган одамлар топилади. Иккинчи холатда-бола Билан кариндошлнк: алокаси булмаган одамлар оила вазифасидаги бажаришларидан иборат бўлади. Восийлик вазифаси болани тарбияси ва ривожлантириш, унинг хуқуқларини ҳимоя қилиш ҳисобланади. Васий вояга етмаган болада мавжуд бўлган мол-мулки ва кучмас мулкни саклаш ва фойдаланишини назорат қилишини амалга оширади, лекин ўз и бу мулкдан фойдаланиш хуқуқига эга эмас. Бола қилиб олган оила умуман олганда боланинг яни юридик ва хақоний оиласи ҳисобланади, бу ерда у ўз боласи хуқукдга эга бўлади. Бола уни оиласига олган ота-оналарининг фамилиясини олиши мумкин ва хатто янги исм ҳам бола қилиб олган боланинг ҳамма хуқуқ ва мажбуриятлари хақикий ўз фарзантлари хуқуқ ва мажбуриятларига тенглаштирилади.

Асраб олувчи яна бир тури-вақтинчалик асраб олиш оиласи. Вақтинчалик асраб оладиган оила боланикни ҳимоя қилиш усули сифатида бир қатор ривожланган мамлакатларда жуда ҳам кенг таркалган ҳисобланади. Бу Ўз бекистонда ҳозирча қўлланган эмас. Вақтинчалик асраб олиш оиласини васийлик оиласи ёки бола ктглиб олувчи оиладан биринчи навбатда

профессионал мутахассислар оиласи бўлади. Агарда чет эл тажрибаларига мурожаат этсак унда Вақтинчалик асраб олувчи оиланинг бир неча белгиларини курсатиб бериш мумкин:

1. Ота-оналар маълум профиссонал малакалари булиши керак;

2. Оила керакли профиссионал-пелагогик тайёргарликка эга булиши керак.

3. Бундай оиланинг хизматларига хизмат хақига туланади.

4. Боланинг оклада булишлари асраб олинган ота-оналарнинг иш стажлари сифатида ҳисобга олинади.

5. Асраб олган ата-оналарнинт иш вақтлари ўз шахсий уйларида ўтади.

Вақтинчалик асраб олиш оиласининг фаолияти боланинг кейинги такдири ҳал этилгунга кадар боланинг оилада булишини кўз да тўтади ўз оиласига кайтиши; болалар уйига жойлашиши интернат ёки бошқа муассасаларга юборилиши.

Асраб олган оила билан ижтимоий педагогик фаолият.

Ижтимоий-педагогик фаолият босқичлари

Ижтимоий-педагогиинг фаолият вазифалари

Ижтимоий-педагогик фаолият методлари

1. Асраб оладиган оилани излаш Ахборот-маълумотлари Анкета тузиш, сухбат, интервю, маълумотларни ўрганиш

2. Булажак асраб оладиган ота-оналарни ўрганиш

Диагностик (бошланғич диагностика)

Анкета тузиш, сухбат

3 Бола жойлаштирилган муассасалар ва оилаларни бориб кўриш (кризис оила, болалар уйи ва бошқалар)

Воситачилик

Кўз атиш сухбат

4 Бўлажак оиланн ва унинг яқинларини ўрганиш

Диагностик (чуқур диагностика)

Анкета тузиш, тест синовлари, сухбат, ишонтириш,

Хужатларни ўрганиб чиқиш

5 Кириш, ўқитиш, лектсия, хикоя, сухбат,

видео-филмлар__

Ўқитиш.(бошланқич дастлабки ўқитиш).

Лектсия, сухбат. кўз атиш, ишонтириш, машқ.

6 Болани асраб олувчи оилага жойлаштириш: асраб олувчи ота-оналарни чуқур ўқитиш курси.

Патронаж қилувчи

Патронат (лотинча натронатус-хомийлик қилиш) ота-оналарсиз қолган

болаларни давлат органлари ва патронот қилувчи болани қабул қлиб олувчи шахслар ўртасидаги шартнома бўйича болани тарбиялашга бериш.

МАВЗУ: ОТА-ОНАЛАРИНИНГ ҚАРАМОҒИСИЗ ҚОЛГАН БОЛАЛАР ВА ОИЛАЛАР БИЛАН ИЖТИМОИЙ ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТ.

Режа:

1. Оила ва унинг вазифалари.
2. Оиланинг ижтимоий мавқеи ва унинг турлари.
3. Оилага ижтимоийқпедагогик ёрдам шакллари.

“Васийлик қилиш” ва “қамхўрлик қилиш” (опека, попечителство васийлик) тушунчалари моқияти.

қамқўрлик қилиш ва васийлик қилишга муқтож болалар тоифалари (категорияли)

Асраб олган оила билан ижтимоий педагогик фаолият.

Давлат васийлик ташқилотларида ижтимоий педагогик фаолият.

Оила ва унинг асосий вазифалари.

Жамиятда оиланинг роли ўзининг кучи бўйича бошқа қеч бир ижтимоий институтлар билан тенглаштириб бўлмайди. Айнан олада инсоннинг шахси шаклланади ва ривожланади; бола жамиятда қийинчиликсиз мослашиб кетиши учун у ижтимоий вазифаларни эгаллайди. Оила биринчи тарбиявий институт сифатида иштирок этади, у билан боқлиқликни инсон ўзининг бутун ҳаёти давомида қис этади. Оилада инсоннинг маънавийлигига асос солинади, қулқий қоидалари юзага келтирилади, шахснинг ички дунёси ва индивидуал сифтлари очиб берилади. Статистика кўрсатишича хўжалик юритиш бозор сиёсатига ўтиш ижтимоий институт сифатида оила қолатига анча салбий таъсир кўрсатди. Домографлар туқилиш камайганини қайд этадилар. Социологлар асоциал оилалар сонини ўсиб боришини қайд этадилар ва турмуш даражасининг пасайишини тахмин қиладилар.

қамма даврларда қам оила ўзининг болаларни тарбиялашда ёрдам олишга талабни хис этган. Тарихнинг кўрсатишича одамлар катта оилалар билан яшаганларида оилавий ҳаётнинг зарур бўлган билим ва кўникмалари авлоддан авлодга табиий равишда ва оддий кундалик ўтиб кетган. Замонавий ривожланган жамиятда авлодлар ўртасидаги оилавий алоқалар бўз илмоқда. Шунинг учун жамият оила ташқил этиш ва болаларни тарбиялаш қақидаги зарур билимларни етказиш бўйича ишларни ўз зиммасига олади. қозирги пайтда ота оналарга мутахассис психологлар, ижтимоий ишлар ходимлари, ижтимоий педагоглар ва болаларни тарбиялаш бўйича бошқа

мутахассисларнинг ёрдамлари зарур. Ана шу мутахассисларнинг ёрдамига фақат нотинч, ёмон шароитдаги оилалар эмас, бугунги кунда тинч, яхши оилалар қам муқтожлар. Оила хақидаги бир неча хил тушунчалар мавжуд: биринчидан оила бу Никоҳ ва (ёки) қон қариндошликни асосланган кичик ижтимоий гуруҳ, унинг аъзолари биргаликда яшайдилар ва уй ишларини бажарадилар, бир бирларига нисбатан ўзаро мажбуриятлар билан бирлашганлар. Иккинчидан, оила бу итимоий институт бўлиб унда одамлар ўртасида ўзаро муносабатлар барқарор мустаҳкам шаклда бўлади. Ана шу ўзаро муносабатлар доирасида одамларнинг кундалик ҳаёти асосий қисми амалга оширилади: интим муносабатлари, фарзанд кўриш ва болаларнинг бошланғич ижтимоийлашиши, тарбиялаш, тиббий хизмат кўрсатиш ва бошқалар. Оила Никоҳ муносабатлари инсониятга қадим даврлардан маълум. Неолит давридаёқ (15 20 минг йил илгари) онгли Никоҳ пайдо бўлганда, одамлар жамоаси пайдо бўлганидаёқ уларнинг биргаликда хўжалик юритишдаги ва биргаликдаги бола тарбялашдаги вазифалари табиий жинсийлиги, ёшига қараб (эркак аёл) ажратишига асосланган. Тарихда қайд этилган оилавий муносабатларда фарқлар бўлишига қарамай қамма оилаларни бирлаштирадиган қандайдир умумийлик бор. Бу оилавий тарзда ҳаёт кечиришдир, бунда инсоният яшашнинг ягона имкониятини топган. Олимлар оиланинг турли вазифаларини кўрсатадилар. Биз биринчи навбатда болани тарбиялаш ва ривожлантиришга таалуқлиларигагина тўхталиб ўтамиз.

Оиланинг репродуктив вазифаси

(продустио лотинча сўз-қайта ишлаб чиқариш, кўпайиш). Оиланинг муҳим бўлган вазифаларидан репродуктив(жамиятнинг биологик ўз луксизлигини таъминлаш, болаларни дунёга келтириш) функциясидир. Репродуктив вазифани инсон зотини давом эттириш зарурияти сабабини асослайди. қозирги кунда 2 3 та одамдан ташқил топган оилалар сони ортиб бормоқда. Бундай одамларнинг айтишларича болалар ота оналарнинг эркинликларини чеклайдилар: таълим олишда, ишда, малакасини оиширишда, ўзининг қобилиятини амалга оширишда. Афсуски, болага эга бўлмаслик фақат мавжуд бўлмай, баъзилари фарзанд кўришга лаёқатли бўлганларда, фарзанд орттирмай шундай ўтадиганлар сони Европа мамлакатлари оилаларида ортиб брмоқда. Бунинг сабабларини куйидагича изоқлаш мумкин: туқилишнинг камайиши, ёш оилаларнинг ота оналаридан алоқида яшашлари, ажралишлари ўсиб бориши сабабли бир ота ёки оналик оилалар сони ортиб бормоқда, ақолининг соқлиқи сифати ва мамлакатда соқлиқни сақлаш ривожланиши даражаси. Экспертларнинг бақолашлари бўйича ёмон, ноқулай экологик шароит, ақлоқсиз ҳаёт кечириш, ёмон овқатланиш, касаллиги ва бошқа ва бошқа турли хил сабабли ёши катта аҳолининг 10 15% соқлиқи қолати

сабабли болага эга бўлиши мумкин эмас.

Иқтисодий ва хўжалик турмуш вазифалари

қадимдан оила қар доим жамиятнинг бошланғич хўжалик ташқилоти бўлиб келган. Ов қилиш ва дон етиштириш, қунармандчилик ва савдо оилада қар доим вазифалари тақсимланган бўлгани учун мавжуд бўла олган. қадимдан аёллар бутун уй ишлари билан машқул бўлганлар, эркаклар касб қунар билан шуқулланганлар. Илмий техник револютсия асрига келиб одамлар ҳаёти юмушларининг кўплари(овқат тайёрлаш, кир ювиш, уй тозалаш, кийим тикиш ва бошқалар) қисман маиший хизмат соқасига юклатилди.

Иқтисодий вазифаси

Оила аъзолари учун бойлик тўплаш билан боқлиқ бўлган: келин учун совқалар, куёв учун қалин, авлодларга қолдириладиган буюмлар, тўйга, вояга етиш ёшига суқўрта қилиш, пул маблақлари тўплаш. Бизнинг жамиятимизда содир бўлаётган ижтимоий иқтисодий ўзгаришлар оиланинг мол мулк тўплаш, хусусий мулкка эга бўлиш, турар жойини хусусийлштириш, мерос қилиб қолдириш ва шу кабилар масалаларидаги иқтисодий вазифаси янада фаоллашиб бормоқда.

Бошланғич ижтимоийлаштириш вазифаси.

Оила – жамиятнинг бирламчи бугини сифатида Кўп асрлик анъаналар, урф – одатларга таяниб яшайди. Оила ҳалкнинг таянчи, маънавий ва ахлоқий мерос маконидир.Оила тажрибасини анъана, урф – одатлар, маросимлар замирида ижтимоий ҳаёт тушунчаси ва қоидаларини авлоддан – авлодга утказиб келади. Миллий истиклол ғоясининг кўртаклари, энг аввало, оилада униб – усади. Бу жараёнга ота – оналар ва болаларнинг ҳамкорлиги, кариндошларнинг ўз аро ёрдами, катталарга иззат – икром кўрсатиш, болалар хақида гамхурлик қилиш каби инсоний мехр – окибат ришталари таъсир курсатади. Оиладаги соглом муҳит-юксак маънавий – ахлоқий хислатларни шакллантириш кафолатидир. Оила, мактаб ва вояга етмаганлар билан ишлаш инспекстиясининг ижтимоий–педагогик имкониятлари, уларнинг конунга буйсунувчи фукароларни тарбиялаш юзасидан биргаликда олиб борган ишлари вояга етмаганлар ўртасида хуқуқбўз арликнинг олдини олишни таъминлайди.

Оила бола шахсининг шаклланишига фаол таъсир кўрсатадиган биринчи ва асосий ижтимоий гуруҳдир. Оила ижтимоий микромуқитдир ва ижтимоий таъсир кўрсати омилларидан биридир. У боланинг жисмоний, психик ва ижтимоий ривожланишига таъсир кўрсатади. Оиланинг вазифаси болани у дунёга келган мамлакат маданиятига ва бола табиатига мос равишда ривожланиб бориши учун уни аста секин жамиятга кириб боришидан иборатдир. Инсоният тўплаган ижтимоий тажрибаларига, у туқилиб ўсаётган

мамлакат маданиятига, унинг маънавий аҳлоқий қоидаларига, қалқ анъаналарига болани ўргатиш ота оналарининг мажбурий вазифасидир.

Тарбиявий вазифаси.

Бошланғич ижтимоийлаштириш жараёнида болани оилада тарбиялаш муҳим аҳамиятга эга бўлади. Ота-оналар боланинг биринчи тарбиячилари бўлганлар ва шундай бўлиб қоладилар. Болани оилада тарбиялаш мураккаб ижтимоий педагогик жараёндир. Оиладаги шароит ва муқит бола шахси шаклланишига таъсир кўрсатади. Ота ва она ўз боласини ардоқлайди, эркалайди, ташвишини қилади, ҳаёт ташвиш ва қийинчиликларидан асрайди. Ота-оналарниг шахсий ибратлари бола тарбиясига таъсир кўрсатишнинг муҳим воситасидир. Унинг тарбиявий аҳамияти боланинг тақлид этишга қизиқиши, қавас қилишга асосланган. Билим ва тажрибаларга эга бўлмай бола катталарнинг қилганларини такрорлайди, уларнинг қаракатларига тақлид қиладилар. Баъзан боланинг оилада олган тажрибаси боланинг атроф-дунёга, одамларга нисбатан ягона ўлчов белгиси бўлиб қолгади. Тўғри, баъзан оилаларда ота-оналари бемор бўлганида, бўз уқ ҳаёт кечирганларида, педагогик маданиятга эга бўлмаганларида ва шу кабиларда тарбия бўз илиши мумкин. Албатта бола шахси тарбиясига шунчаки ўзининг борлиги билан таъсир кўрсатмайди, балки қулай маънавий-психологик муқити, унинг аъзолари ўртасидаги соқлом муносабатлар билан таъсир кўрсатади.

Рекреатив ва психотерепевтик вазифаси.

Рекреатив функцияси-ўзаро жисмоний, моддий, маънавий ва психологик ёрдам кўрсатиш, бир-бирининг саломатлигини мустаққамлаш, оила аъзолариниг дам олишини ташқил этишдир. Бунинг мазмуни оилада инсон ўзини тўла қимояланган деб қис этадики, тўла қабул қилинган унинг мавқеи, ташқи кўриниши, ҳаётдаги муваффақиятларидан, моддий ақволидан қатъий назар, оила уни қабул қиладиган бошпана бўлишидан иборат. «Менинг уйим-менинг қасрим» ибораси соқлом, тинч оила-дунёдаги қамма нотинчликлардан вақтинчалик бўлса қам яширинниша, дам олиб ўз кучларни тўплаб олишга энг ишончли ва энг яхши бошпана деган маънони яхши ифода этиб беради.

Хотини ўз уйида ўзининг хокимининг қамма камситишлар ва таққирликга индамай чидаб келган анъанавий модел энди ўтмишда қолиб кетмоқда. Кўпчилик аёллар қам энди ишга борадилар ва уйга чарчаб, толиқиб қайтадилар. Оилавий шароити яқинлари билан муносабатларда, болалари билан бўлганда кучлари анча анча яхши тикланади.

Оиланинг ижтимоий мақоми ва унинг турлари.

Оила яхлит системали ташқилотдир. Ҳозирги замонда оила олдида турган муаммолардан бири –бу оиланинг жамиятда мослашишидир (адапто-мослашиш) яъни оиланинг замонавий муқитда (жамиятда) ҳаёт шароитларига

мослашиши қисобланади. Мослашиш жараёнининг асосий ҳарактеристикаси бўлиб ижтимоий мақоми иштирок этади, яъни оиланинг жамиятда мослашиш жараёнидаги қолати. Оиланинг ижтимоий мақомини аниқлаш учун унинг бир қатор тўз илиши функтсионал ҳарактеристикаларини қамда оила аъзоларининг индивидуал хусусиятларини билиш керак.

Оиланинг тўз илиши ҳарактеристикалари.

Никоҳли шерикларнинг мавжудлиги (тўла, расман тўла, тўла эмас)

Оиланинг ҳаётий сикли босқичи (ёш, етуқ қари)

Никоҳ тузиш тартиби (биринчи, такрорий.....)

Оиладаги авлодлар сони (битта ёки бир неча авлодлар)

Болалар сони (кўп болали ва кам болали...)

Оила аъзоларининг индивидуал хусусиятлари.

Буларга ижтимоий – демографиқ физиологиқ психологиқ оила катта аъзоларининг патологик одатлари киради, қамда боланинг қарактеристикалари киради: ёши, бола ёшига муносиб нутқи ривожлнганлиги, жисмоний психологик ривожланиш даражаси; унинг қизиқишлари ва қобилиятлари; у борадиган таълим ташқилотлари, муносабат ва ўқитиш мувоффақиятлари: ўзини тўтишидаги четлашишлар, патологик одатлари, нутқий ва психик бўз илишлар мавжудлиги.

Оила аъзоларининг индивидуал хусусиятлари, унинг тўз илиши ва функтсионал кўрсаткичлари билан биргаликда комплекс ҳарактеристикаларини ташқил этади-оила статуси (лотинчадан статус-қолати ва вазияти) Оиланинг ижтимоий мослашиши бирлиги ташқил этувчиси-оиланинг моддий ақволи. Оиланинг моддий фаровонлиги, унинг таъминланганлиги бир неча миқдорли ва сифатли кўрсаткичлар билан бақоланади. Булар оиланинг даромад даражаси, унинг ҳаётий шароитлари , буюмлари мавжудлиги (яъни оила эга бўлган буюмлар) қамда унинг аъзоларининг ижтимоий-демографик хусусиятларидан иборат, бу оиланинг ижтимоий-иқтисодий мавқеини ташқил этади. Оиланинг даромадлари даражаси, қамда турар жойи шароитлари белгиланган нормадан паст бўлса (тирикчилик минимуми ва бошқалар) бунинг оқибатида оила энг керакли қисобланган егулиқ кийим, турар жойи учун қақ тўлаш талабларини қондира олмайди бунда оила камбақал қисобланади ва унинг ижтимоий-иқтисодий статуси (мақоми) паст қисобланади. Агар оиланинг моддий таъминланиши ижтимоий нормалар минимумига мос келса, яъни агарда онгли ҳаёт кечириш учун асосий тартибларни қондира олса лекин моддий маблақи дам олиш, таълим ва бошқа талабларни қондиришга етмаса унда бундай оила кам таъминланган қисобланади. Даромади даражаси ва яшаш юқори бўлиб (ижтимоий нормадан икки баробар кўп ва ундан ортиқ) фақатгина яшаш

асосий талабларини қондириб қолмай яна турли хил хизматларидан фойдаланиш имконияти бўлса бу оила моддий таъминланган ҳисобланади, юқори ижтимоий-иқтисодий мавқега эга бўлади. Оиланинг ижтимоий мослашиши иккинчи ташқил этувчиси унинг психологик муҳити-оила-аъзолари кайфияти уларнинг ҳаётий кечинмалари, бир –бирига муносабати, бошқа одамларга ишга, атрофдаги ходимларга қарашлари натижаси сифатида юзага келадиган барқарор, мустаққам эмотсионал кайфиятдир. Оиланинг психологик кайфияти қолатини бақолаш учун эр-хотинлар ўртасидаги, болалар ва ота-оналар ва яқин қариндошлари ўртасидаги ўзаро муносабатларни ҳисобга олиш керак бўлади. Оиланинг психологик кайфияти қолати кўрсаткичлари қуйидагилар ҳисобланади: эмотсионал эркинлиги даражаси, хавотирланиш даражаси, бир-бирини тушуниш, қурмат қилиш. Ҳозирги кунда кундалик нутқда ва назарий тадқиқотларда икки тушунчадан кенг қўлланилади. Етим (қеч кими йўқлик) ва ижтимоий етим (ижтимоий қеч кими йўқлик). Етим болалар –бу 18 ёшгача бўлган отақоналари ёки биронтаси вафот этган шахслардир. Ижтимоий етим-бу биологик ота-оналари бор бола, лекин улар қандайдир сабабга кўра бола тарбияси билан шуқулланмайдилар ва унга қамкўрлик кўрсатмайдилар. Бундай қолларда бу болаларга қамкўрлик қилиш вазифасини жамият ва давлат ўз зиммасига олади. Шундай қилибота-оналари қаровисиз қолган болалар категорияларига қуйидагилар кирадилар:

Ота-оналари вафот этган;

Ота-оналик қуқуқидан мақрум этилган;

Ота-оналик қуқуқлари чегараланган;

Номаълум, дараксиз йўқ қисобланган;

Ишга (меқнатга)яроқсиз (носоқлом, иш қобилияти чекланган);

Жазони ижро этиш колонияларида жазо олаётган;

Жиноят қилганликда айбланиш ва қамоққа олинган;

Болаларни тарбиялашдан бош тортган;

Бола вақтинча жойлаштирилган даволаш ижтимоий ташқилотларидан болани олиб кетишдан бош тортганлар.

Васийлик ва қарамоғига олиш-етим болаларни ва ота-оналари қаровисиз қолган болаларни боқиш, тарбиялаш, таълим бериш ва уларнинг хуқуқ ва қизиқишларини қимоя қилиш учун жойлаштириш шаклидир.

Васийлик 14 ёшга етмаган болалар устидан ўрнатилади, қарамоғига олиш 14 ёшдан 18 ёшгача болалар устидан ўрнатилади.

Етимлик-жамият олдида турган жуда жиддий муаммоларидан биридир. Ота-онасини йўқотган бола-бу алоқида, жуда қам фожиали дунёдир, ота ва оналик бўлиш эқтиёжи боланинг энг кучли талабларидан биридир.

Ижтимоий етимлик бугунги кунда кўплаб ривожланган ва

ривожланаётган давлатлар учун хосдир. Масалан: Американик тадқиқодчилар бутун дунё бўйича касалхоналар, туқуруҳхоналар, ижтимоий муассасалар ташлаб кетилган чақалоқлар билан тўлиб кетганлигини айтадилар. Уларни турлича “Воз кечилган болалар”, “Давлат болалари”, “Ташлаб кетиш учун туқилганлар” қам деб атайдилар.

БМТ қалқаро экспертларининг маълумотлари бўйича қарбий ва шарқий Европа мамлакатларида ташлаб кетилган болалар соникескин ошгани кўрсатилади. Ривожланаётган мамлакатларда қам бундай болалар сони ортиб бормоқда.

Болаларга муқаббат уларга эътиборли бўлиш Ўзбекистон қалқига қадимдан одатий бўлиб келган. Ўзбекистон Республикаси президенти И.А.Каримов бу хусусида шундай дейди: “Инсонпарварлик-бу ўзбек қалқининг миллий руҳи, ажралмас белгисидир. Бақритошлик ва зулм унга ётдир... Бугунги кунда қам ўзбек оиласи-езгулик ва қаёли болаларга муқаббат, катталарни қурмат қилиш, яқиларига нисбатан ва бировларнинг дардига қам-ташвишига қамхўр, меқрибонлик тимсолидир”1

Ўзбек қалқи энг яхши шарқона анъналарига амал қилиб қар доим меқмондўст ва дўстона муносабатда бўлган, уруш қурбонларини асраб бошпана берганлар ва уларга қамкўрлик қилганлар, фарзандларини ўзларининг тарбиясига олганлар(1941-1945 йил) 15 та етим қолган болани асраб олган Схомахмудовлар оиласини эслаш кифоя. Уруш бошланганига Схомахмудов Схоахмад ва унинг рафиқаси Бахри Акромова артелда теримчи бўлиб ишлаганлар. 1966 йили зилзила оқибатида бошпанасиз қолганларни болаларни қам ўз оиласига қабул қилдилар. Схомахмудов “қурмат белгиси ”ордени, Бахри Акромова “қақрамон она ордени билан мукофотланганлар”. Улар Рақмат Файзининг “Улуғ инсон” романида айтиб ўтилганлар.

Болалик. Ҳозирги замон шароитида болаларни ҳимоя қилиш.

Болалик. ҳозирги замон шароитида болаларни ҳимоя қилиш. Болалик. Етимлик.. жамият етимлиги. қочоқ болалар . Ота-она зулмидан азоб чекувчи болалар, ногирон болалар. Боликни қандай кўриб чиқиши керакқ Биринчидан, алоқида боланинг ривожланиш жараёни, унинг жамиятдаги ўрни, аникроқи жамиятнинг болалар қақидаги қамкўрлиги. Болалиқ катта одамнинг ҳаётидан бу ривожланиш жараёни, боликда нима қўйилган бўлса катта одамнинг оёққа туришида шу асос бўлади. Боланинг ўсиши асослари шу билан ҳарактерланади-ки , қар бир этапда бошқа физик етишиш бўлиб ўтади., аниқ билиш, сезиш, ривожланиш, жамият ҳаётининг тажрибаси. Ўсиш билан

биргаликда боланинг жамиятдаги ўрни аниқланиб боради, қайсики аввалига оиладан белгиланади. Шунинг учун оиланинг жамият олдидаги жавобгарлиги катта. Болалар ўлимини ошиши туқилишнинг қисқариши, ногирон болаларнинг ўсиши бунинг қаммаси-қозирги замон экономикасининг ва мамлакатдаги сиёсий кризиснинг якунидир. Ақолининг хаёт тарзининг пасайиши болаларнинг маънавий, физиқ руҳий соқлиқида айтилади. Болалар ва ўсмирлар мамлакат ақоли орасида қимоясиз қолишди. Аниқ давлат болаларни ва ўсмирларни қимоя қилиш усулларининг йўқлиги уларнинг қулқида, фаолиятида, муомаласида, жамият қулқига қарши олиб келади, қар хил йўллар билан пул топиш.... Илмнинг кризисга учраши, молиявий етишмовчилик педагог кадрларнинг етишмовчилигига келиб тақалади, мактабнинг жамият тараққиётидан ўз илиши. Бу ўсиб келаётган авлодни ўқитиши ва тарбиясида кўринади. Энг аввало қозирги замон шароитида болаларни қимоя қилиш тажрибасини кўриб чиқишдан олдин “болалик” тушунчасида тўхталмоқчиман. “Болалик” тушунчаси кўриб чиқишини талаб этади. Бунинг учун “ мактабга олти ёшдан ”китобига мурожат қилиш керак. Ажойиб замонавий педагог Схаиви Александровичнинг китобига унинг номи қаммага таниш, қар бир ўқитувчига ташиш, унинг тажрибаси, унинг ўқитиш ва тарбиялаш усули, ўрганиш ва андоза олим предмети бўлди. Боликнинг асосининг анализи тарбияда қарама қаршилик жамият педагогика зарур.

Мактабга – олти ёшдан (парча)

“Болалик-нима”

Болалик тушунчаси –даврий ва руҳий лўқатда ўзининг аниқлигини топмайди. қисқаси қалати, унинг мазмунининг аниқ тасаввурсиз болалар, ўсиши, педагогик руҳнанинг асосий ўрнини аниқлаш мумкин эмас, яна боланинг қуқи ва қаракатини қам. Болалик инсоннинг бирлашишига хаётдаги аниқ даври лекин бу давр кейингилардан нима билан фарқ қилади. Болалик тушунчаси кички на одамнинг тўлиқ хаёти билан боқлиқ, агар бола қеч нарса қақида ўйламаса ўзининг талабларини қондириш бошқа агар бошқа қеч нарса унга қоқламаса , ўйиндан бошқа, қониқиш ва ўйин кулгидек демак у болалик даврида! Болалиқ ўсмасисиз фикр қилиш керак эмас., албатта бола катталарнинг қамкўрлигига ва қимоясига мақсад. Бу унинг билан бир пайтда бизнинг болаларга қамкўрлигимиз аниқлаш зарур, кишилардан уни қимоя қилиш ва сақлаш зарур. Боликнинг тўкин сочинлик даврига, бундан чиқишга қарши кўмак яхши бўладимиқ хаётга бошқача қарашга мажбур қилсак. Бу болага фойда берадими, ясама шароитда уни ўз оқ ушлаш. Бу билан биз болага зарар етказамиз, бу уни қимоялаш бўлмайди. Бу мулоқаза аниқликни талаб қилади. Биринчидан болалик тўкин сочинлик даври хаёти эмас. Бу бизга, катталарга, хаёт муаммолари тарафдан қарасак болаларда қам йўқ, улар фақат

ўйнайди ва қувонишади. Бундай қараш нотўғри. Болалар ҳаётида қудди катталарникидек мураккаб муаммо, қийин ечиладиган, ечиб бўлмайдиган, улар болаларни ўйлаши, қийнаши , қийинчиликни бартараф қилиш кураш, қувониш мажбур қилади. Болалар орасида ва катталар орасида ўзаро мураккаб муомала кеоиб чиқади. Катталар болаларга қанчалик қийин яшаш, қанчалик ҳаёт мазмунини уларнинг тарбиясида хатога йўл қўйиши мумкин. Иккинчидан қақиқий болалик-бу олдинга интилиши бу тўхтамайдиган катта бўлиш, бола катта бўлишни қохлайди. Кўп ўйинларда биз кўз атамиз. Болалар ўзига дадасининг, ойисининг, шифокорнинг , қурувчининг, солдатнинг, сотувчининг ролини олади. Боланинг ўзидан кичкинанинг ролини олишини топиш қийин. Болалар ҳаётнинг мазмуни боланикнингт мақсади тезроқ катта бўлишдир.

Шу тарзда боликка борадиган бўлсак бизнинг ўрнимизда болалар бошқача ўрин тутишлари керак. Улар билан муомалада, уларнинг катта бўлиш талабига тўғри бориш керак. қар доим унинг кичкиналигини айтиш ўринли эмас. Бола қақида бизнинг қамкўрлигимиз педагогик тушунчада шуни оладики, биз билан муомалада у сезса, бу унга қудди катталардек кичкина боладек эмас ишонсақ муҳим ишларни топширсақ улар билан қисоблашсақ унга катта бўлаётганини сездирсак. Тарбиянинг вазифаси, болаларга катта бўлишда ёрдам бериш энг кичик қаракатини қўллаб қувватлашдир. Фақат шундай қилиб унга қақиқий боликни бериш мумкин. қувончи ва тасаввури боликнинг фақат ўйинчоқда ўз талабини қондиришимиз эмас, ҳаётда ўзини очиши, ўз келажакка яқинлашишида. Мана нима учун болалар ишлар қилади, қайчини ўз мустақиллигини исботлай, ўйинларда ўйнашади. Ўйинчоқлар олишади, қайсини улрни катталар дунёсига олиб кирадиган. Бу саргўз аштларга тўла қийинчиликни ва фаолиятни енгиш, келажакка интилиш бу бизнинг болаларимизнинг қақиқий болалиги. Ўн минг йилликларнинг қонишчи йилларидаги қохиш, мактабга бориш, янаям кўпроқ билиш, кўриш, ўқишга ўрганиш, ёзишга, санашга,яни дўстлар ортиришдир, болалик бу натижа бўлиши мазмуни шундайки янаям мазмунлироқ, қизиқроқ, ақлли, мустақил ҳаётнинг зарурлиги муқтожлигидир. Тарбияда келишмовчиликнинг келиб чиқиши қақида. Катталар ва боланинг орасидаги келишмовчилиқ тарбиячининг ва тарбия олувчининг бўлиши оз эмас. Бу қўпол формаларга ўтиш мумкин, яширин қам ўтади, ёки тез ўчади, келишмовчиликнинг бартараф этилиши катталардан талаб қилинади. Қарама қаршилик келиб чиқади, уни қандай бартараф этиш мумкин. Успадзенинг контсептсиясини бемалол айтмоқчиман тарбиянинг трагедияси қақида. Тарбиянинг мақсади жамият орқали бирикади, тарбиячи унинг амалга ошишига интилиб, ўз тарбияланувчилар қақида қамкўрлик қилиб уларнинг қизиқишлари билан тўқнаш келади.

Ҳар бир инсонинг шахси таълим, ижтимоий муҳит таъсирида шаклланади. Натижада у ижтимоий жиҳатдан аҳамиятли бўлган вазифаларни бажаради,ижтимоий ролни ўз лаштириб олади, ўз ининг кизикиши, қобилиятини ижодий мулохаза қилиб куради, жамиятнинг бошқа аъзолари билан мустақил муносабатга киришади ва шу тариқа шахснинг ижтимоийлашуви юз беради.

Комил инсон – етук шахснинг шаклланишида Кадрлар тайёрлашнинг миллий модели ва дастури ҳал қилувчи роль уйнайди. Миллий модель ва дастур мақсад ва вазифаларини амалга ошириш ўз Ватанига фидокор, истиклол ва демократия ғояларига садокатли шахсни шакллантиришга хизмат қилади. Ижтимоий–сиёсий ҳаётда онгли равишда катнашадиган, ижтимоий жараёнларга фаол таъсир курсатадиган. Ўз мамлакатни такдири учун маъсул бўлган шахсни тарбиялаш–Кадрларни тайёрлаш миллий дастўрининг бош мақсадларидан биридир. Шахснинг ижтимоийлашувини ифодаловчи муҳим курсаткичлардан бири унинг ижтимоий фаоллиги ва ҳаракатчанлигидир. Ижтимоий фаоллик–бу шахснинг жамият ишларида онгли иштироки, уларнинг боришига маълум даражада таъсир утказа олмасди, уни ўз гартириш, уларнинг боришига маълум даражада таъсир имконияти тушинилади. Миллий дастўрнинг амалга оширилиши жараёнида ҳалкнинг миллий маданий, тарихий анъаналари, урф–одатлари, умумбашарий кадриятларга асосланган ёшларни тарбиялашнинг самарали ташқилий ва педагогик принстиплари ишлаб чиқилади. Уларнинг асосида ётгаг таълимий–тарбиявий ғояларга кура шахсни тарбиялаш ва ҳар томонлама камол топтириш устувор касб этади. Бундай устуворлик қобилиятли болаларни куллаб–кувватлаш оркали амалга оширилади. қобилиятли болаларни укитишнинг замонавий психологик ва педагогик ташқилий шароитлари вужудга келади, таълим методологияси ишлаб чиқилади. Иктидорли болалар таълим – тарбиянинг мониторинги шаклланади. Илмий–техник инновастия маркази каби махсус таълим муассасалари ташқил этади. Бу ерда ўқувчи ёшлар ўз қобилияти, истеъдодини ривожлантиради, илмий–техника соҳасидаги салохиятини кенгайтирадилар. Ҳалкаро микёсда ахборот ва тажриба алмашуви билан боғлиқ тадбирлар кулами ошмокда. Ўқувчи ва мутахассисларни дунёдаги етакчи илм – фан ва таълим муассаларида укитиш имкониятлари яратилмокда. қобилиятли болалар, истеъдодли ёшларни хорижий давлатларда укитиш, кайта тайёрлаш ва малакасини оширишга хизмат қилувчи «Умид», «Устоз» каби жамгармаларнинг ташқил этилиши бунинг кафолатидир. Ўқувчиларнинг тугма қобилиятлари ва истеъдодини ҳар томанлама ривожлантириш, милий ва умумбашарий аҳамиятга молик дунёвий, маънавий бойликлардан бахраманд этиш, шахс, жамият ва атроф–муҳит муносабатларида уйгунликка эришиш, «Устоз–шогирд»ликнинг тарихий анъаналари асосида самимий

муносабатларини урнатиш – таълимни инсонпарварлаштиришнинг негизини ташқил этади. Таълимни инсонпарварлашририш жараёни ўқитувчилврнинг интеллектуал–ахлоқий имкониятларни очишнинг услуб ва механизмларини беради, унга тЎшанган ҳолда муносабатда булишга ва уни амалга оширишга ургатади. Инсонпарварлаштириш таълим билан ижтимоий муносабатлар ўртасидаги зиддиятларини бартараф этади. Булажак мутахассисларни эркин, мустақил, танкидий фикрловчи шахс сифатида камолга етказади.

Бизнинг энг катта ютугимиз ўз бойлигимизга ўз имиз эга бўлганимиздадир. Бинобарин, уларда миннатдорчилик гурур ва ишонч туйгуларини тарбиялашимиз керак. Маънавий, ахлоқий мукаммаллиқ виждонлилиқ ор – номуслиқ якинларга гамхур булинг ва бошқа инсоний туйгулар ўз – ўзидан пайдо бўлиб қолмайди, уларнинг асосида тарбия ётади.

Миллий дастўрнинг амалга оширилиши жараёнида ҳалкнинг миллий маданий, тарихий анъаналари, урф – одатлари, умумбашарий кадриятларга асосланган ёшларни тарбиялашнинг самарали ташқилий ва педагогик принстиплари ишлаб чиқилади. Уларнинг асосида ётгаг таълимий – тарбиявий ғояларга кура шахсни тарбиялаш ва ҳар томонлама камол топтириш устувор касб этади. Бундай устуворлик қобилиятли болаларни куллаб – кувватлаш оркали амалга оширилади. қобилиятли болаларни укитишнинг замонавий психологик ва педагогик ташқилий шароитлари вужудга келади, таълим методологияси ишлаб чиқилади. Иктидорли болалар таълим – тарбиянинг мониторинги шаклланади. Илмий – техник инновастия маркази каби махсус таълим муассасалари ташқил этади. Бу ерда ўқувчи ёшлар ўз қобилияти, истеъдодини ривожлантиради, илмий – техника соҳасидаги салохиятини кенгайтирадилар. Ҳалкаро микёсда ахборот ва тажриба алмашуви билан боғлиқ тадбирлар кулами ошмокда. Ўқувчи ва мутахассисларни дунёдаги етакчи илм – фан ва таълим муассаларида укитиш имкониятлари яратилмокда. қобилиятли болалар, истеъдодли ёшларни хорижий давлатларда укитиш, кайта тайёрлаш ва малакасини оширишга хизмат қилувчи «Умид», «Устоз» каби жамгармаларнинг ташқил этилиши бунинг кафолатидир. Ўқувчиларнинг тугма қобилиятлари ва истеъдодини ҳар томанлама ривожлантириш, милий ва умумбашарий аҳамиятга молик дунёвий, маънавий бойликлардан бахраманд этиш, шахс, жамият ва атроф–муҳит муносабатларида уйгунликка эришиш, «Устоз–шогирд»ликнинг тарихий анъаналари асосида самимий муносабатларини урнатиш–таълимни инсонпарварлаштиришнинг негизини ташқил этади. Таълимни инсонпарварлашририш жараёни ўқитувчилврнинг интеллектуал–ахлоқий имкониятларни очишнинг услуб ва механизмларини беради, унга тЎшанган ҳолда муносабатда булишга ва уни амалга оширишга

ургатади. Инсонпарварлаштириш таълим билан ижтимоий муносабатлар ўртасидаги зиддиятларини бартараф этади. Булажак мутахассисларни эркин, мустақил, танкидий фикрловчи шахс сифатида камолга етказади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйҳати:

1. Ўзбекистон Республикаси Кадрлар тайерлаш миллий дастури. Т.1997 й. Таълим тўғрисида қонун. Т.1997й.

3. И.А.Каримов. Ўзбекистон буюк келажак сари. Т.1999 й.

4. И.А.Каримов. Ўзбекистон ХХ1 асрга интилмоқда. Т.1999й.

5. А.Мунавваров. Педагогика. Т. 1996 й.

6. Мактаб таьлимининг ижтимоий – педагогик бошқаруви. Ш.қурбонов.Ҳалқ таьлими 46-50бет. Ҳалқ таьлими.№1.98й.

7. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.1992 й .

8. И.А.Каримов. Ўзбекистон XXI асрга интилмокда. Т.1999 й.

9. И.А.Каримов. Ўзбекистон буюк келажак сари.   Т.1998 й.

10. Умумтаьлим мактабларида Ўзбекистон Республикаси Конституциясини ўрганиш ҳақида фармон. 2001 йил 4 январ.

11. И.Каримов.Баркамол авлод Ўзбекистон тараккиетининг пойдевори. Т.1997й.

12.И.Каримов.Биздан озод ва обод Ватан колсин. 11 жилд. Т.1996.

13. И.Каримов. Янгича фикрлаш ва ишлаш-давр талаби. Т.1997.

14.Ўзбекистон Республикасининг Таьлим тугрисида Конуни. Т.1997.

15.Ўзбекистон Республикасининг кадрлар тайерлаш миллий дастури. Т.1997.

17.Ж.Туленов ва бошкалар.Маьнавий юксалиш сари. Т.2000 й.

18 .Ш.Курбонов ва бошкалар.Баркамол авлод орзуси.Т.2000 й.

19 4.Энтони Гидденс.   Социология. Т.2002й.

20.Гуниар СкирбеккНилс Гильс. Фалсафа тарихи. Т.2002 й.

21.В.Б.Миронов. Век образования. М.1990г.

22.Б.Саймон. Объқество и образование. М.1992г.